



AHLAK  
BİLGİ  
ÜRETİM

5.

Cilt  
(Volume)

2.

Sayı  
(Issue)

2024

Yıl  
(Volume)

# The International Journal of Mardin Studies (IJMS)

MAÜ  
PRESS

e-ISSN: 2718-0824

## International Journal of Mardin Studies

e-ISSN: 2718-0824

[www.dergipark.org.tr/tr/pub/ijms](http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/ijms)

**CİLT: 5 SAYI: 2**

**Ekim 2024**

### Yayıncı

Mardin Artuklu Üniversitesi/MAÜ Press  
<https://www.artuklu.edu.tr/mauyayinevi>  
publisher.maupress@artuklu.edu.tr  
@mauyayinlari

### Kapsam

Mardin Araştırmaları

### Periyot

International Journal of Mardin Studies yılda iki kez (Nisan-Ekim) yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.

### Yayın Dili

Türkçe, İngilizce

### Dergi Politikası

IJMS en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemini kullanır.

Açık Erişim - CC-BY-NC lisansı

Hakem kimlikleri gizli tutulur ve yayımlanmaz.

Yazarlar, çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

IJMS APA-7 Sistemini benimser.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

IJMS'nin tüm giderleri Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından karşılanır.

Hiçbir ad altında yazarlardan ücret talep edilmez.  
Dergide makalesi yayınlanan yazarlara da herhangi bir ücret ödenmez.

### İletişim

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları  
Uygulama ve Araştırma Merkezi Artuklu Yerleşkesi,  
Diyarbakır Yolu Artuklu/Mardin  
[ijms@artuklu.edu.tr](mailto:ijms@artuklu.edu.tr)  
+90 482 213 40 02

**VOLUME:5 ISSUE: 2**

**October 2024**

### Publisher

Mardin Artuklu University /MAU Press  
<https://www.artuklu.edu.tr/mauyayinevi>  
publisher.maupress@artuklu.edu.tr  
@mauyayinlari

### Scope

Mardin Studies

### Period

International Journal of Mardin Studies is a peer-reviewed academic journal published biannually (April-October).

### Publish Language

Turkish, English

### Journal Policy

IJMS uses the model of double-anonymized peer review, which has the duty of at least two reviewers.

Open Access- CC-BY-NC

The identities of reviewers are hidden and not published.

Authors retain the copyright of their work.

IJMS adopts the APA-7.

The legal responsibility of the articles belongs to the authors.

Mardin Artuklu University covers all expenses of the IJMS.

No fee is charged from the authors under any name.  
No fee is paid to the journal authors whose articles are published.

### Contact

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları  
Uygulama ve Araştırma Merkezi Artuklu Yerleşkesi,  
Diyarbakır Yolu Artuklu/Mardin  
[ijms@artuklu.edu.tr](mailto:ijms@artuklu.edu.tr)  
+90 482 213 40 02



# International Journal of Mardin Studies

e-ISSN: 2718-0824

[www.dergipark.org.tr/tr/pub/ijms](http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/ijms)

Volume/Cilt: 5 -Sayı/Issue: 2 (Ekim-October 2024)

## İmtiyaz Sahibi/ Owner

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar

Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü/ Rector of Mardin Artuklu University

## Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan

Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Mühendislik Mimarlık Fakültesi/ Faculty of Engineering and Architecture

<https://orcid.org/0000-0001-7273-4888>

## Editör/ Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Aysel Fedai

Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Edebiyat Fakültesi/Faculty of letters

<https://orcid.org/0000-0002-7995-4194>

## Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Öğr. Gör. Bestami BOZOĞULLARINDAN

Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Ortak Dersler Bölümü/ Department of Common Courses

<https://orcid.org/0000-0001-6820-821X>

## Tasarım / Design

Dr. İzzettin Kutlu

Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Mühendislik Mimarlık Fakültesi/ Faculty of Engineering and Architecture

## YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ / PROOFREADERS

### Türkçe

Dr. Gamze MUTLU

Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Edebiyat Fakültesi/Faculty of letters

<https://orcid.org/0000-0003-3235-3567>

### Yabancı Dil

Arş. Gör. Fırat AĞÇAKAYA

Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Edebiyat Fakültesi/Faculty of letters

## Dizinlenme Bilgileri / Indexing

ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities)

ProQuest | Ulrich's Periodicals Directory

EBSCO-Central & Eastern European Academic Source (CEEAS)

EBSCO- Academic Search Ultimate

EBSCO - Humanities Abstracts

Linguistic Bibliography



### Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar  
Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University

Prof. Dr. Selma Yel  
Gazi Üniversitesi/Gazi University  
<https://orcid.org/0000-0002-9624-6966>

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV  
İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Istanbul Medeniyet University  
<https://orcid.org/0000-0001-5406-5596>

Prof. Dr. Shohistahon ULJAEVA  
Taşkent STM Mühendisliği Enstitüsü, Özbekistan  
<https://orcid.org/0000-0002-0629-5212>

Prof. Dr. Ahmet AKSİN  
Fırat Üniversitesi/Fırat University  
<https://orcid.org/0000-0001-9553-1573>

Prof. Dr. Ö. Osman Umar  
Fırat Üniversitesi/Fırat University  
<https://orcid.org/0000-0003-2460-2455>

Prof. Dr. Enver ÇAKAR  
Fırat Üniversitesi/Fırat University  
<https://orcid.org/0000-0002-2601-2013>

Prof. Dr. Numan ARUÇ  
Makedonya Üsküp Bilimler ve Sanatlar Akademisi

Prof. Dr. Mustafa Budak  
İstanbul Üniversitesi/Istanbul University  
<https://orcid.org/0000-0002-4061-9487>

Prof. Dr. Necdet HAYTA  
Gazi Üniversitesi/Gazi University  
<https://orcid.org/0000-0002-8707-3637>

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN  
Dokuz Eylül Üniversitesi/Dokuz Eylül University  
<https://orcid.org/0000-0001-6669-5966>

Prof. Dr. Osman KÖSE  
Ankara Polis Akademisi Güvenlik Bil. Ens.

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR  
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Ankara Yıldırım Beyazıt University  
<https://orcid.org/0000-0002-0775-023X>

Dr. Aysel Fedai  
Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University  
<https://orcid.org/0000-0002-7995-4194>

Dr. Sabri MENGİRKAON  
Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Artuklu University  
<https://orcid.org/0000-0001-6503-2140>

Dr. Murat Turan  
<https://orcid.org/0000-0002-8908-5199>

### Bilim/Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR (Fırat Üniversitesi)  
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mustafa BUDAK (İstanbul Üniversitesi)  
Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)  
Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi)  
Prof. Dr. M. Sait TOPK (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT (Dumlupınar Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK (Gazi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya/Üsküp Bilimler ve Sanatlar Akademisi)  
Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ahmet AKSİN (Fırat Üniversitesi)  
Prof. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi),  
Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ (Gaziantep Üniversitesi)  
Doç. Dr. Cebi BEHRAMOV (Azerbaycan-Milli Bilimler Akademisi)  
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan İlimler Akademisi Tarih Ens.)

Doç. Dr. Mirzahan EGAMBERDİYEV (Kazakistan-Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi)  
Doç. Dr. Dirk KRAUSMÜLLER (Avusturya)  
Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ahmet SELÇUKOĞLU (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Doç. Dr. İsmail ŞAHİN (Bandırma Onyed Eylül Üniversitesi)  
Doç. Dr. Mehmet İŞİK (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Doç. Dr. Meliha KÖSE (Gazi Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zafer DUYGU (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Doç. Dr. Cengiz KARTIN (Erciyes Üniversitesi)  
Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Doç. Dr. Süleyman TEKİR (Sinop Üniversitesi)  
Dr. Aysel FEDAI (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Dr. Murat TURAN,  
Dr. Sabri MENGİRKAON (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Dr. Murat ÇAĞLAYAN (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Dr. Shahlaa Wali Jabbar (Sallahaddin Uni-Erbil, IRAQ)  
Dr. Latif ÇELİK (İKG-Kültür, Tarih ve Entegrasyon Araş. Ens.-Almanya)  
Dr. Tuğba BATUHAN (Mardin Artuklu Üniversitesi)  
Dr. Entela MUÇO (Arnavutluk)

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin akademik ve bilimsel bir yayın organı olan International Journal of Mardin Studies (IJMS) dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup, altı ayda bir (Ekim-Nisan) yılda iki sayı olmak üzere İngilizce veya Türkçe olarak hazırlanmış çalışmaları kabul etmektedir. Dergide; sosyal ve beşeri bilimler (dil, edebiyat, tarih, halkbilimi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi vb.) ile Mardin kentine katkıda bulunması vesilesiyle her türlü interdisipliner konuları ele alan, topluma ilişkin tüm konularda yapılacak olan bilimsel çalışmalara yer verilecektir. The International Journal of Mardin Studies (IJMS), an academic and scientific journal of the Mardin Artuklu University Mardin Researches Application and Research Center, is an international refereed journal and is published every six months (October-April) twice a year in English or Turkish. It accepts prepared studies. In the magazine; Social and human sciences (language, literature, history, folklore, sociology, psychology, philosophy, anthropology, archeology, art history, etc.), as well as scientific studies on all kinds of interdisciplinary issues related to society, through its contribution to the city of Mardin, will be given.



# İçindekiler / Contents

International Journal of Mardin Studies  
(IJMS), Ekim 2024 / October 2024

## ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- Mardinli İki Büyük Tıp Doktoru: Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener**  
Two Great Medical Doctors from Mardin: Prof. Dr. Aziz Sancar and Prof. Dr. Murat Dilmener  
Hasan Basri SAVAŞ **91-103**
- Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme**  
A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the Context of the City Concept in Utopian Texts  
Necip UYANIK **104-125**
- 8. Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi**  
8th Grade Students' Responses to LGS Mathematics Questions Investigation of Metaphorical Perceptions **126-147**  
Mehmet SULHAN, Ömer BOZKURT, Rıdvan ISIRGAN
- Konargöçer Aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka Arasına İskânı (17. ve 19. Yüzyıllar)**  
Settlement of Nomadic Tribes Between Urfa, Mardin, and Raqqa (17th and 19th Centuries) **148-168**  
Mehmet Nuri ŞANDA
- Anadolu Arkeolojisinde Mardin: Kazandıklarımız, Kaybettiklerimiz ve Kaybedebileceğimiz Değerler**  
Mardin In Anatolian Archaeology: Gains, Losses, and Values Might Lose **169-193**  
Muhammed Eyyub DALAR

## KİTAP TANITIMI - ARAŞTIRMA NOTLARI / BOOK REVIEWS - RESEARCH NOTES

- Rojat AKSOY, Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari**  
Rojat Aksoy, The Stone Nightingales of Barbül: Êzîdîlik-Life-Architecture **194-196**  
Aslıhan Ece PAKÖZ

# Editörden

Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde yer alan Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin, bilimsel ve akademik yayın organı olan International Journal of Mardin Studies (IJMS), Ekim 2024 tarihli 9. sayısıyla bir kez daha akademik camiaya sunulmaktadır. Bu sayımızda; 5 araştırma makalesi, 1 kitap tanıtımına yer verdik.

Bu sayının ilk makalesi, Hasan Basri SAVAŞ tarafından kaleme alınan "Mardinli İki Büyük Tıp Doktoru: Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener" başlıklı yazıdır. Bu çalışma ile Mardinli ve İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi mezunu olan, başarılarıyla alanlarında zirvede yer alan; Prof. Dr. Aziz Sancar ile Prof. Dr. Murat Dilmener'in benzer ve farklı yönleri incelenmiştir. Bu unsurlara odaklanan çalışmada; bilimin iyilik için kullanılması ve güzel niteliklerin bilimsel başarılarla birleştirilmesi sonucunda anlam kazanabileceği görülmüştür.

İkinci makale, Necip UYANIK'ın kaleme aldığı "Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme" adlı çalışma ile Mardin'in "Yenişehir" diye tabir edilen yerleşim yeri üzerine fenomenal bir analiz yapabilmek ve bu konuda bazı tespitler yapma amacı taşımaktadır.

Üçüncü makale ise Mehmet SULHAN, Ömer BOZKURT ve Rıdvan ISIRGAN'ın birlikte hazırladıkları "8. Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi" adlı çalışmalarında, matematik felsefesinin temel soruşturma konusu yaptığı matematiğin yöntemsel biçimi ile matematiksel bilginin mahiyeti ile ilgili ortaya koyduğu perspektif göz önüne alınarak, 8. sınıf öğrencilerinin LGS matematik sorularına dair algıları araştırılmış, bu algıları açıklayabilmek adına metafor kullanımına başvurulmuştur.

Mehmet Nuri ŞANDA'nın "Konargöçer Aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka Arasına İskânı (17. ve 19. Yüzyıllar)" adlı çalışmasını teşkil eden dördüncü makale kapsamında, konargöçer aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka arasında iskân edildikleri köyler, iskân hareketlerinin ekonomik, askerî, idari nedenleri, doğal afetler ve çevresel faktörlerin iskânlara etkileri, aşiretlerin eşkıyalık hareketleri, Urfa, Mardin ve Rakka arasına gerçekleştirilen iskânlar, bu iskânların kalıcı olması için alınan teşvik edici ve zorlayıcı tedbirler üzerinde durulmuştur.

Bu sayının son araştırma makalesi ise Muhammed Eyyub DALAR'ın kaleme aldığı "Anadolu Arkeolojisinde Mardin: Kazandıklarımız, Kaybettiklerimiz ve Kaybedebileceğimiz Değerler" adlı çalışmada, Mardin ilinde yapılan arkeolojik kazı ve araştırmaları değerlendirerek bölgenin kültürel mirasına yönelik tehditleri ortaya koymak ve bu mirasın korunmasının önemine dikkat çekilmektedir. Çalışma aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarılması gereken değerlerin korunmasına dair toplumsal farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.

Dergimizin kitap tanıtımı bölümünde, Aslıhan Ece PAKÖZ tarafından, Rojat Aksoy'un, "Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari" adlı eserinin kritiği yapılarak, mekânların özelliklerini anlatırken sanatsal betimlemeler kullanarak konuya edebi bir perspektiften yaklaşılarak bilgi verilmiştir. Bu bilgiler, Ezidi evlerinin iç ve dış mekânlarının, mezarlıklarının fotoğrafları ve yazarın yaptığı rölye çalışmalarından kat planları ile açıklanmaktadır.

Dergimizin bu sayısına çalışmalarını göndererek katkıda bulunmuş tüm yazarlara, bu çalışmaların değerlendirme sürecinde yer alan tüm hakemlere ve editöryel&danışma kuruluna teşekkürü bir borç bilir; ulusal ve uluslararası akademik camiadan dergimize yönelik ilginin sürmesini dileriz.

Zengin içerikli yeni sayılarda görüşmek temennisiyle...

**Dr. Aysel FEDAİ**  
**Editör**



International Journal of Mardin Studies  
Yıl 2024-Cilt:5/Sayı:2 / Year 2024-Volume:5/Issue 2



**Mardinli İki Büyük Tıp Doktoru:**

**Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener**

**Two Great Medical Doctors from Mardin:**

**Prof. Dr. Aziz Sancar and Prof. Dr. Murat Dilmener**

**Hasan Basri SAVAŞ**

*Doç. Dr., Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi  
Associate Professor, Faculty of Medicine, Department of Medical Biochemistry,  
Mardin Artuklu University*

*hasansavas@artuklu.edu.tr*

*<https://orcid.org/0000-0001-8759-4507>*

#### **Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliş Tarihi/ Received:** 3 Haziran 2024 / 3 June 2024

**Kabul Tarihi/ Accepted:** 22 Temmuz 2024 / 22 July 2024

**Yayın Tarihi/ Published:** 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

**Yayın Sezonu/ Pub Date Season:** Ekim / October

**Atıf/ Cite as:** Savaş, H.B. (2024). Mardinli İki Büyük Tıp Doktoru; Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 91-103. <https://doi.org/10.63046/ijms.1494894>

Savaş, H. B. (2024). Two Great Medical Doctors from Mardin; Prof. Dr. Aziz Sancar and Prof. Dr. Murat Dilmener. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 91-103 <https://doi.org/10.63046/ijms.1494894>

**İntihal/ Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

**Yayıncı/ Published by:** Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

**Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

**Mardinli İki Büyük Tıp Doktoru:****Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener****Hasan Basri SAVAŞ<sup>1</sup>****Özet**

Bu çalışmada; Mardinli ve İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi mezunu olan, başarılarıyla alanlarında zirvede yer alan; Prof. Dr. Aziz Sancar ile Prof. Dr. Murat Dilmener'in benzer ve farklı yönleri incelenmiştir. İkisi de aynı topraklardan çıkan bilim insanları olarak bilimsel ve insani niteliklerini bir arada sergilemişlerdir. Aziz Sancar, yurt dışında lisansüstü eğitim almış ve olağanüstü başarılar elde etmiştir. Bu süreçte köklerine sıkı sıkıya bağlı kalmış, başarılarıyla öne çıkarken, memleketinin eğitimi için bütün varlığıyla vakıf kurarak öğrencilere destek olmuştur. Murat Dilmener ise İstanbul'da kalarak uluslararası alanda önemli başarılar imza atmış ve Türkiye'deki tıp eğitimine büyük katkılar sağlamıştır. Bir taraftan da hastalar ve öğrenciler için bütün imkânlarını seferber etmiş, bu alanda faaliyet gösterecek vakıf ve derneklerin kuruluşunda aktif görevler almıştır. Bu çalışmada, Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener'in bilimsel ve insani vasıflarının bir arada ele alınması ve bu vesileyle, onların neden bilim tarihine geçen büyük hekimler olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır. Her iki büyük bilim insanı hem bilimsel çalışmaları hem de insani yardımlarıyla ön plana çıkmış ve genç bilim insanlarına örnek olmuşlardır. Bu makalenin sonucunda, bilimin iyilik için kullanılması ve güzel niteliklerin bilimsel başarılarla birleştirilmesi sonucunda anlam kazanabileceği görülmüştür.

**Anahtar kelimeler:** Prof. Dr. Aziz Sancar, Prof. Dr. Murat Dilmener, Mardin, Tıp Bilimi.

**Two Great Medical Doctors from Mardin:****Prof. Dr. Aziz Sancar and Prof. Dr. Murat Dilmener****Abstract**

In this study; the similar and different aspects of Prof. Dr. Aziz Sancar and Prof. Dr. Murat Dilmener, both from Mardin and graduates of Istanbul University Istanbul Faculty of Medicine and successful figures in their fields, have been examined. Both of them, as scientists emerging from the same lands, have demonstrated their scientific and humane qualities together. Aziz Sancar pursued postgraduate education abroad and achieved extraordinary success. While excelling with his achievements, he remained closely connected to his roots and established foundations with the education of his homeland by supporting students. On the other hand, Murat Dilmener stayed in Istanbul and made significant achievements in the international arena, contributing greatly to medical education in Turkey. He also mobilized all his resources for patients and students, actively participating in the establishment of foundations and associations in this field. This study aims to explore the scientific and humane qualities of Prof. Dr. Aziz Sancar and Prof. Dr. Murat Dilmener together and to understand why they are considered great physicians in the history of science. Both of these great scientists have stood out with their scientific research and humanitarian aid, serving as role models for young scientists. The conclusion of this article reveals that the use of science for good and the integration of positive qualities with scientific achievements can lead to meaningful outcomes.

**Keywords:** Prof. Dr. Aziz Sancar, Prof. Dr. Murat Dilmener, Mardin, Medical Science.

<sup>1</sup> Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı, hasansavas@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8759-4507.

## Giriş

Birbirine yakın yıllarda Mardin’de dünyaya gelen ve Mardin’de aldıkları eğitimin üstüne, Türkiye’nin en saygın tıp fakültelerinden Çapa olarak bilinen İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde tıp eğitimi alarak alanlarında dünyada tanınan hekimler olan Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener’in birbiriyle ortak ve birbirinden farklı bazı yönleri bulunmaktadır. Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener’in hayatlarının, başarılarının, insani vasıflarının ve eserlerinin bir arada öğrenilmesi, yeni yetişen genç öğrenciler başta olmak üzere, bütün bilim dünyası için büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener’in bilimsel ve insani vasıflarının bir arada ele alınması ve bu vesileyle, onların neden bilim tarihine geçen büyük hekimler olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır. Mardin’in tarihte ve günümüzde çok başarılı hekimler yetiştirmiş olması, tıp bilimlerinde müstesna bir yeri bulunması sebepleriyle; Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener’in Mardinli olmaları daha büyük bir anlam kazanmaktadır. Dünyanın bilinen ilk üniversitelerinden birinin Mardin’deki Nisibis Akademisi olması ve bu akademi bünyesinde tıp eğitimi verildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca çok değerli bir Artuklu eseri olan; Mardin Bimaristan Külliyesi’nin Anadolu’da ve bölgede tıp eğitimi veren ilk kurumlardan olması, büyük bir hastane statüsünde hasta tedavisine dair birçok işlemin bu külliye yapıldığının bilinmesi Mardin’den yetişen iki büyük hekimin başarılarını daha anlamlı hale getirmektedir.

### 1. Nobel Bilim Ödüllü Prof. Dr. Aziz Sancar

Aziz Sancar, 1946 yılında Mardin’in Savur ilçesinde, çiftçilikle uğraşan orta gelirli bir ailenin sekiz çocuğundan yedincisi olarak doğdu. İlk ve orta öğrenimini Mardin’de tamamladı. Mardin Lisesinden 1963 yılında mezun oldu. Daha sonra tıp doktoru olmak amacıyla kazandığı İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. Mardin’de bir süre doktor olarak çalıştıktan sonra büyük hedeflerine ulaşmak amacıyla eğitimine Amerika’da devam etti. Hayatı boyunca büyük zorluklarla karşılaşmasına rağmen azim ve kararlılıkla çalışarak DNA tamiri konusundaki çalışmalarıyla tarihe geçti ve 2015 yılında Nobel Ödülü’nü kazandı. Aziz Sancar, dünya bilim tarihinde önemli bir yer edinmiş ve hâlen devam eden üstün bilimsel araştırmalarıyla gençlere ilham vermektedir. Hitler’in yol açtığı savaşlar ve yıkımlar Avrupa’yı kasıp kavururken, Avrupa’daki birçok değerli bilim insanı farklı bölgelere göç etmeye başladı. Bu beyin göçü, Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerine de büyük katkılar sağladı. Türkiye’ye gelmek isteyen bilim insanlarına kucak açıldı. Ordinaryus Prof. Dr. Felix Michael Haurowitz, Prag’daki Charles Üniversitesinde çalışırken Avrupa’daki gelişmeler nedeniyle Türkiye’ye sığındı. Haurowitz, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde Biyolojik ve Tıbbi Kimya Enstitüsüne şef olarak atandı ve burada on yıl süreyle çalıştı. Bu süreçte çok sayıda öğrenci, asistan, uzman ve bilim insanı yetiştirdi. Türkçe ders kitapları yazdı ve proteinler ve bağışıklık konularında önemli araştırmalar yaptı. Onun yetiştirdiği önemli öğretim üyelerinden biri olan Prof. Dr. Mutahhar Yenson, İstanbul Tıp Fakültesi Tıbbi Kimya Enstitüsünün şefi oldu. Yenson, 13 değerli ders kitabı yazdı ve yüzlerce bilimsel araştırma yaptı. O yıllarda DNA’nın varlığını ve önemini öğrencilerine anlatarak büyük bir heyecanla öğretmeye çalıştı.

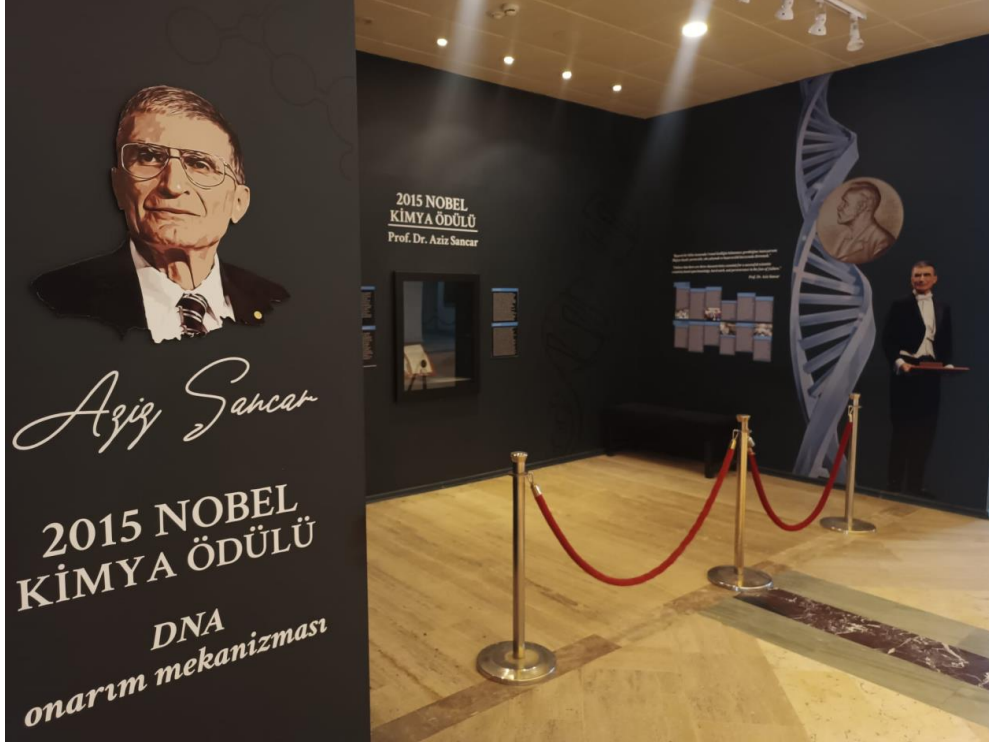
İyi bir bilim insanı dünyayı değiştirir. Mutahhar Yenson, öğrencilerine bilimsel araştırmalara yönelmelerini tavsiye etti. O yıllarda tıp fakültesinde okuyan öğrencilerden biri de genç Aziz Sancar’dı. Sancar, derslerine o kadar yoğunlaşmıştı ki İstanbul’un merkezinde okumasına rağmen Topkapı Sarayı’nı Topkapı semtinde sanacak kadar İstanbul’dan izole bir şekilde çalışmıştı. Mezun olduktan sonra Topkapı Sarayı’nı ziyaret edebildi. Temel tıp bilimlerinin az tercih edildiği bir dönemde Aziz Sancar, büyük fedakârlıklar gerektiren bilim yolculuğuna çıktı. Amerika’da, DNA’yı keşfeden ekiplerle birlikte yıllarca laboratuvarlarda

gece gündüz demeden çalışarak tıpta çığır açacak bir buluş olan “DNA tamiri”ni başardı. Onarım mekanizmalarının, dokuların ihtiyacı olan proteinleri üreten genleri daha hızlı onardığı bilinmekle birlikte bu sürecin nasıl işlediği uzun süredir belirsizdi. Kuzey Carolina Üniversitesi Biyokimya bölümünde öğretim üyesi olan Aziz Sancar, bu gizemi, 30 yıl süren araştırmaları sonucunda çözmeyi başardı. Kendi deyimiyle, bu eser onun en değerli makalesiydi ve Türk arkadaşlarına bu başarısını "Yunus Emre Destanı" olarak nitelendirdi. Nobel Ödülü almak güzeldi, ancak onun için asıl değerli olan, bu ödülün arkasındaki yolculuk ve yapılan keşiflerdi. 45 yıl boyunca durmaksızın çalışarak elde ettiği bu başarıda motivasyonunun güçlü olmasında Mardin'deki kimya öğretmeninden, Çapa Tıp Fakültesindeki kıymetli öğretim üyelerine kadar birçok ismi etken olarak görmektedir (Savaş, 2022; Ulupinar, 2023). Prof. Dr. Aziz Sancar köklerini asla unutmamıştır. Nobel Ödülü konuşmasında, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinden hocası Prof. Dr. Muzaffer Aksoy'dan bahsetmiş ve bilimsel araştırma yöntemini hocasından öğrendiğini aktarmıştır. Birçok defa bilim aşkının kaynağı olarak Mardin Lisesindeki kimya hocasını göstermiştir. Aziz Sancar, 40 yaşına kadar günde 18 saat çalıştığını, daha sonra bunu günde 12 saate düşürdüğünü belirterek başarı için iyi eğitim ve çok çalışmanın gerekliliğini daima vurgulamıştır. Hâlen yoğun bir tempo ile çalışmaya devam eden Sancar, birçok araştırmasına devam etmekte ve her geçen yıl yeni keşifler yayınlamaktadır. Prof. Dr. Aziz Sancar, 2016 yılında katıldığı İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi mezuniyet töreninde, Nobel Ödülü almış bir bilim insanı olarak Mardin'e olan sevgisini; “Nobel almak güzel bir şey. Fakat Mardin'in Savur ilçesinde doktorluk yapmak daha güzel bir şey.” cümlesiyle çok net bir biçimde ifade etmiştir. Bilim hızla ilerlerken, hâlen çaresi bulunamayan birçok hastalık ve çözülemeyen birçok sorun bulunmaktadır. Gençlere güzel örnek olmak, onlara verilecek en değerli öğüttür. Yeni yetişen öğrencilerin, asistanların ve akademisyenlerin Prof. Dr. Aziz Sancar'ın başarı hikâyesinden alacağı birçok ders olduğunu düşünmekteyiz. Yeni yetişen nesillerin, Prof. Dr. Aziz Sancar'ın aşağıdaki tespitlerini dikkate alarak daha çok çalışıp bilimsel ilerlemenin peşinde olmaları mümkündür:

“Hocalarımızın dediği gibi İstanbul Tıp Fakültesi sadece tıp bilimine değil, bütün bilim alanlarına katkılar vermiş bir tıp fakültesidir. Bununla övünüyoruz. Eğer başkasından saygı istiyorsanız kendinize saygınız olacaktır. Kendinize güveniniz olacaktır. Türk veya Amerikalı arkadaşlarımız olmuştur. 'Ben Harvard, Yale üniversitesindenim' diyorlardı. 'Ben de İstanbul Tıp Fakültesindenim' diyorum. Gerçekten İstanbul Tıp Fakültesi olmak bir ayrıcalıktır. Daima iftihar edin ve çekinmeden söyleyin. Ben mezun olalı 45 yıl olmuş. Bu İstanbul Tıp, Nobel için niye 45 yıl bekledi? 10 yılda olması gerekir. İnşallah aranızda 10 -15 yılda alanlar olacaktır. Bunu temenni ederim.” (URL. 1).

Prof. Dr. Aziz Sancar, kendisine verilen Nobel Ödülü'nü Türkiye Cumhuriyeti'ne hediye ederek Ankara'da devlet töreniyle sergilenmesini sağlamıştır. Ayrıca kendisine verilen 3 replika ödülünden birini de doğduğu topraklarda kurulmuş olan; Mardin Artuklu Üniversitesine hediye ederek burada sergilenmesini sağlamıştır. Mardin Artuklu Üniversitesinde ödülün sergilenmesi ile ilgili yapılan açılış törenine gönderdiği mesajda; “Ben bu ödülü alarak ülkemizin çocuklarına ilham ve 'Biz de yaparız' cesareti verdim” demiştir. Böylelikle asıl mesajı olan, bilimsel çalışma ve başarı aşkını gençlere uygulamalı olarak göstermiştir. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın aldığı Nobel Bilim Ödülü'nün Mardin Artuklu Üniversitesinde sergilenen replikasına ait görseller aşağıda şekil 1 ve 2'de sunulmuştur.





Şekil 1. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın aldığı Nobel Bilim Ödülünün replikasının Mardin Artuklu Üniversitesinde sergilendiği alan.



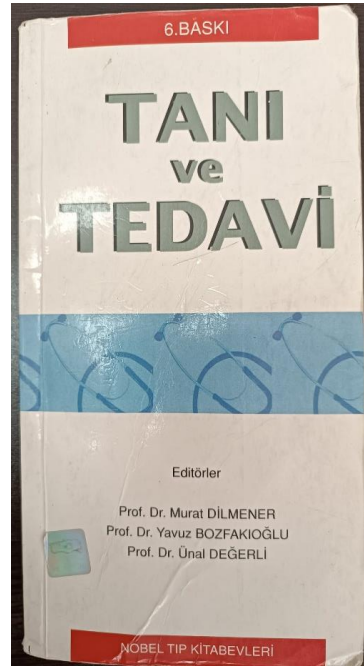
Şekil 2. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın aldığı Nobel Bilim Ödülünün Mardin Artuklu Üniversitesinde sergilenen replikası.

## 2. Prof. Dr. Murat Dilmener

Prof. Dr. Murat Dilmener, 1942 yılında Mardin'de doğmuş ve Mardin'de Cercis Murat Konağı olarak bilinen ve 19. asırda inşa edilmiş olan tarihî yapıda büyümüştür. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde (Çapa Tıp) aldığı tıp eğitimi sonrası hekimlik mesleğine Mardin'de başlamıştır. Zamanla İstanbul'a dönerek Çapa Tıp Fakültesinde dünya çapında bir iç hastalıkları profesörü olmuş, on binlerce doktor ve yüzlerce tıp fakültesi hocası yetiştirmiştir. 1983 yılında doçent, 1988 yılında profesör olmuştur. Anabilim Dalı Başkanlığı ve Bölüm Başkanlığı yapmıştır. Bilimsel çalışmaları ve yazdığı eserlerle tıp alanında büyük katkılar sağlamış ve "Hocaların Hocası" unvanını layıkıyla taşımıştır. Pandemi döneminde İstanbul Yeşilköy'de açılan pandemi hastanesine adı verilen ve Mardin'in yetiştirdiği önemli tıp doktorlarından biri olan hocamız Prof. Dr. Murat Dilmener'in tanınması değerlidir. Öncelikle belirtilmelidir ki, merhum Prof. Dr. Murat Dilmener, öğrencileri ve hastaları tarafından 'Hocaların Hocası' unvanına layık görülmüş ve hekimlik mesleğinin en ideal isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Mardin'den çıkarak uluslararası alanda tanınmış bir doktor olan Dilmener, Çapa Tıp Fakültesindeki ünlü sabah vaka toplantılarında, zor tanı konulan ve ülkenin dört bir yanından sevk edilen hastaların danıştığı önemli hocalardan biriydi. Yazdığı eserler ve yaptığı bilimsel araştırmalarla tıp biliminin gelişimine katkıda bulunmuş, on binlerce iyi hekimin yetişmesinde emeği geçmiştir. Eserleri hâlen tıp camiasında büyük değer görmekte ve kullanılmaktadır. Merhum Prof. Dr. Cemil Taşçıoğlu gibi alanında zirveye ulaşmış birçok tıp fakültesi hocasını yetiştirmiştir. Eğer 1960 yılında Ordinaryüs Profesör unvanı kaldırılmamış olsaydı, bu unvanın tıp bilimleri alanında en çok yakışacağı kişilerden biri kesinlikle Prof. Dr. Murat Dilmener olurdu. 1933 ile 1960 yılları arasında yürürlükte olan Ordinaryüs Profesör mevzuatına bakıldığında, Dilmener hocamızın gerekli tüm şartları fazlasıyla karşıladığı görülmektedir. Bütün birikimini, tecrübelerini, mesleki tecrübelerini cömertçe öğrencilerine sunan büyük bir bilim insanıydı. Mesai kavramına bağlı kalmaksızın, bulduğu her fırsatta, hasta başında, koridorda, odasında daima faydalı bilgi öğretmeye gayret ederdi. O, mesleğine aşık ve öğrencilerinin de hekimlik mesleğini sevmesini amaç edinmiş örnek bir hocaydı. Öğrencilerine ve asistanlarına mesleğini en iyi şekilde öğretmek ve iyi doktorlar yetiştirmek için sahada edindiği tecrübeleri cömertçe kullanan başarılı bir akademisyendi. Ayrıca öğrencilerine en önemli öğüdü; hastaları güler yüzle karşılayıp yolcu etmektir. İç Hastalıkları alanında Türkiye'de ve dünyada tanınan ve bilimsel kalitesi, hekimliği zirvede olan bir isimdi. Değerli bir meslektaşının onun hekimliğini şu şekilde anlatmıştı: 'Resim yapar gibi hasta muayene ederdi'. Kıymetli hocalarımızdan Prof. Dr. Kubilay Karşıdağ ise onun ardından şunları söylemişti: "Hekimliğin, hocalığın sadece doktorluk ve akademik bilgi olmadığını, diğergam olmadan hekim ya da hoca olunamayacağını davranışlarıyla öğretti bize. Saygınlığını ve hekimliğin saygınlığını hep korudu". Ayrıca insani vasıfları ve vicdanı ile örnek bir insandı. İhtiyaç sahibi hastaları mevzuat çerçevesinde ücretsiz tedavi ettiği için hakkında soruşturma açılmış ama yine de kimseyi kapısından geri çevirmemiş, her kesimden insanı tedavi etmeye çabalamıştır. Çeşitli vakıf ve derneklerin yönetiminde yer alarak ihtiyaç sahibi öğrencilerin okuması için büyük çaba sarf etmiştir. İnsani ve tıbbi yardımlar için dört ayrı vakıf ve derneğin kuruluşunda görev almıştır. Öğrencilerin eğitimine destek olmak amacıyla aralarında Mardinliler Eğitim ve Dayanışma Vakfının (MAREV) da yer aldığı çok sayıda vakıf ve derneğin kurucusu olmuştur. Görev yaptığı fakülte'deki ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitimine devam edebilmesi için burs ve yardım faaliyetlerine her zaman öncülük etmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinden İstanbul'a sevk edilen kritik durumdaki hastaların ve yakınlarının sıkça başvurdukları isimlerin başında geliyordu. Görüntüleme ve laboratuvar imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde, engin saha tecrübesi, derin bilgisi, hastalarla güçlü iletişimi ve çok başarılı fizik muayene uygulamaları ile hızlı ve doğru tanı koymakta başarılı örnek bir tıp doktoru olarak bilinmekteydi. Prof. Dr. Murat Dilmener, maddi durumu yetersiz olan, ücretli



tedavi imkânı bulamayan her hastanın şifasına vesile olmak için kendi başına gelebilecek tüm sıkıntıları göğüslemeyi peşinen kabul ederek onlara el uzatmıştır. Emekli olduktan sonraki yıllarda bile ihtiyaç sahibi hastaları ücretsiz tedavi etmesi ile alakalı soruşturma geçirmiştir. Antakya'da yedek subay olarak askerlik yaptığı kısa süre içerisinde bile haftada bir gün ücretsiz olarak ihtiyaç sahibi hastaların tedavilerini düzenlemiştir. Çalıştığı kurumlardaki ihtiyaç sahibi personeli belirleyip onların evlerinin ihtiyaçlarını kendi çabalarıyla karşılamıştır. İstanbul Tıp Fakültesi Vakfının da kurucuları arasında yer almış, fakültenin ve hastanenin ihtiyaçlarının vakıf tarafından karşılanması için büyük çabaları olmuştur. Prof. Dr. Murat Dilmener, Türkiye'nin dört bir yanından doktorların yetişmesinde önemli rol oynamış ve yazdığı eserlerle tıp eğitimine büyük katkılar sağlamıştır. "Özet Tanı ve Tedavi", "Tanı ve Tedavi; Cilt 1-2" ve "Güncel Tanı ve Tedavi" gibi eserleri, çok uzun yıllar boyunca ülkedeki hekimlerin başucu kitapları olmuştur. Bu eserler, tıbbın evrensel ve bölgesel boyutlarını içeren temel başvuru kaynaklarıdır. Prof. Dr. Murat Dilmener'in İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde hocamız olarak bize anlattığı 'Tanı ve Tedavi' kitabının 2004 baskısına ait görsel aşağıda Şekil 3'te sunulmuştur.



**Şekil 3.** Prof. Dr. Murat Dilmener'in İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde hocamız olarak bize anlattığı 'Tanı ve Tedavi' kitabının 2004 yılındaki 6. baskısına ait görsel.

Son günlerine kadar, emekli olmasına ve ilerlemiş olan yaşına rağmen ne doktorluk mesleğini ne de akademisyenlik, bilim insanlığı, araştırma ve öğretim görevlerini bırakmamıştır. Fakültede aktif çalıştığı dönemlerde, hekimlerin hastalarında çözemedikleri sorunlar için danıştıkları isimlerin içinde en ön sıralarda olduğu gibi, emekli olduktan sonra da bilimsel toplantı ve kongrelerde faydalandıkları isimlerin de başında yer almıştır. Türkiye'de birçok tıbbi meslek örgütünün, branş derneğinin kurulmasında ve bugünlere gelmesinde büyük emekleri olmuştur. Son günlerinde bile İç Hastalıkları alanında yayımlanacak yeni bir kitabın hazırlıkları için uğraşıyordu. Covid-19 pandemisi sürecinde aktif hekimliğe devam eden Dilmener, 2020 yılında Covid-19 sebebiyle hayatını kaybetmiştir.

Ardından devlet yetkilileri, doktorlar, öğrencileri ve hastaları tarafından dualarla ve minnetle anılmıştır. Eşsiz tevazuu, mesleğine olan aşkı ve insan sevgisi ile hatırlanan Dilmener, örnek bir doktor ve hoca olarak hafızalarda yer etmiştir (Dilmener vd., 2020, URL. 2). Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından başlatılan "Sağlık Kahramanları Hatıra Ormanı" Kampanyası'na, bizzat Sağlık Bakanı tarafından Prof. Dr. Murat Dilmener adına hatıra fidanı bağışlanmıştır. Günümüzde, Türkiye'nin en saygın tıp fakültelerinden Cerrahpaşa'nın birçok önemli kliniğine ev sahipliği yapan ve 'Yeşilköy Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Prof. Dr. Murat Dilmener Yerleşkesi' ismiyle bilinen hastanede sayın Prof. Dr. Murat Dilmener'in ismi yaşatılmaktadır.

### 3. Mardin ve Bilim

Mardin, Anadolu'da ve dünyada bilim tarihinin başladığı noktalardan birisidir. Antakya ve Harran'la birlikte Mardin'deki Nisibis Akademisi dünyanın ilk üniversiteleri ve tıp eğitiminin verildiği ilk merkezlerdir. Bu merkezlerin içinde, Mardin'deki Nisibis Akademisini dünyanın ilk üniversitesi olarak niteleyen çalışmalar da mevcuttur. Nisibis Akademisinde tıp eğitimi verilmiş olması aslında Mardin'i tıp tarihinde müstesna bir konuma taşımaktadır. Günümüzde yapılan kazılar ve restorasyonlarla Nisibis Akademisinin kalıntıları Nusaybin'de gün yüzüne çıkmaktadır (Keser Kayaalp ve Erdoğan, 2013). Mardin tarih boyunca her biri ileri düzey üniversite ve enstitü benzeri eğitim veren çok sayıda medreseyi bünyesinde barındırmıştır. Bu medreselerin çoğunluğu Artuklu döneminde yapılmış ve taş işçiliğinin sanat şaheserlerine dönüştüğü ilim abideleridir. Çok sayıda medresenin Mardin'de yer alması ve bu medreselerde verilen nitelikli eğitimler Mardin'i bölgenin ilim merkezi haline getirmiştir. Zinciriye Medresesi, Kasimiye Medresesi günümüze ulaşmış en güzel örneklerdir. Hatuniye Medresesi (Sitti Radviyye Medresesi), Şehidiye Medresesi (Semanin Medresesi), Cihangir Bey Zaviyesi, Altunboğa Medresesi, Melik Mansur Medresesi ve Şah Sultan Hatun Medresesi Mardin merkezde bulunan ve tarih boyunca eğitim veren önemli ilim merkezleridir. Hatuniye Medreseleri hakkında ayrıca kısa bir bilgi vermekte fayda vardır. Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı hükümdarlarının ailelerinde yer alan kadınlardan birçoğu mal varlığının önemli bir kısmını ilim ve hayır faaliyetlerine harcamayı görev bilmişlerdir. Böylelikle başta Anadolu ve İstanbul olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde hatuniye, valide ve benzeri isimlerle bilinen külliyeler, medreseler, camiler, şifahaneler, kütüphaneler ve benzeri eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin önemli bir özelliği de vakıf olarak kurumsal hâle getirilen ve kalıcı gelir kaynakları bırakılan yapılar asırlar boyunca ayakta kalıp varlıklarını devam ettirebilmiştir. Mardin'de yer alan en önemli Hatuniye Medresesi Mardin Artuklu meliki Necmüddin Alpi'nin eşi El Hâtun El Sit Radiyye tarafından inşa ettirilmiştir. Hâtüniyyetül Hanefiyye Medresesi veya Anmâre Hâtün Medresesi adıyla bilinen eser Mardin'de tarihi süreçte inşa edilmiş diğer bir Hatuniye Medresesidir. Hükümdar eşleri bu medreseleri inşa etmek ve giderleri için mallarını vakfetmekle kalmamış ayrıca dönemlerinin en iyi âlimlerini dünyanın değişik bölgelerinden getirerek bu medreselerde ilim okutmalarını sağlamışlardır. Bağdat'tan, Tikrit'ten ve benzeri ilim merkezlerinden gelen çok sayıda önemli alim bu medreselerde talebe yetiştirmiştir. Bütün bu medreseler tarih boyunca çeşitli faktörlerin etkisi ile hasar almış ve zamanla bir kısmı harap hale dönüşmüştür. Moğol istilası ve kuşatması sırasında şehir kapılarının dışında yer alan Kasimiye Medresesi büyük bir yıkımdan geçmiştir. Zamanla bütün bu hasarlar onarılmaya çalışılmıştır. Bütün bu medreselerde tarih boyunca din ve fen ilimleri eğitimleri bir arada verilmiştir. Astronomi gözlemleri için yapılan havuzlar ve kulelerle verilen gök ve uzay bilimleri, tıp, fizik, kimya, biyoloji, cebir, geometri, edebiyat, dil bilgisi, felsefe, sosyoloji, mantık, tarih ve coğrafya derslerinin yanı sıra dini ilimler bir arada verilmekteydi. Bu medreselerde bulunan âlimler tarafından tıp, astronomi, matematik ve benzeri ilimlerde birçok özgün eserler yazılmıştır. Bazı medreselerde ise lisansüstü eğitimle eşdeğer nitelikte uzmanlık ve âlimlik düzeyinde özelleşmiş alanlarda eğitimler verilmekteydi. Artuklu hükümdarları medreselerdeki ilim

tahsiline verdikleri önemi göstermek için medreseleri hünkâr mahfilleri ile donatmışlardı. Bazı dersleri bizzat kendilerine ayrılan mahfilde oturarak takip ederlerdi. Bu sebeple tüm dersler hünkâr dinliyormuş gibi büyük bir ciddiyetle anlatılırdı. Bu dönemlerde bölgede inşa edilen Bimaristan adıyla bilinen külliye'nin içinde şifahane ve tıp eğitimi veren bir medrese de bulunmaktaydı. Günümüzde bu medreselerin ayakta kalanları müze hüviyetinde ziyarete açıktır. Özellikle Kasimiye Medresesi yakın tarihlerde Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde düzenlenen çeşitli ilmi sohbet ve etkinliklere de ev sahipliği yapmıştır. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin ilk öğrencileri ile 2023 yılı Eylül ayında Zinciriye Medresesi'ne düzenlediği ziyarete ait görsel Şekil 4'te sunulmuştur.



**Şekil 4.** Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin ilk öğrencileri ile Zinciriye Medresesi Ziyaretimiz. 2023 Yılı Eylül Ayı.

Anadolu'daki beylikler döneminde Mardin'de kurulan Bimaristan isimli şifahane, Anadolu'da modern hastane ve tıp eğitimi verilen fakülte örneklerinin ilklerinden olarak kabul edilmektedir. Mardin'in Mâristan (Mesken) mahallesinde bulunan ve cami, medrese, çeşme ile hamamdan oluşan külliye, halk arasında Mâristan olarak bilinir. Anadolu'da külliye tarzında inşa edilen ilk yapı topluluklarından biridir ve aynı zamanda en eski tıp medresesi ve şifâhâne örneklerinden biridir. Mardin Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi'nin kardeşi Eminüddin tarafından başlatılan inşaat, 12. asrın başlarında sultan tarafından tamamlanmıştır (Ünver, 1940). Bu külliye'nin ilk doktoru Vehib bin Hekim'dir. 12. Asırda, bu külliyyede; tedavi amacıyla, bitkisel ilaçlar ve şifalı açık hava kullanılmasının yanı sıra, termal kaynağa sahip olan hamam ve ilgili bölümler de su tedavisi için kullanılmıştır. Oldukça havadar, ferah ve su kaynağı olan bir alanda kurulan, uzun yıllar hastane ve tıp fakültesi statüsünde hizmet veren bu külliyyede, teorik ve pratik derslerin yapılması için uygun bir mimari proje uygulanmıştır. Uzun yıllar boyunca bu külliyyede çoğunluğu Müslüman, bir kısmı da Süryani olan birçok

ünlü hekim çalışmıştır. Bunların içinde Abdullatif El Bağdadi yazdığı çok değerli eserlerle asırlar sonraki keşiflerin öncüsü olan kıymetli bir hekimdir. Fahreddin el Ensari el Mardini ise kendi döneminin en önemli filozofları ve hekimleri arasında sayılmaktadır. Mardin’de yetişen Harputlu Şehabeddin Sühreverdi ise aklın ve idrakin bilimdeki önemini vurgulayan, pozitivist bakışın önemli öncülerinden olan büyük bir hekimdir. Birçok tıp doktoru yetiştirmiştir. İbni Sina’nın eserlerini şerh ederek birçok kıymetli eseri ortaya koymuştur. İbni Rakika İbni Rukaya, İbnü’s Salah ve Necmeddin ibni Minfahi gibi birçok hekim bu dönemde yetişen ve Mardin’den tüm bölgeye şifa dağıtan kıymetli ilim insanları olarak tarihte yerlerini almışlardır. Urfalı Diyakos Abü Said, Urfa Metropolitisi Athanasius Denho, Kartbart’lı Şemun gibi isimler bu dönemde Mardin’de çalışan Süryani hekimler arasında sayılabilirler. Süryani hekimlerin birçok eserin tercümesinde faydalı oldukları bilinmektedir (Dirier ve İnan, 2020; Sezgin, 2010; Keskinbora, 2008). Günümüzde halen hamamı, camisi, çeşmesi ve diğer belirli kısımları ayakta olan bu külliye restore edilerek Mardin’in tıp tarihinin sergileneceği bir alana dönüştürülmesi çok anlamlı olacaktır. Mardin’in tıp bilimleri içerisindeki rolü ve çıkardığı hekimler tarihle sınırlı kalmamıştır. Son bir asır içerisinde modern tıp eğitimi almış ve Türkiye’nin en saygın tıp fakültelerinde akademisyenlik yapmış, akademik ünvan sahibi olan 50’den fazla Mardinli büyük hekim bilinmektedir. Prof. Dr. Aziz Sancar’ın ve Prof. Dr. Murat Dilmener’in dışında sayılabilecek 50 civarında Mardinli tıp profesörünün her birinin kendi alanlarında önemli başarıları bulunmaktadır. Bunların içinde tıp fakültelerinde Dekanlık ve bağlı bulunulan üniversitelerde Rektörlük yapmış çok değerli bilim insanları da bulunmaktadır.

Mardin Artuklu Üniversitesine bağlı olarak 2021 yılında kurulan Tıp Fakültesinin, 2023 yılında tıp lisans ve tıpta uzmanlık eğitimlerine başlamış olması bütün bu tarihî mirasın taçlandırılması anlamına gelmektedir. 2021 yılında kurulan ve 2023 yılında öğrenci olarak eğitime başlayan Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binasına ait görsel şekil 5’te sunulmuştur.

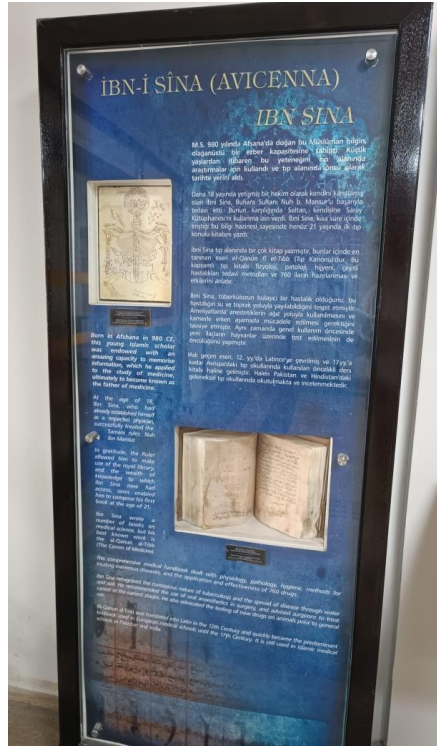
Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinde tarihi misyonla uyumlu olarak, geçmişteki önemli bilim insanlarının bilinmesi önemsenmektedir. Onuncu yüzyılın sonlarına doğru Buhara’da doğan İbni Sina, günümüz yaşam süreleriyle kıyaslandığında kısa ama oldukça verimli ve ilimle dolu bir hayat sürmüştür. Tıp dâhisi olarak anılan İbni Sina, yalnızca tıp alanında değil, pek çok bilim dalında da yüzlerce makale ve kitap yazmıştır. Ancak, en çok tıp alanındaki çalışmalarıyla tanınmasının nedeni, bu alandaki eserlerinin derinliği ve özgünlüğüdür. Eserlerindeki yenilikçi içerik ve ileri görüşlü tespitleriyle dünya tıp tarihinde önemli bir yere sahip olan İbni Sina’nın çalışmaları dikkatle incelenmeli ve değer verilmelidir. Batı dünyasında 18. yüzyılda gerçekleşen ve “aydınlanma çağı” olarak bilinen dönemdeki filozofları etkileyen en önemli isimlerden birinin İbni Sina olduğu kabul edilmektedir. Ancak, Batı’nın bilimsel düşünceye yönelmesi ve bu alanda reform yapması, İbni Sina’nın ölümünden yaklaşık 800 yıl sonra gerçekleşmiştir. Ölümünden 8 asır sonra bile dünya üzerinde etkili olabilen İbni Sina’nın eserleri ve fikirleri yeterince tanınmamaktadır. “El-Kanun fi’t-Tıb” adlı kitabı, Avrupa’da tıp tarihi için en önemli kitaplar arasında yer almaktadır. İbni Sina, hastalıkların önlenmesi, temel nedenleri, oluşum mekanizmaları ve tedavisi üzerine çok önemli keşiflerde bulunmuştur. Toplamda 200’den fazla eseri bilinmektedir ve bunların çok azı günümüz Türkçesine çevrilmiştir. İran’ın Meşhed kentindeki Razavi Kütüphanesi Müzesi’nde, İbni Sina’ya ait 149 el yazması kitap ve diğer eserler orijinal hâllerinde bulunmaktadır ve yakın zamanda bu kitaplar halka açık bir sergiyle gösterilmiştir. İbni Sina’nın en önemli eserlerinden biri, Orta Çağ’dan itibaren 700 yıl boyunca Batı’da ders kitabı olarak okutulan ve Latinceye on defa çevrilen “El-Kanun fi’t-Tıb”dır. Bu kitap günümüzde hâlen Asya’daki geleneksel tıp eğitimi veren kurumlarda ders kitabı olarak tetkik edilmektedir. Diğer önemli bir kitabı ise on bir ciltlik “Kitabu’ş-Şifa”dır.



Kitabu’ş-Şifa, Mevlâna Celaleddin Rumi tarafından da övgüyle bahsedilen bir başyapıttır. İbni Sina’nın daha iyi tanınması ve günümüz tıp bilgileriyle önerilerinin sentezlenerek hekimler tarafından özümsemesi büyük önem taşımaktadır. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binasının girişinde sergilenen İbni Sina ve İslam tıbbının altın öncülerine dair bilgilendirmeler ile ilgili görseller aşağıda şekil 6 ve 7’de sunulmuştur. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin devraldığı tarihî ilim mirası son derece büyüktür. Asırlarca dünyanın önemli ilim merkezleri arasında yer almış ve çok sayıda önemli ilim insanı yetiştirmiş Mardin’den başarıları ile dünyaya mal olmuş çok sayıda tıp doktoru çıkmıştır. 2021 yılında kurulan Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin devraldığı misyonu devam ettirebilmesi için çok büyük bir azim ve gayret gerekmektedir. İki yıl gibi kısa bir süre içerisinde öğrenci olarak lisans eğitimine ve araştırma görevlisi olarak tıpta uzmanlık eğitimine başlayan Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesi önemli bir başarı ortaya koymuştur fakat asıl büyük başarılar için bilimsel araştırmalarda öncü olunması gerektiği bilinmektedir. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin eğitim müfredatında, uyum haftasında ve sosyal programlarında bölgenin ilim mirasının öğrenilmesi, görülmesi ve bilinmesi için gerekli adımlar atılmıştır. Kökü mazide ama hedefleri atide olan hekimlerin yetişmesi ile arzu edilen başarılar ortaya çıkacaktır. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binasının girişinde sergilenen bölgede tarihî süreçte kullanılan malzeme ve cihaz örnekleri aşağıda şekil 8’de sunulmuştur.



**Şekil 5.** 2021 yılında kurulan ve 2023 yılında öğrenci olarak eğitime başlayan Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binası.



Şekil 6. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binasının girişinde sergilenen İbni Sina bilgilendirmesi.



Şekil 7. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binasının girişinde sergilenen İslam Tıbbının Altın Öncüleri bilgilendirmesi.



**Şekil 8.** Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk binasının girişinde sergilenen bölgede tarihi süreçte kullanılan malzeme ve cihaz örnekleri.

### Sonuç

Mardin'den yola çıkarak, İstanbul'da, Çapa Tıp Fakültesinde eğitim alan ve daha sonra dünya çapında doktorlar olarak, birçok öğrenci ve öğretim üyesi yetiştiren Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener, günümüzdeki genç öğrencilere örnek olacak vasıfta idealist bilim insanları ve hekimlerdi. Prof. Dr. Aziz Sancar'ın lisansüstü eğitiminde yurt dışına yönelmesi, köklerinden bağımlı koparmadan, köklerine aidiyetini kaybetmeden olağanüstü başarılar elde etmesi, ömrü boyunca elde ettiği kazancının çok büyük kısmını memleketindeki öğrenciler için bir vakfa çevirmesi onun farklılığını ve büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Prof. Dr. Murat Dilmener ise okuduğu fakültede öğretim üyesi olarak İstanbul'da kalmış, meslek hayatı boyunca alanında dünya çapında büyük başarılar elde etmiştir. Çok kıymetli araştırmalar yapmış, eserler yazmış ve on binlerce hekimin yetişmesinde büyük emekleri olmuştur. Bu süreçte, köklerini asla unutmamış, her türlü bedeli ödemeyi göze alarak, maddi ve manevi olarak, memleketinden gelen hastaların, öğrencilerin en büyük destekçisi olmuştur. Böylelikle, Prof. Dr. Aziz Sancar ve Prof. Dr. Murat Dilmener'in hayatları, bilimsel başarıları, insani vasıfları bir arada okunduğunda, iyiliğin dünyanın her yerinde korunabildiği, sahip olunan güzel vasıfların en büyük bilimsel başarılarla taçlandırılması durumunda daha anlamlı hâle geldiği görülebilmektedir. Bugüne kadar isimleri, Türkiye'nin dört bir köşesinde birçok kuruma verilen, birçok ödülleri alan bu iki büyük bilim insanı bunu fazlasıyla hak etmektedirler. Mardin'de kurulan ve 2023 yılında öğrenci kabul eden Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Mardin Eğitim ve Araştırma Hastanesi bünyesinde, imkân olan birimlerde, Mardin'in haklı gurur kaynakları olan Prof. Dr. Aziz Sancar'ın ve Prof. Dr. Murat Dilmener'in adlarının verilmesi, onların kıymetli anılarını yaşatmak ve fakültede okuyacak öğrencilere örnek hekimlik konusunda ufuk çizmek için çok anlamlı olacaktır. Mardin Artuklu Üniversitesi Tıp Fakültesinde yapılacak bilimsel araştırmalar, etkinlikler ve yayımlar sayesinde Prof. Dr. Aziz Sancar'ın ve Prof. Dr. Murat Dilmener'in daha iyi anlaşılması, tanıtılması ve eserlerinin yaşatılması mümkün olacaktır. Mardin'in bilim mirası binlerce yıllık geçmişe sahiptir. Tıp biliminin tarihi yeniden yazılırken Mardin'de verilen tıp eğitimlerinin ve kurulan şifahanelerin önemli bir yer tutacağı görülecektir. Dünyada bilim tarihinin ve tıp biliminin başladığı önemli merkezlerin başında gelen Mardin'den çıkan ve başarıları ile dünyaya mal olan bu iki hekimin hayatları, mesleki başarıları ve insani vasıfları yeni nesiller için yol göstericidir.

**Ek Bilgiler**

Finansman: Bu çalışmada bir bütçe, fon vb. finansman desteği kullanılmamıştır.

Etik beyanı: Bu çalışmada ülkemizde ve uluslararası alanda gerekli olan tüm etik kural ve mevzuatlara uyulmuştur.

Çıkar çatışması beyanı: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

**Teşekkür:** Her iki büyük bilim insanı ile aynı tıp fakültesinden mezun olmam, aynı gelenekte eğitim almam, Prof. Dr. Murat Dilmener'in öğrencisi, Prof. Dr. Aziz Sancar'ın ise meslektaşı olmam, yakın bölgelerde yetişmem, onların doğduğu topraklarda hekimlik ve tıp fakültesi öğretim üyeliği yapmam sebepleriyle bir hekim ve bilim insanı olarak yetişmemde üzerimde hakları bulunmaktadır. Onların doğduğu topraklara tıp fakültesi açılması için gönüllü olarak koşmam bu hakkı ödemeye yetmez. Bu sebeple onlara minnetlerimi arz ediyorum.

**Kaynakça**

Dilmener, M., Güler, K., ve Çefle, K. (2020). Güncel tanı ve tedavi. İstanbul Tıp Kitapevleri.

Dirier, A., ve İnan, C. (2020). Türkiye'de ilk tıp fakültesi'ni Mardin'de Artuklular kurdu. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 20(3), 337-351. <https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.811397>

Keser, Kayaalp, E., Erdoğan, E. (2013). "The Cathedral Complex at Nsibis", *Anatolian Studies*, 63, 137-154. <https://doi.org/10.1017/S0066154613000070>

Keskinbora, H. K. (2008). "Artuklularda bilim ve sağlık". İbrahim Özcoşar (Ed.), C. 1, (s. 489-514), Mardin Valiliği Kültür Yay.

Savaş, H. B. (2022). Beslenme biyokimyası (1. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık. s. 3-9.

Sezgin, F. (2010). Tanınmayan büyük çağ (3. baskı). Timaş Yay. s. 457-551.

Ulupinar, E. (2023). Aziz Sancar. *Osmangazi Tıp Dergisi*. (ÖZEL), 97-110. <https://doi.org/10.20515/otd.1395771>

Ünver S., (1940). Selçuk Tababeti. Türk Tarih Kurumu. s. 16.

**Web Kaynakları:**

URL. 1: <https://medimagazin.com.tr/guncel/aziz-sancar-mardinde-doktorluk-yapmak-nobel-almaktan-daha-iyi-bir-sey-70267> (e.t. 03.06.2024).

URL. 2: <https://www.klimik.org.tr/2020/05/03/prof-dr-murat-dilmeneri-yitirdik-uzuntumuz-cok-buyuk/> (e.t. 03.06.2024).





**Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme**  
**A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the City Concept in Utopian Texts**

**Necip UYANIK**

*Dr. Öğr. Üyesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi*  
*Assistant Professor, Faculty of Letters, Department of Philosophy,*  
*Mardin Artuklu University*

*uyaniknecip@artuklu.edu.tr*  
*https://orcid.org/0000-0002-5886-1474*

**Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliş Tarihi/ Received:** 24 Ağustos 2024 / 24 August 2024

**Kabul Tarihi/ Accepted:** 9 Ekim 2024 / 9 October 2024

**Yayın Tarihi/ Published:** 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

**Yayın Sezonu/ Pub Date Season:** Ekim / October

**Atıf/ Cite as:** Uyanık, N. (2024). Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 104-125. <https://doi.org/10.63046/ijms.1537998>

Uyanık, N. (2024). A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the City Concept in Utopian Texts. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 104-125. <https://doi.org/10.63046/ijms.1537998>

**İntihal/ Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

**Yayıncı/ Published by:** Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

**Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License:** Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

## Ütopik Metinlerdeki Şehir Kavramı Bağlamında Mardin-Yenişehir Üzerine Güncel Bir Değerlendirme

Necip UYANIK<sup>1</sup>

### Özet

Ütopya metinlerinde siyaset, devlet, toplum ve birey üzerine felsefi anlayışlar ortaya konulmakla birlikte şehir hakkında da ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Yaşanılan şehrin real kaotik durumundan hareketle ütopik ve ideal bir şehir düşünmek veya düşlemek her zaman için ilgi çekici bulunmuştur. Bu nedenle ütopyalarda şehrin düzeni, sokakların durumu, evlerin yapısı gibi konular gündeme getirilmiş ve bu konuda öneriler öne sürülmüştür. Buna göre her ütopyada bir şehir politikası her zaman var olmuştur. Platon'un *Devlet*'inden Thomas More'un *Ütopya* eserine kadar şehrin durumu ve düzeni üzerine esaslı araştırmalar yapılmıştır: Şehir veya site nasıl olmalıdır? Şehrin surları hangi yükseklikte olmalıdır? Her şehirde kaç ev olmalıdır? Evlerin düzeni ve boyutu hangi kriterlere göre belirlenmelidir? Tüm bu soru(n)ların ütopik metinlerde ele alınmış olsa da modern çağdaki herhangi bir şehir için de geçerli olabileceğini varsaymak gerekir. Ancak şehir için herhangi bir ütopyası veya modern tabirle bir şehir planı ve projesine sahip olunamaması durumunda kaotik bir durumla karşılaşmak kaçınılmaz olur. Sadece bir şehir ütopyasına veya politikasına sahip olmanın da yeterli olmadığını ifade etmek gerekir. Öyleyse şehrin bir planı olmalı ve bu plan titizlikle uygulanmalıdır. Amacımız, Mardin'in "Yenişehir" diye tabir edilen yerleşim yeri üzerine fenomenal bir analiz yapabilmek ve bu konuda bazı tespitler saptamaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Ütopya, Felsefe, Şehir, Mardin.

### A Current Evaluation on Mardin-Yenişehir in the Context of the City Concept in Utopian Texts

#### Abstract

In utopian texts, philosophical understandings of politics, state, society, and individual are presented, as well as detailed information about the city. It has always been interesting to think or dream of a utopian and ideal city based on the real chaotic situation of the city in which we live. For this reason, issues such as the order of the city, the condition of the streets, and the structure of the houses have been brought to the agenda in utopias and suggestions have been put forward. Accordingly, there has always been a city policy in every utopia. From Plato's *Republic* to Thomas More's *Utopia*, fundamental research has been conducted on the condition and order of the city: How should the city or site be? How high should the city walls be? How many houses should there be in each city? According to what criteria should the order and size of the houses be determined? Although all these questions have been addressed in utopian texts, it should be assumed that they can also be valid for any city in the modern age. However, if there is no utopia for the city or, in contemporary terms, a city plan and project, it is inevitable to encounter a chaotic situation. It should be stated that it is not enough to have only a city utopia or policy. Therefore, the city must have a plan and this plan must be implemented meticulously. We aim to make a phenomenal analysis of the settlement area called "Yenişehir" in Mardin and to make some determinations on this subject.

**Keywords:** Utopia, Philosophy, City, Mardin.

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, uyaniknecip@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5886-1474.

## Giriş

Bir şehir politikası olmalı mıdır? Olmadığında ortaya ne türden sorunlar çıkar? Şehrin yönetimi nasıl olmalıdır? Eğer şehrin yönetimi tüm şehri yönetecek bir seviyede olmazsa şehrin sorunları nasıl çözülür? Şehirde yaşayan insanların şehre bakışı ve şehrin sorunları konusundaki tutumları ve sorumlulukları ne olmalıdır? Tüm bu sorular şehir üzerine düşünmemiz ve bu konuda bir tartışma başlatmamız gerektiğini ortaya koymaktadır.

Mardin-Yenişehir üzerine paradoksal olarak real ve ütopik bir değerlendirme yapmak gerektiği apaçık ortadadır. Çünkü sözü edilen yerleşim yeri için herhangi bir şehir planı olmadığını ifade etmek gerekir. Dolayısıyla içinde bulunduğu durum, tam olarak kaotik olmasından ötürü Yenişehir'in distopik ütopyalardaki korku şehrine dönüşmesi söz konusudur. Bu durum, ulaşımın altyapıya, çevre düzenlemesinden çok katlı yapıların gelişigüzel inşa edilmiş olmasını kapsayan bir soruna dönüşmüştür.

Mardin, tepe üzerine kurulmuş olan tarihî şehir ile tepenin aşağısında kurulmuş olan yerleşim yerinden oluşan dağınık bir şehirdir. Bu aynı zamanda başka bir sorgulama yapmamıza da imkân vermektedir: Mardin bunların hepsi midir? Örneğin bir şehir olarak Mardin'in yeni yerleşim alanı olan "Yenişehir" için Mardin denilmesi mümkün müdür? Çünkü gündeme getirilmeyen veya gündeme getirilmekten kaçınılan bir yerleşim yerinden söz ediyoruz. Ancak nüfusun önemli bir kısmının burayı tercih ediyor oluşundan da bahsetmek gerekir. Paradoksal bir yaklaşımla Yenişehir hem Mardin olarak geçmekte hem de Mardin'in dışına itilmektedir. Mardin, temsiller ve örnekler üzerinden sunulduğunda söz konusu paradoksu görebilmek kolaylaşır. Özellikle, sosyal medyada Mardin ile ilgili bir konu söz konusu olduğunda "gece gerdanlık gündüz seyranlık" ifadesi eşliğinde görsellere yer verilir. Sözü edilen *dışlanma* burada kendini gösterir ve Mardin görsellerinde asla Yenişehir'e ait bir görsele yer verilmez. Bununla birlikte yukarı veya eski Mardin *çarşı* olarak tabir edilirken Yenişehir için bu tabir kullanılmaz. Bu açıdan Yenişehir, Mardin'le hiçbir benzerliği ve yakınlığı olmayan ve betonlaştırılmaya teslim edilmiş veya dönüştürülmüş bir yerleşim alanıdır. Ancak şu hususu da belirtmek gerekir: Çimento fabrikasıyla birlikte beton, eski Mardin'in de önemli bir parçası ve sorunu haline gelmiştir. Tarihî yapıların üzerine beton katlar ve eklemeler yapılarak son derece ilginç bir durum ortaya çıkarılmıştır. Bu yüzden eski Mardin taş ve beton iken Yenişehir ise sadece betondan oluşmuştur.

Yenişehir bir plana sahip değilken bu plansızlığı eski Mardin'le karşılaştırabilir miyiz? Eski şehir zorunluluk ve ihtiyaçtan ötürü kısmen bir plana sahip olmadan gelişen bir yapıya sahiptir. Ancak bu, mimari açıdan bir *çekicilik* katılarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Plansızlık, Yenişehir için de geçerli bir durum iken mimari açıdan estetiğe önem verilmemiş olması veya bunun düşünülmemiş olunması söz konusudur. Bugün, iki farklı şehirle karşı karşıyayız. Eski Mardin ve Yenişehir veya Yeni Mardin. Ancak bir şehre yeni şehir demek sorunlu bir yaklaşım değil midir? Eski şehir dışındaki her yer yeni midir? Dolayısıyla böyle bir adlandırmanın sahici bir yaklaşım olmadığını da belirtmek gerekir. O halde Yenişehir nasıl tanımlanabilir? Mardin için bu sözcük ne

ifade etmektedir? Yenişehir’de yapılaşma ne zaman ortaya çıktı ve bir kimliği var mıdır?

Kent formunun ana yapısını 16. yüzyıldaki yapılaşmalar oluştururken, bu yapının 1950’li yıllara kadar korunmuş olduğu görülmektedir. İmar planı kararları, 1960’lı yıllarla beraber başlayan göç süreçleri ve gecekondu alanlarının oluşması, demografik yapının değişimi, 1980 sonrasında yerleşimin yeni gelişme alanlarına sıçraması ve özellikle modern yerleşim bölgesi olan Yenişehir bölgesinin gelişmesi ile beraber mekânsal ve sosyal dokuda ayrışan iki farklı yerleşme ortaya çıkmıştır (Aksu ve Çırak, 2018, s. 738).

Ancak bu analiz yüzeysel olarak görülebilir. Bunun öncesinde eski Mardin’den çepere doğru bir yerleşme genişlemesinden söz etmek gerekir. Bunun ilk adımı Yeni Yol ve İstasyon bölgesinde olmuş ve ardından Yenişehir bölgesi imara açılmıştır: “Yenişehirdeki apartmanlaşma Mardin’in kendi içinde sınıfsal bir geçişe işaret etmekte, bir statü ve “modernlik” göstergesi olarak algılanmaktadır” (Küçük, 2013, s. 131). Sözü edilen “modernleşme” sürecinin tarihi 1890’lı yıllarda eski Mardin’in geleneksel sınırının dışına çıkılmasıyla başlamıştır. İlk kent batısında yeni bir alanda yapılaşma başlamış ve böylelikle yamaç kenarına yerleşmiş olan eski Mardin’den farklı bir şekilde düz bir alanda gelişecek olan yeni Mardin’in temelleri atılmıştır. Sonraki yıllarda farklı yerleşim yerlerine dağılmaya devam eden nüfus 1970’li yıllarda hızını artırmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise kent kuzeybatısında yeni bir Mardin kurulmuş olup 2000’li yıllarda ise önemli gelişim göstererek yapılaşmanın seyrini etkilemiştir (Kalak ve Bakar, 2021, s. 82).

Bağ ve bahçelerden oluşan bir alana kurulan Yenişehir, çok katlı beton binalardan oluşmuştur. Bu durumun birçok sorunu da beraberinde getirdiği somut bir şekilde görülmektedir. O zaman şunu sormak gerekir: Yenişehir, hangi ihtiyaçlara cevap vermesi için kuruldu? Eski şehirden kaçış ne içindi? Buna karşın sorunlar katlanarak artmakta ve bu sorunlara kalıcı bir çözüm sunulmamaktadır. Oysaki eski Mardin’de böylesi sorunlardan ötürü yeni bir şehre ihtiyaç duyulmamış mıydı? Eski şehirde yapılması imkân dâhilinde olmayanı (örneğin altyapı, ulaşım vs) yeni kentleşme süreci olan yerleşimden bekliyoruz. Buna imkân var iken benzer sorunların devam etmesinde başka nedenler mi etki etmiştir? Yenişehir için yapılan hata nerededir? Yeni bir şehir kurulurken çok mu aceleci davranılmıştır? Daha açıklayıcı bir şekilde sormak gerekirse Yenişehir kurulurken nelere dikkat edilmemiştir?

Yenişehir’in planlı ve programlı bir imarla kurulmadığı çok açıktır. Dolayısıyla sorunlar her geçen gün karmaşık hale gelmekte ve sorunları giderecek çözümler de zorlaşmaktadır. Hatta çözümlerin imkânsız olarak nitelenebileceği bir seviyede olduğunu belirtmek gerekir. Bir şehirde düzen yoksa o şehirdeki birçok unsur bundan etkilenebilecektir. Bu konuda Platon “bir kentte düzene ve yasaya oturmuş her şey çok iyi sonuçlar verir, ama düzensiz ya da çok iyi düzenlenmemiş şeyler çoğunlukla iyi düzenlenmiş başka şeyleri de bozar” (Platon, 2007: 251, 780d) ifadesi bu durum için uygun bir tespittir.

### 1. Amaç, Yöntem ve Sınırlılıklar

Amacımız, Mardin (Yenişehir) üzerine akademik bir çalışma yapabilmektir. Bu doğrultuda, çalışma, şehrin görün (fenomen) sorunları üzerine somut gözlem yapmak suretiyle bir değerlendirme yapmaya odaklanmıştır. Çalışmamız, Yenişehir bölgesinin kaotik yapılaşma sorunlarının ütöpk bir perspektifte ele almasından ötürü özgün bir

değere sahiptir. Yaptığımız araştırma neticesine konunun felsefi bir analizle ele alınmadığını tespit ettik. Dolayısıyla çalışmamız, bu açıdan düşünüldüğünde geleneksel Mardin'in tarihsel ve kültürel çeşitliliğine, turizm ve çok dinli yaşam pratiklerine odaklanmamıştır

Bu kritik çalışmanın herkese hitap ettiğini belirtmek gerekir. Öyleyse yaşanan şehirle ilgili bir sorunda herkesin payı aranmalıdır. Çünkü şehirde yaşayan her bir bireyin o şehirle ilgili üzerine düşeni yapması gerektiği, bir sorumluluk olarak önümüzde durmaktadır. Akademisyenler de şehirde yaşayan bireylerdir ve onların da üzerine düşeni yapması kaçınılmazdır. Zira şehirde yaşayan herkesin şehrin sorunlarıyla ilgili konuşma ve çözüm önerisi getirme hakkı ve hukuku vardır. Şehrin sahipleri şehirde yaşayan herkeştir. Bu bağlamda şehrin üniversitesinde çalışan bir akademisyenin kendi bilgi ve tecrübelerini aktarma ve bu önerilerini şehri yönetenlerin dikkatine sunması bir görevdir. Bu bağlamda, çalışmamız, felsefi bir bakış açısıyla ortaya konulmuş olup şehir üzerine kritik bir değerlendirme yapılması gerektiği iddiasını taşımaktadır. Bu iddiamızın kaynağı ise ütopik metinlerdeki şehir ile ilgili görüşlerdir. Bununla birlikte çalışmamız fenomenal bir yaklaşımı esas almaktadır. Zira sözü edilen yaklaşım olanı olduğu gibi yansıtan bir bakış açısı ve yönteme dayanır.

Şehir konusunda felsefi bir değerlendirme olması gerektiği savı ve kaygısıyla bu makale ortaya çıkmıştır. Çağımızda, felsefenin olayları veya durumları analiz edebilmesi, yetersiz görülmektedir. Buna karşın modern bilimlerin analizlerde eski çağlardan beri kök salan yöntemlere başvurduğunu ifade etmek gerekir. Sağlık alanından mimarî bir tartışmaya dek teorik çerçeve oluşturulurken kavramsal bir analiz yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla teorik ve kavramsal çerçeve oluşturma doğrudan felsefenin merkezinde yer alan bir yöntemdir. Bu doğrultuda felsefi bir yaklaşımla sorunları ele almanın gerekliliği her zaman için geçerli olduğunu belirtmek zorundayız. Öyleyse şehir üzerine bir analiz yapabilmek ve bu konuda önerilerde bulunmak da bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Bu konuda yapılmış olan bir analiz, tam da, bu zorunluluğun bir görev olduğunu ortaya koymaktadır:

Kenti yönetenlerin yapması gereken, felsefecilerin yaptığı değerlendirmelerden yararlanıp sorunlar üzerine etkili bir şekilde gitmeleridir. Çünkü felsefeci politikacı değildir; ancak politikaya da ilgisiz değildir. Filozof politikaya dışarıdan bakmanın avantajlarıyla sorunlar üzerinde düşünüp fikirler beyan eder. Bu akademisyenin de tutumudur aynı zamanda. Ancak sorunun köklü çözümü pratik eylemsel bir tavır ve caba ile mümkündür (Becermen, 2015, s. 10).

Şehir yönetimi bir siyaset işidir, ancak bu siyaset çok yönlü bir katılımı başarılabılır. Şehirde yaşayanların bu bilinç ve sorumlulukla hareket etmesi gerekir ki bu aslında politik bir tavır olan yurttaşlık vasfıyla ilişkilidir. Bu konuda Platon'un "...söz konusu mimari ya da başka bir meslek olunca, akıl verme işinin küçük bir azınlığa düştüğünü düşünüp bunlardan olmayan birinin fikir yürütmeye kalkışmasını hoş görmüyorlar..." (Platon, 2010c:s. 405, 322e) ifadesi, bilhassa, şehir ile ilgili görüşlerin belirli bir alana ait olmasını savunan iddialara karşı bir argüman olarak sunulabilir. Çünkü şehir sadece mimari, tarihî ve sosyolojik bir bilgiyle değerlendirilemez. Öyleyse Platon, bu konuda neyi önerir? Platon, temeli doğruluk ve ölçülülük olan siyaset sanatının bir gereği olarak herkesin düşüncesini söylemesini ve bunun da bir yurttaşlık erdemi olduğunu savunur. Çünkü bu olmazsa, sitenin de var olması mümkün olmaz (Platon, 2010c: s. 405, 323b).

Tüm teorik tartışmalar doğrultusunda, çalışmamız, felsefi bir kritik yapabilmeyi kendine hedef olarak belirlemiştir. Bunu yaparken siyaset teorisinde önem arz eden ütöpik metinlerden yararlanmayı esas almıştır.

### 1. Ütöpik Metinlerde Şehir ve Mardin (Yenişehir) Üzerine Kritik Bir Değerlendirme

Şöyle bir tanıma bakılırsa şehir, entelektüel bir ortamın oluşması anlamına gelir: “Şehir, ahlakın, sanatın, felsefe ve dini düşüncenin geliştiği ortam olarak insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortamdır. Bu idrak, şehir biçiminin oluşmasını da sağlar ve insanın en üst gelişme düzeyine ulaşmasının temelidir” (Cansever, 1996, s. 126). Şehir üzerine yapılan başka bir analiz ise kent ve site (polis) bağlamında ele alınmıştır:

Polis, tarihte görülen diğer kent devletlerinden sosyal, ekonomik ve siyasal yapısıyla ve buna bağlı olarak oluşan düşünsel değerlendirmeler ile ayrılır. İlk dönemlerde polis sözcüğü, yalnızca “yüksek kent” veya “tepedeki kent” için kullanılmaktaydı. Zamanla polis’in, ilk önce tüm kenti, sonra da “devlet”i kapsayan bir anlam kazandığı görülür. Polis genellikle bir, ender olarak da birkaç kent ile bunların çevresindeki kırsal bölgeyi, yani köylerden oluşan bir alanı kapsamaktaydı. Politika polisten türeyen bir sözcük olarak kentin yönetimini dile getirmek için kullanılmıştır. Politika sadece bizim birbirimizle olan ilişkimizde ortaya çıkan ve ilişkilerimizi düzenleyen bir sözcük değildir. Aynı zamanda hukuksal ve mekânsal bir düzenlemeyi de dile getirmektedir (Becermen, 2015, s. 10).

Öyleyse “kent, sayısız faktörün her gün değişen dinamik hareketini ortak bir paydada buluşturan organik bir kimliğe de sahiptir. Kent denge arayan ve yaratan kuramlarıyla, hak ve ödevlerin uyumuyla, farklı toplumsal kimlikler arasında konsensüse yönelik mekanizmalarıyla neredeyse sakinlerinin tek tek iradi istemlerinden bağımsız olarak da yaşamaya devam eder” (Demirkan, 1996, s. 22). Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yönlüten, çerçeveleyen yapıdır (Cansever, 1996, s. 125).

Bu durumda Yenişehir üzerine bir analiz yapıldığında bir şehir vasfına sahip olup olmadığı sorgulanabilir. Bu konuda yapılmış ayrıntılı bir analize bakmak gerekir:

Bir metropolün toplam büyüklüğü biliniyorsa, biçiminin ne derecede yeterli olduğuna karar vermemizi etkileyen en az üç faktör söz konusudur. Bunlardan ilki hem yapısal yoğunluğun (iskân edilmiş genel arazi ile binanın içindeki yer alanı arasındaki oran) hem de yapısal durumun (eskime ve tamir) derecesi ve izlediği modelle ilgilidir. Yoğunluğun belli bir noktada toplanmışlıktan bunun tam tersi bir yayılmaya ve yapısal durumun da mükemmelden en kötüye kadar uzanan tüm hallerini gösteren bir şema üzerinde, bu unsurlar kolaylıkla belirlenebilir. Yoğunluk ve durum, şehirleşmiş bir bölgenin sahip olduğu fiziki imkânlar için çok önemli bir indeks oluşturacaktır. İkinci faktör ise insanları, kara, demir ve hava yollarını, geçiş sahalarını ve başka her türlü bağlantıyı içeren genel dolaşım imkânlarının tipi, modeli ve kapasitesini ilgilendirir. Dolaşım ve karşılıklı iletişim belki de bir şehrin en önemli işlevleridir. İnsanların bir yerden bir yere rahatça hareket edebilmeleri ise, sağlanması en güç dolaşım şeklidir. Büyük şehirlerde en çabuk aksayan hizmet birimidir bu. Bir şehrin mekânsal modelini oluşturan üçüncü faktör ise, nüfusun geniş ölçeklerde faydalandığı mağaza, fabrika, devlet kurumları

ve bürolar, üniversite, hastane, depo, park, tiyatro ve müze türünden sabit faaliyetlerin konumudur. Şehrin mekânsal modelini bu tip sabit faaliyetlerin konumları ve bunun yanında dolaşım ve fiziki yapıyı işleyen modeller meydana getirir (Lynch, 1996, s. 99).

Öyleyse bir şehrin belirli bazı şartları yerine getirmesi gerekir. Hızlıca gelişen bir şehirde geniş caddelerin olması, bu şartlardan birisidir. Ancak Yenişehir için bunun düşünülmediğini görebilmek gerekir. Eğer bir şehir planı olsaydı veya uygulansaydı dikine gelişen ve kenarlardan şişirilen bir şehrin mutlaka en az bir tane geniş caddesi olurdu. Şuanda şehrin ortasından geçen tek cadde aslında bir kara yolu olarak şehir kurulmadan önce vardı. Demek ki şehir oluşturulduğundan beri tek bir cadde oluşturulmamıştır. Sorunu daha ayrıntılı ele alabilmek ve bu konuda bir analiz yapabilmek için paradoksal bir yöntemle ütopik metinlere başvuracağız. Burada, kaotik bir durumun ütopik bir yaklaşımla izah edilmesi söz konusu edilecektir.

Ütopik metinlerde şehir kavramından nasıl söz edilmiştir? Bu analizle birlikte şehir kavramı üzerinde bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Öncelikle bu konuda Platon'un görüşleri büyük bir öneme sahiptir ve felsefe tarihinde ilk örnek olarak gösterilir. Platon, *Protagoras*'ta mitolojik bir anlatıya dayandırarak şehrin kurulma nedeninin insanların vahşi yaşamdan korunmak için olduğunu öne sürer.

İnsan, tanrısal payını alınca, önce tanrılarla arasındaki yakınlık yüzünden, bütün hayvanlar arasında tanrının varlığına inanan tek tür oldu, tanrılara sunaklar ve heykeller dikti; sonra, çok geçmeden, elindeki bilim sayesinde konuşmayı, eşyaya ad takmayı; ev, giyecek, ayakkabı, yatak yapmayı ve besinlerini topraktan çıkarmayı başardı, insanlar bu kaynaklarla başlangıçta birbirlerinden ayrı yaşıyorlardı, şehirler kurulmamıştı; bu yüzden hep, onlardan daha güçlü olan vahşi hayvanların pençeleri altında can vermekteydiler. Ellerindeki sanatlar yaşamalarına yetiyor, ama hayvanlara karşı savaşta yetersiz kalıyordu; çünkü parçalarından biri de askerlik sanatı olan siyaset sanatına sahip değillerdi henüz. Bunun sonucunda bir araya toplanıp şehirler kurmak, kendilerini güvenlik altına almak istediler (Platon, 2010c: s. 403, 322b).

Görüldüğü üzere Platon, şehrin kurulmasını doğal nedenlere dayandırmaktadır. Benzer bir açıklamanın *Yasalar*'da da (III. Kitap) geçtiği görülmektedir. Büyük kentlere giden yolun ilkin dağın başında tek başına yapılan ve vahşi hayvanlardan korunmayı amaçlayan evlerle başladığı belirtilir (Platon, 2007: s. 125, 681b). Ancak söz konusu nedenlerle birlikte şehrin sürekliliği ve adaletle yönetilmesini önemli görmüş olmalı ki Platon bu konuyu mitolojik açıdan açıklamayı da gerekli görmüştür. O, bu konuda Zeus'un ırkımızın yok olmasından korktuğu için Hermes'i görevlendirmiş olmasından söz eder. Bu görev ise sitelerde insanları dostluk bağlarıyla birbirine bağlamak için doğruluk ve utanmayı bir kural olarak uygulaması gerektiği şeklindedir (Platon, 2010b: s. 125, 322d). Öyleyse bir şehrin belirli ilkelerle yönetilmesi ve bunun da yurttaşlar arasında bölüşürülmesi ve kök salması gerekir. Ancak şehrin imkânları tüm yurttaşlar için eşit şekilde dağıtılmaz ise ortaya çıkacak olan kaostur. Platon'un aktardığı mitolojik anlatıya dikkat kesildiğimizde Hermes'in erdemleri şehirdeki insanlar arasında eşit şekilde bölüşürmesi şart koşulur. Ancak bu sağlanmazsa yani sadece belirli insanlara bu durum dağıtılmak istenirse şehirler ayakta duramayacak hâle gelir (Platon, 2010b: s. 405, 322d).



Platon, erdemli olmanın yanında akla dayalı bir şehir anlayışını *Yasalar*'da savunur: “Yasa koyucu kentlere olabildiğince akli başındalık aşılmalı, budalalığı da olabildiğince uzaklaştırmalıdır (Platon, 2007: s. 125, 681b). Bunun yanında Platon, erdem merkezli şehir anlayışını, burada da, devam ettirir ve “...kent kurma ve yasalarını yapma, insanları erdeme yönelten en iyi araçtır” (Platon, 2007: s. 163, 708d) diyerek rasyonel bir şehir görüşünden yanadır. Platon, aynı zamanda bir nüfus ve yerleşim planı fikrine sahiptir ve bunu *Yasalar* eserinde sunar:

Öyleyse, doğru dağıtım biçimi nedir? Öncelikle halkın nüfusu ne kadar olmalıdır, bunu saptamak gerekir; bundan sonra yurttaşlar kaç sınıfa ayrılacak ve bunlar ne kadar büyük olacak, bu konuda anlaşmak gerek; bu sınıflara toprak ile barınaklar olabildiğince eşit olarak dağıtılmalıdır. Toprağa ve çevredeki kentlere göre ayarlanmadıkça, yeterli nüfus doğru bir şekilde belirlenemez: toprak, ölçülü yaşamak koşuluyla belli sayıda kişiyi besleyecek büyüklükte olmalıdır, daha fazlası gerekli değildir (Platon, 2007: s. 199-200, 737cd).

Platon, bir şehirde barınma ve nüfus işlerini eşitliğe dayalı bir yöntemle ve adalete uygun bir dağıtım yaparak gerçekleştirilmesini önerir. O, tüm bunları matematiksel olarak önümüze serer ve bu konuda bilimsel bir metotla hareket edilmesini savunur:

Uygun bir sayı vermek gerekirse, toprağı işleyecek ve savunacak olan yurttaş sayısı 5040 olsun; toprak ve barınaklar, bir kişiye bir ku'ra payı düşecek biçimde eşit parçalara ayrılmalı. Bu sayıyı önce ikiye, sonra üçe bölelim; nitekim yapısı gereği dörde, beşe ve sırayla ona kadar bölünebilir. Yasa koyan herkesin sayılar hakkında bunların hepsini, hangi sayının bütün kentler için özellikle uygun olduğunu düşünmesi gerekir. Biz, bölün sayısını en fazla olan ve birbirini olabildiğince sırayla izleyen sayıyı alalım. Bir sayı dizisi her amaç için her sayıya bölünebilir; ama 5040 sayısının, savaş için ve barış zamanındaki bütün işler için, anlaşma ve ortaklıklarda, vergi ve ödemelerde birden sona kadar kesintisiz olmak üzere, 59 bölünebilir (Platon, 2007, s. 200, 737e-738b).

Böylelikle Platon, bir şehrin belirli bir nizam içinde kurulması gerektiğini ve bunun da matematikten faydalanmak suretiyle gerçekleştirilmesini öne sürer. Onun temel arzusu adalete uygun bir şehir meydana getirebilmektir. Ancak Platon, sadece bu yönüyle değil, yerleşim düzenine kadar geniş ölçekli bir siyaset teorisi bağlamında şehir üzerine bir araştırma ve analiz yapmıştır.

Platon, şehirlerde adaletsizliğin, düzensizliğin ve ölçsüzlüğün nasıl oluştuğunu *Gorgias*'ta şöyle dile getirir: “Çünkü onlar kenti limanlarla, tersanelerle, surlarla, vergilerle, daha başka şeylerle öylesine doldurdular ki, doğruluk ve ölçülülük için yer bırakmadılar” (Platon, 2010b: s. 127, 518e). Platon, devlet teorisi üzerine kapsamlı araştırmalar yapan bir filozof olarak *Devlet* eserinde şehir ve insan ilişkisinin nasıl olması gerektiğini düzensizlik ve buna bağlı olarak adaletsizlik üzerinden ele almıştır:

-Bir şehirde düzensizlikler, hastalıklar çoğaldı mı, bir sürü mahkemeler, hastaneler açılır. Bir sürü hür insan da bu işlere hevesle atıldı mı, avukatlık ve hekimlik de o şehirde şanlı, şerefli meslekler haline gelir.

-Öyle ya.

-Şehirde, yalnız küçük insanların, işçilerin değil, aydın, yetkin olmakla övünen kimselerin bile hekimleri, yargıçları aramaları, o şehirde, eğitimin bozuk olduğuna en açık bir kanıt değil midir? İnsanın doğruyla eğriyi kendi kendine ayıramayıp, hakeme, yargıca başvurması, adaleti başkalarından beklemesi çirkin bir şey değil midir? (Platon, 2010a: s. 98-99, 405ab).



Görüldüğü üzere Platon, şehri eğrilik ve doğruluk bağlamında ele alır ve şehirdeki sorunların kaynağında adalete uygun olmayan davranış ve işlerde arar. Platon, eğrilik ve adalet karşıtlığından hareketle eğriliğin olduğu yerde şehirde, ailede, orduda, ya da başka herhangi bir toplulukta insanların iş göremez hâle geldiğini ve dolayısıyla eğriliğin gücünün daima doğruya düşman kesilmesi (Platon, 2010a: s. 36, 352a) şeklinde açıklar. Brun'a göre Platon, sitede dürüst yurttaşların yetişmesine olanak verecek adaleti sağlamak gerektiğine inanmıştır. Platon, yüksek bir diyalektik içinde siteyi idealize ederek adeta bir psiko-sosyoloji oluşturmaya çalışmıştır (Brun, 2007, s. 110). Bundan ötürüdür ki Platon sitedeki adaleti sağlama adına sıkı bir eğitimi gerekli görmüş ve filozofça bir eğitim için önerilerde bulunmuştur. Öyle ki ileride siteyi yönetecek olan gençlere iyi bir eğitim sağlayacak bilimler, Platon tarafından titizlikle irdelenmiştir (Brun, 2007, s. 110). Böylece çok açık bir şekilde Platon, ideal site yönetimi için filozoflara görev verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü iyiyi kötüden ayarabilecek olan filozoflar bilime tutkundur, içtendir, ölçülüdür, açgözlü değildir, hafızası kuvvetlidir (Brun, 2007, s. 115). Platon'un şehir üzerine yaptığı analizlerden yola çıkarak denilebilir ki Yenişehir düzenden yoksun bir şekilde büyüyen bir şehirdir. Bu düzensizlik, adaletten uzaklaşmış sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü adalet, bir şeyin olması gereken yerde olmasıdır. Platon, adaleti devlet ve buna bağlı olarak devleti oluşturan şehirler için mutlak bir idea olarak düşünmüştür. Ancak Platon, sözü edilen ideayı, pratiğe dökülebilmeyi düşünen ender filozofların başında gelir. Öyleyse düşünmek kadar yapabilmek de büyük bir değere sahiptir ve bu düstur, şehri yönetmek için gereklidir.

Platon'un *Devlet*'i gibi ilk örnek ütopyaların dikkati daha çok ahlaksal değerler iken sonraki ütopyalar ise söz konusu ahlaksal değerleri çoğunlukla ekonomik refahla ilişkilendirmiştir (Meyerson 1996, s. 116). Öyleyse şehir yapılanması gelişen dünyanın insanlara sunduğu ekonomik standartların tercih edilmesiyle de ilişkilidir. Ancak, baskın bir şekilde, Platon'un yanı sıra Farabî, Thomas More ve Campanella'nın şehir tasvirleri erdeme dayalı bir eksen bağlamında ele alınmıştır. Bu metinlerde, şehir bir düzene ve buna bağlı olarak yaşanılır ortama sahiptir. Bu metinlerden biri de siyaset ve şehir üzerine önemli görüşlere sahip olan Farabî'nin (871 veya 872-950) *El-Medinetü'l-Fazıla* başlıklı eseridir. Farabî, şehir ve şehir türleri üzerine görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyar ve onun açısından şehir, sıhhatli bir bedene benzer. Bedende nasıl ki tüm organlar birbirine bağlı ise şehir de öyledir (Farabî, 2001, s. 80). O, bir şehri fazıl (erdemli) olarak görürken erdemden uzaklaşmış olan şehirleri ise cahil, fasık, değişmiş ve şaşkın şehir olarak tanımlar (Farabî, 2001, s. 90). Farabî'nin şehir yorumunu dikkate aldığımızda Yenişehir'i bozuk bir şehir kategorisine almamız mümkün hale gelir. Söz konusu bozukluk gözle görülür bir şekildedir.

Ütopik metinlerin içinde, şüphesiz, en çarpıcı olanı Thomas More'un (1478-1535) *Utopia* başlıklı eseridir. More, bu eserle gelecekte Avrupa'nın şehir ve yönetim şekline büyük etkiler bırakacak bir eser yazmıştır. Utopia ülkesinde 54 şehir vardır ve her şehir aynı plan dâhilinde kurulmuştur (More, 2000, s. 92). More, Utopia ülkesindeki bir şehrin nasıl olması gerektiğini şöyle tarif eder: "Sokaklar ve meydanlar, hem ulaştırmayı kolaylaştıracak, hem de rüzgârdan korunacak biçimde düzenlenmiştir. Evlerin rahatlığına diyecek yoktur, hepsi temiz ve güzeldir. Sokaklar boyunca, karşılıklı ve yan yana uzanırlar. Evlerin arkasında, geniş bahçeler vardır. Her evin bir kapısı sokağa, bir kapısı bahçeye açılır" (More, 2000, s. 94). Buradan anlaşılmaktadır ki şehirde bahçe her zaman büyük değer görmüştür. Öyle ki Utopia adasında şehirli

bahçelerine büyük bir önem verip üzümler, meyveler, çiçekler ve her türlü bitkileri yetiştirirler. Bunun için en güzel ve daha çok bahçeyi yapmayı teşvik etme amacıyla yarışmalar düzenlenir (More, 2000, s. 95). Böylece şehrin daha çok yeşil alana kavuşturulması hedeflenir. Çünkü tek başına binaların veya evlerin olması insanın mutlu olması için yeterli değildir. Bu konuda Heidegger'e göre "...oturma yerine ancak "inşâ etmek"le ulaşıyoruz. İnşa etmek amaç olarak oturma yerini ediniyor, bu arada, her yapı oturma yeri değildir. Bir köprü, bir havaalanı salonu, bir stadyum ya da bir elektrik santrali birer yapıdır, oturma yeri değil; aynı biçimde bir gar ya da bir otoyol, bir baraj, bir market salonu için de böyledir. Bununla beraber bu yapılar oturma yerimizin alanına girer; bu, söz konusu yapıları aşan ve evle de sınırlı olmayan bir alandır" (Heidegger, 1996, s. 67).

More ve ütöpik şehrine dönecek olursak onun da tıpkı Platon gibi şehir planında matematikten yararlandığı görülmektedir: "Her şehir, dört eşit bölge ya da mahalleyle bölünmüştür. Her mahallenin ortasında, içinde her çeşit eşya bulunan bir pazar yeri vardır" (More, 2000, s. 100). More'un ütopyasına bakıldığında anlaşılması gereken ise şehirlerin bir plan olmaksızın kurulmaması gerektiğidir. Her şehir öncesinde bir planı ve düzeni olan bir şehir olmalıdır. Bu arzu sadece More'un *Ütopya*'sında değil Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde de belirtilen önemli bir husustur.

*Güneş Ülkesi* eserinde Tommaso Campanella (1568-1639) öncekilerin devlet ve şehir ütopyalarını takip eder. *Güneş Ülkesi*'ndeki şehir şöyle anlatılır:

Göz alabildiğine uzanan düzlüğün ortasında, kentin büyük bir bölümünün kat kat yerleştiği ihtişamlı bir tepe yükseliyor. Kenti oluşturan çok sayıdaki çember, dağın eteklerinden açılarak uzak mesafelere yayılıyor; öyle ki kentin çapı iki mili buluyor, çevresi ise yedi milden daha büyük. Ayrıca bir tepenin etrafına yayıldığı için, bu konumuyla, düzlükte kurulmuş olsa kaplayacağından çok daha fazla yer kaplıyor Kent, her biri adını yedi ayrı gezegenden alan yedi büyük çembere bölünmüş. Birinden ötekine, dört yöne bakan dört yoldan ve dört kapıdan ulaşıyor (Campanella, 2004, s. 25-26).

Campanella de şehirlerin düzenini tıpkı Platon ve More gibi matematik ve geometriden yararlanarak tasarlamıştır. Şehrin düzeni olmazsa insanlar mutlu olamaz. Bu itibarla ölçü ve nizamı ortaya koyan matematiksel uyumun Yenişehir'de uygulanmadığını belirtmek mümkündür. Sokakların ve kaldırımların ölçsüz bir şekilde olması, bunun en açık göstergesidir. Şehrin ölçülü bir şekilde kurulması düşüncesinin Francis Bacon (1561-1626) tarafından *Yeni Atlantis*'te tasarlandığını ifade etmek mümkündür: "Caddeler öyle iyi düzenlenmişti ki, geniş ara yollara yayılıyor, hiçbir yerde önu kapanmıyordu" (Bacon, 2021, s. 82). Bu düzen, tam olarak, Yenişehir'de olması gereken ama yapılmayan bir gerçeği ortaya koymaktadır.

Ütöpik metinlerdeki ideal veya özlem duyulan şehir analizlerini inceledik. Şimdi de dispotik şehir üzerine yapılan bir metni analiz edebiliriz. Zira çalışmamızın odağında olan Yenişehir, övünülecek bir yapı veya bir esere sahip olmayan ve bu yönüyle kendine has bir geçmişi veya tarihi bulunmayan bir örnektir. Bunun için Goerge Orwell'in *1984* romanındaki şehir üzerine yapılan değerlendirmelere bakmak gerekir. Zira romanda sözü edilen şehir, tüm renklerini ve ruhunu kaybetmiş olup bir hikâyeye sahip değildir. Öyleyse şehir, bir hikâyeye sahip olmadığında kültürel değerini de kaybeder. Hikâyeden yoksunluk, insan ve şehrin ortak yazgısı olduğu açıktır (Yıldırım, 2019, s. 162). Şehrin hikâyesinin olmaması bir amacının da olmaması anlamına gelir. Orwell'in sözünü ettiği şehir çok katlı, karanlık ve beton blokların iç içe geçtiği kasvetli

bir şehir olup geçmişe ait hatırlamayı zorlaştıran ve art arda sıralanmış bitişik apartmanlardan oluşmuştur (Orwell, 1960, s. 7). Romanın kahramanlarından Winston, şehir ile kolektif bir bağ kuramaz. Çünkü şehrin dokusunda meydana gelen değişim bir bellek sorununa dönüşür (Yıldırım, 2019, s. 162). Bu yönüyle Yenişehir, tıpkı dispotik şehir tasvirinde olduğu gibi, bir şehir hafızasını oluşturmaya müsait değildir. Şehrin bir hikâyesinin olmaması aslında onun bir söyleme sahip olmadığını da ortaya koyar. Çünkü şehir birçok açıdan kendini ifade eder. Dolayısıyla şehrin var olmasında “anlatı ya da efsane burada kurucu bir rol üstlenir. Şehre dair oluşturabilecek imgeler bütünü anlatı yoluyla da inşa olurken, şehrin ne’liği ve nasıl’lığını belirleyen önemli bir veri halini alır” (Taşar, 2021 s. 52). “Şehir bütüncül değerlendirildiğinde anlam ve değer ilişkisi içerir. İnsanların herhangi bir şehir söylendiğinde zihinlerinde kavramsallaşan şey, o şehirle bütünleşen toplam değer yargısına atıf yapar” (Akyüz, 2024, s. 460). Öyleyse yeni Mardin, yerel belleğe sahip olmaktan uzak bir şehirdir. Bunun başka bir ifadesi ise kentin tipolojisinin kendine özgü bir yaşam biçimini yansıtmadığı şeklindedir (Kalak ve Bakar, 2021, s. 82).

Dispotik metinlerden sonra şehir üzerine güncel yorumlara da yer vererek Yenişehir üzerine değerlendirmelerde bulunmak gerekir. Modern dünyada şehirleşme veya şehir söz konusu edildiğinde ütopya yerine şehir planı devreye girer. Genel olarak “planlama, aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür. Aydınlanma ise aklın yol göstericiliğine, toplumun bilimsel bilgiyle kavranabileceğine ve bu bilimsel bilgiye dayanarak daha mutlu ve gelişmiş bir toplum kurulabileceğine inanmaktadır” (Olgun, 2010, s. 99). Bu doğrultuda ütopya ve şehir planı arasında da bir karşılaştırma yapmaya ihtiyaç vardır. Aslında, her şehir planı aynı zamanda potansiyel bir ütopya içerir ve hatta ütopyanın kendisidir. “Ütopya gibi planlama da, her şeyin gelecekteki arzularını durumunu sergiler. Ama ütopyanın tersine, planlama, bu arzuların geleceğe ulaşmanın araçlarını, özellikleriyle birlikte belirler” (Meyerson, 1996, s. 122). Ütopyalar ileride gerçekleştirilmesi istenen şehrin yaşam koşullarını içeren bir özlemi ifade eder ve hem felsefi hem de edebî önü olan açık metinlerdir. Şehir planı ise doğrudan somut bir şehir için hazırlanır. Bu minvalde modern planlamanın ilk örneği Baron Haussmann tarafından yapılan Paris’in modernizasyonu ile gerçekleştirilen büyük planlama operasyonudur (Olgun, 2010, s. 101). Bu doğrultuda “kent planlaması, gelecekle uğraştığı ölçüde, hem sorunlar ya da değerlerdeki yeniliklerle, hem de araçlar ya da eylem yollarındaki yeniliklerle uğraşmak zorundadır” (Meyerson, 1996, s. 122). Daha geniş ölçekli bir analize bakarak kent planlaması ve ütopya arasındaki ilişkiye odaklanmak gerekir:

Kent planlamasıyla ilgili bilimsel yayınlar, amaçlarından ve uzmanlık alanlarından birinin, topluluklar için uzun vadeli, geniş kapsamlı planlar hazırlamak olduğunu ileri sürüyor. Bununla birlikte, uygulamada kent planlaması ya araçları göz ardı etti (ama temel değişiklik önerileri getirmeden), ya da araçlarının etkinliğine öylesine yoğunlaştı ki sonuçları dışarıda bıraktı. Kent planlaması, kendi kuramını aydınlığa kavuşturur ve yöntembilimini keskinleştirirken, şu anda ideolojisinde kalıntı hâlinde bulunan ütopyaçı öğelerinden vazgeçmek ya da bunlara yaslanmak arasında bir seçme yapmakla karşı karşıya kalacaktır. Bence kent planlamacıları, toplumu, alışılagelmiş düzgü koyucu mercaklerden bakıldığında görüleceği biçimde gösterirken, ütopyaçı formüleştirmelerin değerini de kavramak zorunda kalacaklardır (Meyerson, 1996, s. 115-116).

Öyleyse kent planlamacıları, aynı zamanda ütopist bir bakış açısına da sahip olmalıdır. Ütopyalardaki zorlayıcı koşulların peşine düşen cesur bir karaktere bürünmek gerekirse,

şehir planlamacısı bunu da tercih etmeli ve yapmaktan çekinmemelidir. Ancak şehir planıcısının sorumluluğu ile ütopya yazarının sorumlulukları arasında bazı farklar vardır. “Ütopya, gelecekte arzulanır olan bir durumun özelliklerini belirler ama bu duruma ulaşmak için gerekli olan yolları ayrıntılı olarak belirlemez. Kent planlaması, hem gerçekte arzulanır bir durumun, hem de bu duruma ulaşmak için gerekli araçların özelliklerini betimlemekle yükümlüdür” (Meyerson, 1996, s. 115). Buna göre şehir planıcısı modern dünyanın içinden gelen biri olarak ütopya metinlerinde rastlanmayan devasa sorunlarla boğuşmak zorundadır. “Modernistleri daha önceki ütöplastlerden ayıran fark, bu tahayyülü pratiğe dökebilecek araçlara, modern planlama düşüncesine ve bunu gerçekleştirebilecek tekniğe sahip olmaları...” (Olgun, 2010, s. 100) olarak gösterilebilir Zira modern zamanlarda şehir sadece yaşanan bir yer değil, tam anlamıyla, finansal çıkarlar için tüketilen bir meta hâline getirilmiştir.

David Harvey’den aktarılan bakış açısına göre finansal dolaşıma dayalı neoliberalizmin öngördüğü şehir, bir toprak rantına dönüştürülmüş durumdadır. Şehirler, arsa spekülasyonu, inşaat ve emlak gibi tümüyle ticari bir sermaye birikim aracına dönüştürülmüştür. Bunun bir diğer anlamı ise “imar edilmiş çevre”dir (Koçal, 2018, s. 217). Mardin’in yeni yapılanması Harvey’in tanımına uymaktadır. Şehir adeta toprak ve arsa ticaretine dönüştürülmüş bir pazarı andırmaktadır. Bu bağlamda şehrin gelişimi, ticaret pazarı tarafından yönetilmektedir. Bir şehri sadece inşaat alanından ibaret görmek, o şehir için yeterli olur mu? Castelle’den aktarıldığına göre şehri yalnızca coğrafyanın ve yapıların basit bir düzenlemesi olarak görmemek gerekir. Şehir, insanların üretim tüketim faaliyetlerinin ve de dolayısıyla toplumsal ilişkilerinin mekânsal ifadesidir (Koçal, 2018, s. 218). Dolayısıyla bir şehri şehir yapan, yalnız evler değildir. Şehir, içinde barındığı yapıları birbirine bağlayan ulaşımdan alt yapıya; sosyal donanım sistemlerinden tüm şehri organize eden kuruluşlara değin bir bütünlüktür (Cansever, 1996, s. 126). Ancak bir kentin yapılanma işi, sadece tek bir yönde olursa bazı güçlü önlemler gerektirir. Çünkü yeni kurulan büyük bir mahallede, oturulacak yer ve iş yerlerinin hızlı büyümesi söz konusudur (Shaukland, 1996, s. 34). Ancak bu hızlı büyüme bir yanılısamadır ve bu yanılısamının içeriğinde çevre düzenlemesi, alt yapı ve ulaşım hizmetlerinin geri planda bırakılması vardır. Yenişehir’de yaşanan durum, tam olarak bu yöndedir. Binayı inşa etmek, en büyük başarı olarak görülüp çevredeki diğer etmenler dikkate alınmazsa şehir olmanın gerekleri olan birçok unsur göz ardı etmekle sonuçlanır. Bir görüşe göre yıkım iştahlı ve rant peşinde koşanların gözünde, kent bir çeşit asfalt artı beton ormanı demektir. Böylelikle burada ne tarihe, ne yeşile, ne zorunlu ortak yaşam alanlarına, ne suya ve ne de havaya yer verilir (Kökden, 1996, s. 38).

Mardin’in mevcut durumunu anlayabilmek için şehir bütünlüğü ve sistemi üzerine yapılan analizlere başvurmak zorundayız. Bunlardan biri de Begel tarafından yapılan modern kentin sınıf yapısıyla ilişkili bir yorumdur. Buna göre kentlerdeki oluşum hukukî olmaktan çok grup prestijine dayalı olup statü ve ekonomik koşullar belirleyici bir rol üstlenir. Bu ise, önceden tespit edilemeyen bazı gerilimler oluşturmaktadır (Begel, 1996, s. 14). Bu anlayış ise kenti yaşayan bir organizma olarak görmeyen insanların kurasız birlikteliğidir. Kentlerimizin “gerçek” kentlerle uzaktan yakından bir benzerliğinin olmaması da bu yüzdendir (Demirkan, 1996, s. 22). Öyleyse Mardin’deki düzensizlik sadece bir alanla veya bir konuyla sınırlı olmayıp statülerle ilişkili bir durumdan da kaynaklanır. Prestij ve baskın kimliklerin yön verdiği bu ilişkiler ağında yeni yerleşim alanlarının kaderi belirlenmiştir. Bu durum nasıl izah edilebilir? Şehir ve toplum ilişkisini analiz eden şöyle bir yoruma bakmak gerekir: “Keremeti kendinden

menkul bazı “şahsiyetlerin” toplumun diğer bölümünü idari önlemlerle, şantaj ve yaptırımlarla, ya da arsız rüşvet ve yolsuzluk imkânlarıyla “yönettiği değil, idare ettiği” toplumlarda, çoğulculuğa, özgürlüğe ve faktörlerin konsensüsüne dayalı kent kültürünün ortaya çıkması anlamsız bir beklentidir” (Demirkan, 1996, s. 22). Bu tespit, doğrudan şehir ve şehrin unsurlarını belirlemeyle ilişkilidir. Bir diğer şehir yorumu ise Saarinen’in *The City* adlı eserinden aktarılır. Buna göre bir şehir, içinde yaşayan insanların amaçlarının ve tutkularının okunacağı açık bir kitap gibidir. Eğer şehir düzensiz bir şekilde inşa edilirse, yaşayanların da bunu otomatik olarak yansıtması kaçınılmazdır. Bu nedenle şehre düzen getiren düşüncenin her zaman en şerefli yerde duracağı açıktır (Saarinen’den akt. Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7)

Şehirler aynı zamanda tarihî ve toplumsal bir misyon taşır. Bu itibarla şehrin geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi görmesi gerekir. Bu bağlamda kentler veya binalar bu bağlantıyı sağlar ve yeni kentsel gelişmenin giderek standartlaştığı, şahsiyetsizleştiği bir çağda bunlar, bir kentin öbür kentten farklı oluşumuyla hemen ayırt edilir. O halde eski binaları olmayan bir kentte yeterince şahsiyet de yoktur. Şahsiyet yoksunluğu yeni oluşan kentlerin dertlerinden biridir (Shaukland, 1996, s. 24). Mardin’in yeni yerleşimlerinden biri olan Yenişehir’de inşa edilen hangi bina tarihe tanıklık edebilir? Bu konuda Türkiye’de, aynı mevzuat ve ilgili yönetmeliklerce tariflenen ve tip olarak uygulanan imar planlarının bir ürünü olarak ortaya çıkan yeni yerleşimlerde katılımcı, kültürel yapı, iklim koşulları, yer şekli, sürdürülebilirlik vb. tasarım değişkenlerinin dikkate alınmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle, aralarında toplu konut uygulamalarının da olduğu bu tip yerleşimlerde o yöreye ait yerel izlere rastlamak ve herhangi bir yerel kimlik algısı oluşturmak mümkün görünmemektedir. Yenişehir’deki yerleşimin de sözü edilen planlama mantığıyla ortaya çıktığı belirtilmiştir (Karagülle, 2009, s. 276). Oysaki mimari ve tarihi geçmişe sahip bir şehir olarak Mardin’in bu kimliksiz ve yerel kültürden uzak yapılaşmaya imkân vermemesi gerekiyordu. Zira “...mimarlık insanlığın büyük kitabıydı, insanın güç açısından olsun türlü gelişme durumlarında başlıca anlatıydı” (Hugo, 1996, s. 64). Böylece yeni yerleşim yerinin geleceğe aktaracağı *taştan bir kitabı* yoktur. Eski şehirdeki mimari, mimetik bir şekilde, betondan olsa bile, yaşatılması gerekmez miydi? Ancak bu durum tek bir eser bile olsa göz önünde tutulmuş ve gerçekleştirilmiş değildir. O halde beton yapılmış olsa dahi eserler neden yapılmadı? Her dönem, kendi malzeme, teknoloji ve bilgi olanakları ile mekân üretirken Yenişehir’de ise neden bu kadar planlama bilgisi, uzmanı ve yönetmeliğine rağmen plansız bir şehirleşmeye gidildi? Bu soruların peşine düşmek gerekir, ancak sonuç gayet ortadır: Şehir çıkar ilişkileri doğrultusunda oluşturulmuştur. O halde eski yapıların kültürel değerinin oluşturduğu atmosfer hızlıca yok edilirken ortaya çarpık bir kentleşme de çıkarmıştır. Cansever, Cengiz Han’dan ve Hülagü’dan örnek vererek onların şehre nasıl düşmanlık beslediklerinden söz eder: Buna göre Cengiz Han, Asya’nın kalıcı yapılarını yok etmeyi bir vazife olarak görürken, Hülagü ise Halife Mansur’un dairevi planlı Bağdat’ını yıkmaya çalışmıştır (Cansever, 1996, s.126). Bugün şehri yaşanmaz hâle getiren irade ve koşullar için Cengiz Han’a veya Hülagü’ya gerek yoktur. Bir şehrin en büyük düşmanı plansız bir şehir politikasına sahip olunmasıdır. Bir şehir varsa gelecekteki gelişimi ve genişlemesini içeren mutlak bir planı da olmalıdır. Geleceğe hitap eden bir şehir kuşaklar arasında da bir bağlantıyı sağlayacak olan yapıların olmasına bağlıdır:

Her kuşakta, kişilik ifade eden bir geçmiş öteki geçmişlerle arasında bir iletişim çizgisi taşır; yaşayan kuşak, ölmüş kuşak, ileride doğacak kuşak arasında iletişim vardır; bu geçmiş deneyimlere alıntı sağlar. İnsanın nasıl uygar bir çevre yarattığını

anlatır; bu o kişi için tarihî bir keyif-deposu ve sonsuz keyif-kaynağıdır. Kabul edilmesi, tadili, dışlanması, yeniden yorumlanması veya yeniden keşfi gereken bir kültürdür. Geçmiş olmayan bir ülkede kısır bir kıtanın boşluğu vardır; eski binalardan yoksun bir kentse anılardan yoksun bir adam gibidir (Shaukland, 1996, s. 25).

Görüldüğü üzere bir şehrin yeni yerleşim yerlerinin tarihe tanıklık edecek ve bu yönde kendisini ifade edebilecek bir karaktere sahip olması gerekir. Bunun olmaması veya bunun olmamasına imkân tanınması, olmaması kadar şaşırtıcı ve acı vericidir. “Oysa ne pahasına olursa olsun, doğanın doğal dokusu gibi kentlerin eski dokusunun da korunması gerekir. Çünkü tarihsel kent dokusu, o toplumun kültür mirasının önemli bir bileşeni demektir. Yıkılan, yok edilen her parçayla, insanlığın kültür mirası biraz daha yoksullaşmaktadır. Böylece geçmiş hızla unutulmakta, gelecek belirsizleşmekte”dir (Kökden, 1996, s. 38). Bugün Mardin’in tarihî dokusunun olmayabileceğini varsayalım. Yenişehir hangi farkıyla öne çıkar ve hangi kültürel özelliğiyle var olur? Mardin diye bir şehir olur mu? Birçok açıdan kötü bir şekilde kurulmuş ve inşa edilmiş bir yerleşim yeri kendisi ve kendisinin dışındaki dünyaya ne vadedebilir? Bu soruyu cevaplamak hem çok zor hem çok kolaydır. Kolay olanı doğrudan “hiçbir şey”dir. Zor olanı ise düşündürücü ve kaygı vericidir. Çünkü bir “kent yaşamının gelişmesiyle birlikte, önemleri/çeşitleri/sayıları artan yapılar ortaya çıkmaya başlar: hanlar, hamamlar, bedestenler gibi” (Kökden, 1996, s. 41). Ancak Yenişehir, bunlardan hiçbiri olmayan bir yerleşim yeridir ve dikey inşaatın etkin ve değer kazandığı bir blok şehir hâline getirilmiştir. Bir yandan önü alınamayan istekler diğer yandan tarihî bir geçmişe sahip şehir mirası çatışma içindedir. Tercihler isteklerin baskın ve ezici galibiyetiyle sonuçlanmaktadır:

Bugün en büyük ve en yaygın tehdit modern yaşamın getirdiği isteklerden kaynaklanıyor; nüfus konusunda baskılar, refah düzeyinin giderek artması, kamu hizmetleri, özel spekülasyon ve hepsinden çok motorlu araçlar gibi. Değişim için yapılan baskılardan çoğu şehrin kendi içinden, özünden geliyor. Yeni oluşan aileler konut ve iş istiyorlar. Anne-babalarının bir vakitler sahip olduğu ve pek de hoşnut kaldığı yaşam standardından daha yüksek yaşam standardı bekliyorlar; daha yüksek ücret, daha iyi konut, kamu hizmetlerinin evlerinin kapısına getirilmesi gibi (Shaukland, 1996, s. 25).

Pasajda ifade edilenlerden yola çıkarak şöyle bir yorum yapmak mümkündür: Mardin’de modern yaşam geleneksel yaşam karşısında muazzam bir zafer elde etmiş gibi görünüyor. Tarihî yerleşim yeri sadece turistlerin ilgisini çeken bir cazibeyle öne çıkarılmakta iken kültürel belirginlik gerçek yaşamda çok az yaşatılmaktadır. Bu konuda Helle’ye göre:

Bir kentlinin kendini kentle özdeşleştirememesi çoğu kez sembolik ilişkinin eksikliğinden kaynaklanan bir olgudur. Gündelik Almandada yerleşmiş bir tanımlama vardır: bir yapının ya atmosferi vardır ya da yoktur. Ancak elle tutulamayanın gözle görünür kılınması, özdeşleşmenin ve anlam içeriğinin sembolik olarak temsil edilmesi, bu tür bir atmosferi yaşanır kılar ve katılan insan için komplike olanı azaltarak onun kendini yapı ya bağlanmış hissetmesini sağlar ve tanıdık bir duyguya eve dönmesini gerçekleştirir (Helle, 1996, s. 77-78).

Bu durumda Mardin’de olan biten tam olarak yeni yaşam için oluşturulan tercihlerin içinden çıkılması bir hayli zor olan kaotik bir şehir inşa edilmiş olmasıdır. Burada manevi bir atmosferi ortaya çıkarabilecek bir yapılanmaya yer yoktur. “...tarihsel bir yapının, mimari bir süsün ya da bütünü, bir kitabenin, bir mezar taşının ender bir el



yazmasının, konuşulan dilin, renklerin, sokak isimlerinin, dahası bu isimlerin doğru yazılışının bile ortadan kalkması nereye kadar sürecek?” (Kökden 1996, s. 42).

Oluşturulan kaos ve bu kausunun devam edeceği kesin olmasından ötürü oluşan belirsizliklerin baskın hâle gelmesi söz konusudur. “Kentlerde, olsa olsa, ekilen bakılan yapay düzenli çim alanlarına yer var. Yeşil fişkırın yaylalarsa, kentin henüz umursamadığı uzaklarda, talihimiz varsa daha nice umursamayacağı uzaklarda” (Uygur, 1996, s. 134). Öyle görünüyor ki yapay unsurlarla doldurulmuş bir şehrin doğal bir yönü de kalmamıştır. O zaman okullarda çocuklardan doğayı sevmeye konusunda bir şey istemek ne derece doğrudur? Çünkü Mardin’de doğal bir alan neredeyse kalmayacak şekilde bir yapay büyüme ile karşı karşıyadır. O halde Yenişehir, Cansever’in “kendini yiye yiye genişleyen, doymak nedir bilmeyen bir tutkuyla kendini yedikçe taşıp çevreye sıçrayan...” (Uygur, 1996, s. 134) şehir tabirine uymaktadır.

## 2. Sonuç: Tespit ve Öneriler

Ütopik bir metinde şehir, adalet üzerine tesis edilir ve bu doğrultuda şehir de insanlara adaletli bir ortam sunar. Evler, sokaklar, meydanlar vs. belirli bir nizamla göre yapılır ve bunun için rasyonel-matematiksel ölçülere başvurulur. Platon’dan başlayıp Farabi ile devam eden bu gelenek modern çağlara kadar devam etmiş ve insanlar mutlu, adaletli ve ölçülü bir şehir tasarısını düşlemişlerdir. Bu belirli bir sistemi ve işleyişi olan ideal bir şehirdir. Buna karşın her ütopik düşüncenin karşıtının da oluşması kaçınılmazdır ve bunun da distopik olduğu açıktır. Distopik bir metinde ise şehir genel tabloya uyan bir anlatımla karmaşık ve adaletsiz bir şekildedir. Bunun adı kaos olup somut haliyle sokaklara, binalara, kısacası her yere yayılmıştır. Öyleyse dispotik bir şehir savaştan çıkmış gibidir ve insanlar her açıdan zor şartlarda yaşamaktadır. Ancak savaştan çıkmasına gerek olmadan da şehirler kaosu yaşayabilir. Bu da bir şehir planı olmadan inşa edilen bir şehirdir. Modern çağlarda sorunların çok çeşitli hale gelmesinden ötürü bir plana sahip olmaksızın yapılaşan her şehir dispotik bir şehir olmaktan kurtulamaz. Dolayısıyla bu çalışma, ütopik ve dispotik bir karşıtlıktan yararlanarak bir şehir politikası ve planı olmayan Mardin Yenişehir üzerine güncel bir değerlendirme yapmayı amaç edinmiştir.

Eski veya antik bir geçmişe dayanan şehirlerle bu şehirlerin etrafına kurulan yeni yerleşim yerlerinin bir bağı olması gerekir. Aksi halde aynı isimle anılması ne derece doğrudur? Eski şehrin öne çıkardığı şehir yapısını ve kültürünün izinden gidebilecek projeleri üretebildiğimiz takdirde başarılı olabiliriz. Bu bağlamda yeni yerleşim planını yaparken belirli bir şablon doğrultusunda şehir kurulmalıdır. Bunun için özel ve bilimsel bir kurul oluşturulmalıdır. Nasıl ki Bacon’ın *Yeni Atlantisi*’nde düzeni sağlayan bilim kurulu tarafından şehir düzenlenmişse, Yenişehir’de de öyle bir sistem gereklidir. Bu konuda, şehrin kurulması için gerekli olan faktörleri dikkate alarak bir planlama yapılması şarttır. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi otuz yıl önce bu planlama yapılmadığı için Yenişehir için planlı bir şehircilikten söz etmek zordur. O halde neler yapılmadı ve bundan sonra neler yapılmalı sorularını tek bir noktada birleştirmiş oluyoruz. Sözü edilen ilk faktörlerden biri fiziksel olanıdır. “Şehirciliğin ve planlamanın dayanması gereken önemli faktörlerden biri fiziksel faktörlerdir ve sadece topoğrafya ile sınırlı değil, bölgenin coğrafi konumu, jeolojik yapısı, hidrolojik yapısı, iklim özellikleri vb. gibi tüm doğal kaynakları da içermektedir” (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7). Tüm bu faktörlerin ideal bir şehir kurmak için gerekli olduğu çok açıktır. Mardin’in jeolojik yapısı dikkate alınmadan bir planlama yapılması son derece sorun teşkil eden

bir yaklaşımdır. Bir diğer faktörü ise sosyal faktörler olup nüfus artışı, nüfus yoğunluğu, halkın eğilimleri, gelenekleri, alışkanlıkları, inançları gibi konulardan oluşmaktadır (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7). Bu faktörün de Yenişehir’de uygulanmadığını belirtmek gerekir. Bir şehrin planında olması gereken bir diğer faktör ise ekonomik faktörlerdir. Planlamadaki imar çalışmalarının ticaretin gelişmesi, gıda maddelerinin dağıtımını, sanayinin verdiği yararlar ve zararlar, ulaşım, ticaret alanının sınırlandırılması, sanayi bölgesinin seçimi, konutların yerleştirilmesi, şehir merkezine olan uzaklıkların saptanması vb. birçok konu ekonomik faktörlere girer (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7). Yenişehir’deki bu planlamanın yapılmadığı, konutların yerleştirilmesinden şehir merkezindeki olası yoğunluğun dikkate alınmamasına kadar, bu durum, görülebilir. Şehir planlaması için mali faktörler ise yeşil alanların, çocuk bahçelerinin inşası, ulaşım sıkıntılarının giderilmesi gibi konuları içerirken teknik faktörler de şehir merkezi ve sanayi bölgesi arasında kolay, hızlı ve ekonomik ulaşım bağlantıları ve kanalizasyon şebekesinin inşası gibi konuları kapsar. Bir diğer önemli faktör ise tarihsel olup şehirlerin yaşayan varlıklar olduğu bilinci ve sürekli bir değişim içerisinde olmalarından kaynaklanan nedenleri dikkate alır. Buna göre zamanla şehirlerde eskimeler yaşanmakta ve bu doğrultuda hareket edilmesi gerekir. Şehrin oluşmasında önem arz eden bir başka faktör ise hukuki faktörler olup şehirciliğin yönetmeliklere, tüzüklere, kanunlara uygun olmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla şehir için iyi bir planlamanın temeli hukuka uygunluktan geçer. Son olarak estetik faktörlere değinmek gerekir ki şehircilikte insanlara güzel bir çevre ve güzel binalar sunmak güzel bir yaşama imkânı sağlar. (Aktaş ve Yirmibeşoğlu, 2023, s. 7).

Yukarıda belirtilen şehir planlamasındaki faktörler doğrultusunda Yenişehir’de evler, caddeler, iş yerleri, parklar ve diğer tüm yapıların belirli bir ilke ve kural doğrultusunda düzenlenmediğini ifade etmek mümkündür. Bu konuda yapılmış olan bir analize göre hızlı artan nüfus yoğunluğuna karşı zor bir zanaat olan taş işçiliği yetersiz kalmasından ötürü yeni ve hızlı bir yapım tekniğini olan betonarme yapılaşmaya neden olmuştur. Bu durumda yeni Mardin’de hızlı bir büyüme sağlanmış olmasına rağmen kent planlama düzenlemelerinde bir gelişme veya benzer bir hızlilik ortaya çıkmamıştır. Böylece mekânsal yapının toplumsal yapı üzerine bıraktığı olumsuz etkiler açık biçimde görünür olmuştur (Kalak ve Bakar, 2021, s. 76). Antik çağlardan beri şehrin bir düzene sahip olması gerektiği düşüncesi, 21.yüzyılda Mardin’de dikkate değer olarak görülmemiştir. Platon’un “...bütün evler bir örnek, düzenli ve korumaya uygun olarak sokaklara sıralansın; kentin bir tek ev gibi görünmesi...” (Platon, 2007: s. 249, 779b) ve “kentlerde özel ev yaşamı doğru düzenlenmiş değilse, kamu yaşamının çıkarılan yasalarla bir temele oturacağını sanmak boşunadır” (Platon, 2007: s. 261, 790b) ifadelerine bakılırsa konu daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Her ne kadar Platon’un bu tespiti evlerin inşasında tekipleşmeyi öneriyor olsa da bir düzen ve en nihayetinde eşitliği ve adaleti sağlamak amacı taşır. Şehir, dağınık olan ve adaletsizliğe meyilli olan insanın bir düzen içinde yaşamasına olanak tanır. İnsan şehri kurar, şehir de insanı korur. Şehir, bu anlamda kutsal bir anlama sahiptir. Örneğin Antik Yunan’da şehir tanrısal bir değere sahiptir. Her şehrin bir tanrısının olması bu değeri ortaya koyar. “Polis, fiziksel kuruluşuyla tanrılara has kılındığı gibi polislin uyguladığı yasalar da tanrılara has kılınmıştır. Yunan polisleri hem fiziksel kuruluşlarında hem de yasalarında metafizik bağlamda tanrılarla ilintilidir” (Akyüz, 2024, s. 470). O halde şehir, insan yaşamı için çok şeye tekabül eder ve kendi içinde etkili bir değere sahiptir.



Yenişehir’de düzene itibar edilmemesi şehrin değerini ve anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu, maddi karşılığı olmayan bir değerdir ve bu değerın korunması için yapılmış bazı çalışmalara atıfta bulunmak gerekir. Örneğin 2005 yılında Marev ve Çekül tarafından gerçekleştirilen Mardin Yol Haritası başlığıyla bir rapor hazırlanmış ve Mardin’in yeni yerleşim alanları üzerine bazı önerilerde bulunulmuştur. Burada geçen “Eski Mardin”i korumanın en temel koşulu “Yeni Mardin”in dönüşümünü sağlayacak olan mekânsal dönüşüm stratejilerinin ve koşullarının saptanmasıdır” (URL.1) ifadesi önem arz etmekte olup Yeni Mardin için yapılması gerekenler şöyle sıralanmıştır: “Kentsel altyapının iyileştirilmesi, Kentsel arsaların yeniden değerlendirilmesi, Yeni kentsel gelişme aksları ve odaklarının yaratılması, Kentsel hizmet standartlarının arttırılması, dengeli sektörel gelişmenin sağlanması, ekolojik dengenin korunması...”(URL.1). Bunların hepsi şehrin değerini korumak ve gelecekte de bunu devam ettirmek adına yapılan girişimlerdir. Raporla bu koşulların sağlanması için ne yapılması gerektiğine de değinilmiştir. Bunun için “Mardin Mekansal Gelişim Stratejik Planı”nın hazırlanması ve bu planda belirtilen ilkeler doğrultusunda “Mardin İmar Planı”nın hazırlanması önerilmiştir. Sözü edilen planların uygulanabilirliğinin önem arz ettiği, bilhassa, vurgulanmıştır (URL.1). Ancak üzerinden yıllar geçmesine rağmen bu öneriler gerçekleşmiş değildir. Bu konuda yapılmış bir doktora tezinde Mardin’in yeni yerleşimdeki konut yapılarında, çevresel anlamdaki sürdürülebilirliğin sağlanması için bilinçli hiçbir önlemin alınmadığı (Karagülle, 2009, s. 274) tespitine yer verilmiştir.

Bir şehir, belirli standartları sağlaması halinde şehir vasfına sahip olur. Bu konuda şehrin standartlarının nasıl olması gerektiğine dair uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Örneğin 1933 yılında Atina’da toplanan Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi (CIAM) Atina Anlaşması’nda alınan bazı kararlar özetle şöyle sıralanabilir: İnsanlara sağlık koşullarına uygun konutların yapılması, işyerlerinin doğal bir şekilde düzenlenmesi, boş zamanların geçirilmesi için faydalı ve verimli tesislerin yapılması, tüm bunların arasındaki bağlantıları sağlayacak bir ulaşım sisteminin yapılması (Le Corbusier’den akt. Olgun, 2010, s. 102) gibi temel ilkeler ortaya konulmuştur. Bu ilkeleri baz aldığımızda Yenişehir’in standartlara uygun olmadığı anlaşılır. Öncelikle şehirde yaşayanların bunun bilincinde farkına varması ve sorgulaması gerekmektedir: “Ne yazık ki giderek daha sık rastladığımız kötü görümlü manzaraların insanlar bazen farkına bile varmıyor; olan biteni anlayan sadece turistler veya evvelce kentte yaşayıp da ayrılmış olan, sonra tekrar kente dönen kişiler. Bunlar çevreye dikkatle bakıyorlar” (Shaukland, 1996, s. 26). Bu konuda Farabî’nin yapmış olduğu tespit de bir hayli ilginçtir. Onun açısından, şehirdeki bozuk işler zamanla bozuk bir iş olarak görülmez. Tıpkı derdini bilmeyen birinin kendini sıhhatli sanması gibi... (Farabî, 2001, s. 97). Bu çerçevede şehirlerin sağlık açısından bir risk taşıyıp taşımadığı da irdelenebilir. Çok katlı ve sıkıştırılmış bir şehrin hava akımını engellediği ve bunun da çeşitli sağlık sorunlarına yol açabileceğini düşünmek gerekir. Bu konuda Engels, *Konut Sorunu* başlıklı çalışmasında bir rant aracı olarak oluşturulan binaların hem maddi hem manevi açıdan birçok sorunu beraberinde getirdiğini öne sürmüştür (Engels, 2003, s. 21-22). Yenişehir’de ticari bir amaçla yapılan apartmanlarda sağlık ile ilgili planlamalara yer verilmemiştir. “...sık ve yüksek bloklardan oluşan kent merkezlerinde rüzgarın engellenmesi nedeniyle kış aylarında hava kirliliği oluşmasına neden olmaktadır” (Karagülle, 2009, s. 282). Sağlıklı bir şehir oluşturulmamasının yanında israf eden bir şehir de ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanmıştır: “Binaların güneşe bakan yönlerindeki açıklıkların en yüksek oranda tutulması beklenirken, Yenişehir’deki bina tasarımlarında ticari amaçla (bir katta eşit şartlara sahip 4 daire

istenildiğinden) bu dikkate alınmamaktadır. Diğer yandan, her katta 3-4 daireye sahip bir apartman binasındaki bazı konutlar yanlış yönlenme nedeniyle kış ve yaz mevsiminde fazla enerji kullanmak zorundadırlar” (Karagülle, 2009, s. 272). Öyleyse Yenişehir, birçok açıdan plansız bir yapılaşmayla farklı olumsuzlukları bünyesinde taşımaktadır.

Ağır araçların şehrin ortasından geçtiği bir şehrin ulaşım konusunda büyük bir sorunu vardır. Bunun çözülmesi için yöneticileri uyarmak ve bu konuda gerekli tüm işlerin yapılmasını sağlamak bir sorumluluktur. Bu konuda herhangi bir girişimin olmaması da ayrıca bir sorundur. Bir şehir bir plan dâhilinde kurulur ve bu doğrultuda devam eder:

Kentler kendilerini çeviren araziyle doğal olarak sınırlanmıştır. Bir kentin temel fiziki özelliklerinin incelenmesi gelecekteki büyümesinin potansiyel lokasyonlarını gösterir. Amaçların tümü için ne kadar arazi ve mekân gerektiği sosyo-ekonomik projeksiyonlarla anlaşılır. Bu ikisi beraberce yürütülür. Sosyo-ekonomik çalışmalar nüfusun ve iş-hacminin minimum ve maksimum büyümesini gösterir. Buna dayanacak yeniden yapılanma için olası bir plan hazırlanır. Bu plan özel ve kamu ulaşım amaçlarından gelen baskıları yansıtabacaktır (Shaukland, 1996, s. 29).

Böylelikle şehir yapılanmasının belirli bir disiplin içinde yürütülmesi bir zorunluluk olup yerine getirilmediği takdirde ağır yaptırımların uygulanmasını içeren bir yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bir şehri yaşanmaz hale getirmek, yasal olarak suç kapsamına alınmalıdır ve gerekli müeyyideler titizlikle uygulanmalıdır. “...çünkü biri kente karşı suç işledi mi, herkese karşı suç işlemiş demektir...” (Platon 2007: s. 235, 768b).

Bir şehir kurulurken bütün tedbirlerin alınmış olması ve hiçbir şekilde bu tedbirlerin amacından saptırılmasına izin verilmemesi gerekir. Yenişehir için bu imkân ortaya konulmuş değildir. Örneğin yolların genişliği nasıl olacak, her mahallede ne kadar park yapılacak, binaların birbirine olan mesafelerinin ölçütü ne olacaktır? Bu türden planların önceden mutlaka yapılması ve tüm bunların yasal bir güvence altına alınması gerekmektedir. Yenişehir’de yeni olan her şey aslında bireylerin doğayla olan ilişkisini de kesmiş gibi görünmektedir. “İnsanlığın hizmetinde, insanı koruyan/kollayan doğa, şu anda insandan korunma durumuna düş(ürül)müş bulunuyor. Her ulus, günümüzde, çevre duyarlılığı konusunda, yazık ki yeterli bilince, örgütlenmeye sahip değil” (Kökden, 1996, s. 38). Bunun yanında “kendi cennetini, şehirlerini inşa edecek insanın, vücuda getireceği şehrin, bu temeller üzerinde vücuda getireceği mimarının vasıfları ile biçim ve üslup özelliklerini belirlemek ilk ve en önemli görevidir” (Cansever, 1996, s. 129). İnsanın yaşadığı evi, bir bakıma, yeryüzündeki cennettir. Ancak Yenişehir için bu cennetin oluşturulmadığı açıkça görülmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre Yenişehir’de sözü edilen mahremiyeti sağlamasına önem verilmediği ve insanların evlerini verimli bir şekilde kullanamadığı ortaya konulmuştur (Karagülle, 2009, s. 299).

Bir yerleşim yeri nasıl olursa insanlar kendilerini mutlu hissedebilir? Şehir insana ne sunmalıdır? Her geçen gün sayısı artan yüksek binalar ne kadar mutluluk verebilir? Oysaki bir şehir, insana nefes aldirabilmelidir, insan dışarı çıktığı zaman etrafı güzel kokular saran çiçek ve ağaçlarla donatılmış geniş caddelerden geçmelidir. Buna karşın yüksek binalardaki yaşam kalitesi ne derece yüksektir? Şehri güzelleştirmek ve bu şehri yaşanılır bir yer kılmak için ne yapmak gerekir? “Üst irade ve en üst düzeyde bilgi ve yeteneğin ışığı ile oluşturulmuş mimari eleman standartları kullanılarak bütün şehre,

mahalleye kazandırılmış üslup bütünlüğü” (Cansever, 1996, s. 129) doğrultusunda hareket etmek gerekmez mi? Ancak bu biçimsel bütünlük fikri parçalara ayrılmış ve Yenişehir son derece çirkin bir yapılaşmayla kaderine terk edilmiştir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki çok önceden yapılması gerekenler yapılmadığından, deyiş yerindeyse, ipin ucu kaçmıştır. Yerleşim alanlarının kurulacağı araziler bir plan ve proje olmaksızın satıldığından nereye bina yapılmayacağı veya ne ölçüde yapılacağını belirlemek zorlaşmaktadır. Bu konuda yetkisi olanların bu çarpık kentleşmeye izin vermesi de ayrıca büyük bir sorundur. Örneğin Yenişehir’de metrekaresine düşen yeşil alan ölçüldüğünde çok düşük oranların ortaya çıkacağı kesindir. Bunu çıplak gözle de gözlemek mümkündür. Yukarı şehirden gözlemlendiğinde devasa beton yığını bir yerleşim alanı görülebilir. Aşağıdaki görselden de görülebileceği gibi Yenişehir dispotik bir şehri andırmaktadır.



Bu görsel 04.10.2024 tarihine aittir ve şehrin beton ormanı olduğunu açıkça göstermektedir. Şehri bir örümcek ağı gibi saran beton bloklar karamsar bir tabloyu andırmaktadır. Görünen çok az boşlukların da kısa sürede betonlaştırılacağını tahmin etmek kolaydır.

Bu konuda ulusal ve yerel basında haberler yapılmıştır. Söz konusu haberlerden iki tanesine yer vermek gerekir. 2021 yılında ulusal bir gazetede yapılan habere göre Yenişehir’de çarpık kentleşme konusunda önde gelen bir yerleşim alanı olduğundan söz edilmiş ve buna bağlı olarak trafik yoğunluğunda hızlı bir artış yaşandığı aktarılmıştır. Haberde şehirde oluşan manzaranın ürkütücü olduğu dile getirilmiş ve insanların yaşadıkları alanların daraldığı belirtilmiştir. Bunun önüne geçilebilmesi için yatay mimariye geçilmesi gerektiği ve dolayısıyla dikey mimarinin yasaklanması önerilmiştir (URL.2). Bu haberin yanında yerel basında da konuyla ilgili bir analiz yapılmıştır. Haber için “Türkiye’nin en çarpık kentleşen şehri: Mardin” başlığı kullanılmış ve Türkiye’nin en çarpık kentleşmesinde Mardin’in birinci sırada yer aldığı iddia edilmiştir. Özellikle 1990 yılında dönemin yerel yönetimleri tarafından yeni yerleşim alanı ilan edilen Yenişehir bölgesinin plan ve proje olmaksızın izin verilen yapılaşmanın otuz yıl sonra çarpık bir kentleşmeyi ortaya çıkardığı vurgulanmıştır (URL.3)

Mardin’de yeni yerleşim yerlerinin çarpık olarak inşa edilmesi bir tür “bozulma” olarak adlandırılabilir. Bu bozulmanın olduğu İstasyon ve Yenişehir gibi yerleşim alanları olası bir mimari ilgiden ve “geleneksel doku”yla karşılaştırmadan mahrum bırakılmıştır (Küçük, 2020, s. 78). O halde Yenişehir’de insanın rahatça yürüyebileceği uygun bir cadde ve kaldırım neden yapılmamıştır? İnsanlar için özellikle yaş ve sağlamlık/sakatlık bağlamında neden “erişilebilirlik” üzerine bir plan yapılmamıştır? Neden çocuk dostu, yaşlı dostu, hamile/bebekli anne dostu ya da sakat dostu olan mekânsal düzenlemelere yer verilmemiştir? Hem eski hem yeni Mardin’de sakat ve yaşlılar için ev dışına çıkabilmenin gerekli koşulları mevcut veya yeterli değildir (Küçük, 2013, s. 136). Bunun gibi sorunların veya sorumsuzlukların çok sayıda olduğunu belirtmekle birlikte Yenişehir’de olan bazı düzensizlikleri ve hataları şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Alışveriş merkezinin dar bir alanda ve şehrin yoğunluğunun fazla olan yerde olması
- b) Geniş ve işlevsel caddelerin olmaması
- c) Kaldırımların çok yetersiz olması, hatta bazı yerlerde olmaması.
- d) Arabaların kaldırımlarda park edilmesi
- e) Büyük meydanların olmaması
- f) Şehirdeki tüm unsurların engelliler, çocuklar, yaşlılar, hastalar ve çocuklu anneler düşünülmeden yapılmış olması
- g) Çevre yolunun veya yollarının olmaması
- h) Ulaşım için kullanılan toplu taşıma araçlarının toplu taşımaya uygun olmaması
- i) Şehrin en büyük sorunlarından biri olan altyapının sürekli yenilenmesi veya değiştirilmesi
- j) Şehirde yeteri kadar yeşil alana yer verilmemiş olması
- k) Yeterli ve etkili tahliye kanalları yapılmadığı için yağışlı zamanlarda yolların suyla dolması
- l) Çocuklar için büyük parkların yapılmamış olması
- m) Sokakların dar olması ve aynı zamanda düz bir şekilde yapılmamış olması
- n) Binaların birbirine çok yakın yapılması ve her binanın yeşil alan bırakması kuralına uyulmamış olması
- o) Okul bahçelerinin ve oyun alanlarının yetersiz olması
- p) Etnisite ve inanç farklılıklarının mekânsal görünümüne dikkat edilmemiş olması

Bu tespitler fenomenal bir bakış açısıyla kolaylıkla görülebilir sorunları içerir. Sözü edilen sorunlardan farklı sorunların var olduğunu bilinmektedir. Ancak sorunların çözümü son derece kısıtlıdır. Çünkü şehrin belirli bir düzen içinde kurulması için hamle yapılabilecek bir alan bırakılmamıştır. Dolayısıyla şehirde yaşayanların çıkarına olacak olan projelerin daha fazla olmasına imkân tanınmamıştır. Örneğin hastane önündeki trafik sıkışıklığına nasıl bir çözüm getirilebilir? Bunu düşünmek gerekir ama gerçekten bir çözüm de sunulacak gibi değildir. Battı-çıktı diye tabir edilen proje nasıl kullanışlı hâle getirilebilir? Yıkıp yeniden yapmak mümkün müdür? Alışveriş merkezinin yerini değiştirmek mümkün müdür? Şehrin içinden geçen ve son derece dar olan caddeyi nasıl genişletebiliriz? Binaların boyutlarındaki dengeyi nasıl sağlayacağız? Beş katlı binaların arasındaki on beş katlı binaları ne yapmamız gerekiyor? Düz ilerleyen bir sokağın aniden yön değiştirmesinin nedeni ne olabilir? Bunu düzeltmek mümkün müdür?

Eski şehirdeki daracık ve kaldırımsız çıkmaz sokaklardan sonra Yenişehir'deki sokakları ve kaldırımları yeteri derecede geniş olarak düşünmek mutlak bir yanılsama veya yanılgıdır. Bu bakış açısı, yeni yerleşim yerleri için büyük bir sorundur. Çünkü her geçen gün insan sayısı artmakta ve bununla birlikte araç sayısında da artış olmaktadır. Eski şehirdeki sıkışıklık yeni yerleşim alanında da devam eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleceği öngörmeyen bir planlamayla şehrin yaşanılmaz hâle getirilmiş olması mutlak bir tespit olarak önümüzde durmaktadır. Bundan sonrası için ne yapmak gerekir? Bunun cevabını yukarıda ütopik metinler incelenirken vermeye çalıştık. Zira "...ütopyanın, güdüleyici değerinden çok planlamaya-özellikle de kentlerin planlanmasına-yapacağı gizil katkı..." (Meyerson, 1996, s. 115) inkâr edilemez. Bu doğrultuda yapılması gereken mutlak bir planlama ve politikayla bilimsel ve adaletli bir kurul tarafından şehir yapısını yeniden düzenlemektir. Şehrin dengeli bir şekilde büyümesi gerekir ve bu durum şehirde yaşayan tüm yurttaşları yakından ilgilendiren bir durumdur. Örneğin şehrin ulaşım sorunundan yeşil alan bırakmayan bir anlayışa kadar tüm olumsuz girişimlere itiraz ve bu itirazları takip etmek zorunlu bir görevdir. Eğer şehirde bir bozukluk var ise bu bozukluğun giderilmesi için çok yönlü bir çözüm getirilmelidir.

#### Kaynakça

Aksu, Yekbun E. ve Çırak, Altınörs A. (2018). Mardin Tarihi Kent dokusunda form değişiminin incelenmesi. Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu. 725-739. <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/132/180>

Aktaş, N. K. ve Yirmibeşoğlu, F. (2023). *Şehir ve Bölge Planlama*, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yayınevi.

Akyüz, Y. (2024). Platon'un Diyaloglarında Şehir Algısı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 14/2, 459-484. <http://dx.doi.org/10.29228/beytulhikme.71416>

Bacon, F. (2021). *Yeni Atlantis*. (Çev. Çiğdem Dürüşken). Alfa Yayınları.

Becermen, M. (2015). Kent ve Felsefe ilişkisi üzerine. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 25, 9-18. <https://doi.org/10.20981/kaygi.288011>

Begel, Egon E. (1996). Kentlerin doğuşu. *Cogito Dergisi*, 8, 7-16. (Çev. Özden Arıkan.) Yapı Kredi Yayınları.

Brun, J. (2007). *Platon ve Akademia*. (Çev. İsmail Yerguz). Dost Kitabevi Yayınları.

Campanella, T. (2004). *Güneş Ülkesi*. (Çev. Veysel Atayman). Bordo Siyah Yayınları.

Cansever, T. (1996). Şehir. *Cogito Dergisi*, 8, 125-129. Yapı Kredi Yayınları.

Demirkan, T. (1996). Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları: Kentler. *Cogito Dergisi*, 8, 17-22. Yapı Kredi Yayınları.



- Engels, F. (2003). *Konut Sorunu*. Eriş Yayınları.
- Farabî. (2001). *El-Medinetü'l-Fazıla*. (Çev. Nafiz Danışman). MEB Yayınları.
- Heidegger, M. (1996). Kentin Felsefesi. *Cogito Dergisi*, 8, 67-70. (Çev. Olcay Kunal). Yapı Kredi Yayınları.
- Hugo, V. (1996). Kentin Felsefesi. *Cogito Dergisi*, 8, 63-66. Yapı Kredi Yayınları.
- Kalak, M. ve Bakar, S. (2021). Geleneksel Mardin'den Yeni Mardin'e: Ayrışma, Kimliksizleşme, Aidiyetsizlik. *Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, 8(14), 65-85. <https://doi.org/10.38065/euroasiaorg.483>
- Karagülle, C. (2009). Yerel Verilerin Konut Tasarım Sürecinde Değerlendirilmesi: Mardin Örneği, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koçal, Ahmet V. (2022). Türkiye'de bir turizm politikası ve sektörü olarak "Medeniyet" söylemi: "Mardin Modeli" Üstüne Eleştirel Bir Giriş. *Şehir ve Medeniyet Şehir Araştırmaları Dergisi*, 8/17, 213-231.
- Küçük, M. (2013). Aidiyetin Mekânı: Mardin'de Kimlik ve Mekânın Değişimi. *İdealkent*, 4(9), 114-137. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36682/417576>
- Küçük, M. (2020). Sempozyum Bildirilerindeki Mardin Mimarlık Tarihi Anlatıları Üzerine Bir Sorunsallaştırma Denemesi. *International Journal of Mardin Studies*, 1(1), 65-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijms/issue/62984/956850>
- Lynch, K. (1996). Metropol modelleri. *Cogito Dergisi*, 8, 97-111. (Çev: Emre Azizlerli). Yapı Kredi Yayınları.
- Meyerson, M. (1996). Ütopya Gelenekleri ve Kentlerin Planlanması. (Çev: Yurdanur Salman). *Cogito Dergisi*, 8, 113-124. Yapı Kredi Yayınları.
- More, T. (2000). *Ütopya*. (Çev. Mina Urgan). Kaynak Yayınları.
- Platon. (2010a). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon. (2010b). *Gorgias*. (Çev. Melih Cevdet Anday). Remzi Kitabevi.
- Platon. (2010c). *Protagoras*. (Çev. Tanju Gökçöl). Remzi Kitabevi.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (Çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür). Kabcacı Yayınevi.

- Olgun, H. (2010). Ütopya'dan Distopya'ya: "Modern Şehircilik" ve Kritiği. *İdealkent Dergisi*, 1, 96-111. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/460254>
- Orwell, G. (1960). *Bindokuzyüz Seksendört*. (Çev. Haldun Derin). Maarif Basımevi.
- Shaukland, G. (1996). Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız. (Çev. Kâmrân Tuncay). *Cogito Dergisi*, 8, 23-35. Yapı Kredi Yayınları.
- Taşar, E. S. (2021). Şehir, Mimarlık ve Efsane. *Düşünen Şehir Dergisi*, 15, 50-55. [https://www.kayseri.bel.tr/uploads/edergiler/pdf/dusunen\\_sehir\\_15\\_web.pdf](https://www.kayseri.bel.tr/uploads/edergiler/pdf/dusunen_sehir_15_web.pdf)
- Uygur, N. (1996). Kentler, Köyler. *Cogito Dergisi*, 8, 131-152. Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, G. (2019). Orwelliyen Distopya Eşliğinde İnsana, Kültüre ve Şehre Bakmak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/34, 152-165. <https://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4716>

#### Web Kaynakları

- URL.1:[https://www.kentselstrateji.com/wp-content/uploads/V-31\\_Mardin.pdf](https://www.kentselstrateji.com/wp-content/uploads/V-31_Mardin.pdf) (e.t. 01.10.2024).
- URL.2:<https://www.sabah.com.tr/mardin/2021/11/17/bu-ilcede-carpik-kentlesme-giderek-artiyor> (e.t. 03.10.2024).
- URL.3:<https://mardinhaber.com.tr/haber/9590518/turkiyenin-en-carpik-kentlesen-sehri-mardin> (e.t. 04.10.2024).





**8. Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Metaforik Algularının İncelenmesi**  
**8th Grade Students' Responses to LGS Mathematics Questions Investigation of Metaphorical Perceptions**

**Mehmet SULHAN**

Öğretmen/Meb

Teacher/Meb

msulhan@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1527-498X>

**Ömer BOZKURT**

Prof. Dr., İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,  
Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr., Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and  
Religious Sciences, , Mardin Artuklu University

omerbozkurt@artuklu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5317-1012>

**Rıdvan ISIRGAN**

Öğretmen/Mardin Artuklu Üniversitesi

isirgano47@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-9845-7073>

**Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliş Tarihi/ Received:** 6 Haziran 2024 / 6 June 2024

**Kabul Tarihi/ Accepted:** 16 Ağustos 2024 / 16 August 2024

**Yayın Tarihi/ Published:** 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

**Yayın Sezonu/ Pub Date Season:** Ekim / October

**Atıf/ Cite as:** Sulhan, M., Bozkurt, Ö. ve Isırgan R. (2024). 8. Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Metaforik Algularının İncelenmesi. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 126-147. <https://doi.org/10.63046/ijms.1496662>

Sulhan, M., Bozkurt, Ö. ve Isırgan R. (2024). 8th Grade Students' Responses to LGS Mathematics Questions Investigation of Metaphorical Perceptions. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 126-147. <https://doi.org/10.63046/ijms.1496662>

**İntihal/ Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

**Yayıncı/ Published by:** Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

**Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

## 8. Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi \*

Mehmet SULHAN<sup>1</sup>  
Ömer BOZKURT<sup>2</sup>  
Rıdvan ISIRGAN<sup>3</sup>

### Özet

Bu çalışmada 8. sınıf öğrencilerine yönelik yapılan “Liselere Geçiş Sınavı’nda” çıkan matematik soruları hakkındaki öğrencilerin düşüncelerini ve metaforik anlayışlarını öğrenme konusu amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma ile öğrencilerin bu sınav hakkındaki fikirlerinin dağılımı cinsiyetlerine göre incelenmesi ve ilgili metaforlar aracılığıyla algılarını cinsiyetleri üzerinden karşılaştırmak da hedeflenmiştir. Zira LGS’deki matematik soruları, öğrencilerin gelecek eğitim basamaklarını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada matematik felsefesinin temel soruşturma konusu yaptığı matematiğin yönetsel biçimi ile matematiksel bilginin mahiyeti ile ilgili ortaya koyduğu perspektif göz önüne alınarak 8. sınıf öğrencilerinin LGS matematik sorularına dair algıları araştırılmış, bu algıları açıklayabilmek adına metafor kullanımına başvurulmuştur. Çalışma, nitel araştırma kapsamına giren örnekleme modeli ile hazırlanmış ve elde edilen verilerin analizi için içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmanın örnekleme, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Mardin’in Nusaybin ilçesinde yer alan altı farklı devlet okulunun sekizinci sınıflarında öğrenim gören 125 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 65’i kız ve 60’ı erkek öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılardan ‘LGS Matematik Soruları’ konseptini bir metafor aracılığıyla tanımlamaları ve ilgili metaforu niçin seçtiklerini nedeni veya nedenleriyle birlikte açıklanmaları istenmiştir. Bu amaçla, “-LGS matematik soruları... gibidir, çünkü... ”İ..-’ cümlesini içeren bir etkinlik formu kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, katılımcılar toplamda 60 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar altı ana kavramsal kategoriye ayrılmıştır: 1. Rahatsızlık/ zorluk veren durum olarak LGS matematik soruları. 2. Umutsuzluk/çözülemez olarak LGS matematik soruları. 3. Mücadele/ çaba/ emek olarak LGS matematik soruları. 4. Kolay/ eğlenceli/dikkat olarak LGS matematik soruları. 5. Belirsizlik/gereksizlik olarak LGS matematik soruları. 6. Başarısızlık olarak LGS matematik soruları. Bu kategorilerin yüzdeleri oranları da şu şekilde olmuştur: LGS matematik sorularının rahatsızlık ve zorluk hissi uyandırması (%23,33), mücadele ve çaba gerektirmesi (%18,33), çözümsüzlük ve umutsuzluk hissi vermesi (%21,66), kolaylık, dikkat ve eğlence ile ilişkilendirilmesi (%15), başarısızlık (%6,60) ve belirsizlik veya gereksizlik (%15)’tir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin LGS matematik soruları hakkında genel olarak olumsuz bir algıya sahip olduğunu, bu soruları en çok rahatsızlık ve zorluk veren bir biçime sahip olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Bu durum LGS matematik sorularının öğrenciler üzerindeki baskısını ve zorluk derecesini göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Felsefe, Matematik, Metafor, Algı, Öğrenci.

\* Bu çalışma için Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Yayın Etiği Kurulundan 14/05/2024 tarih ve 142939 sayılı etik kurulu onayı alınmıştır. For this study, ethics committee approval was received from Mardin Artuklu University Scientific Research Publication Ethics Board dated 14/05/2024 and numbered 142939.

<sup>1</sup> Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, msulhan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1527-498X.

<sup>2</sup> Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, omerbozkurt21@gmail.com, 0000-0001-5317-1012.

<sup>3</sup> Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, isirgano47@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-9845-7073.

### 8th Grade Students' Responses to LGS Mathematics Questions Investigation of Metaphorical Perceptions

#### Abstract

In this study, it was aimed to learn students' thoughts and metaphorical understandings about the mathematics questions in the "High School Transition Examination" for 8th grade students. In addition, this study also aimed to examine the distribution of students' ideas about this exam according to their gender and to compare their perceptions through related metaphors. This is because mathematics questions in LGS play an important role in determining students' future educational steps. In this study, 8th grade students' perceptions of LGS mathematics questions were investigated by taking into consideration the methodological form of mathematics, which is the main subject of investigation in the philosophy of mathematics, and the perspective on the nature of mathematical knowledge, and metaphors were used to explain these perceptions. The study was prepared with a sampling model within the scope of qualitative research and content analysis technique was used to analyze the data obtained. The sample of the study consists of 125 students studying in the eighth grades of six different public schools in Nusaybin district of Mardin in the 2023-2024 academic year. Of these students, 65 were female and 60 were male. The participants were asked to define the concept of 'LGS Mathematics Questions' through a metaphor and explain why they chose the metaphor with the reason or reasons. For this purpose, the participants were asked to write the sentence "'-LGS math questions are like... because... 'I...-' was used as an activity form. According to the research findings, the participants produced a total of 60 different metaphors. These metaphors were divided into six main conceptual categories: 1. LGS mathematics questions as an uncomfortable/challenging situation. 2. LGS mathematics questions as hopelessness/unsolvable. 3. LGS mathematics questions as struggle/ effort/ labor. 4. LGS math questions as easy/ fun/ attention. 5. LGS math questions as uncertainty/necessity. 6. LGS math questions as failure. The percentages of these categories were as follows: LGS mathematics questions evoking feelings of discomfort and difficulty (23.33%), requiring struggle and effort (18.33%), giving a sense of hopelessness and hopelessness (21.66%), being associated with ease, attention and fun (15%), failure (6.60%) and uncertainty or redundancy (15%). The results of the study revealed that students had a negative perception of LGS mathematics questions in general, and that they perceived these questions as being mostly uncomfortable and difficult. This shows the pressure and difficulty level of LGS mathematics questions on students.

**Keywords:** Philosophy, Mathematics, Metaphor, Perception, Student.

## Giriş

Matematik sorularının, çeşitli sınavlarda öğrenciler arasındaki farklı yetenek ve becerileri ayırt etme gücüne sahip olduğu genel kabul görmektedir. Eğitim kurumlarının, bireylerin amaçlarına ulaşmada oynadığı kritik rol ve bu kurumların kalite ile başarısının toplumsal ilgiyi çekmesi, merkezi sınavların önemini artırmaktadır. Bu sınavlar, öğrencilerin daha ileri eğitim kurumlarına geçişlerinde belirleyici olup, kişisel ve akademik gelişimlerinde önemli bir yer tutar (Doğan ve Oktay, 2022). Dolayısıyla, merkezi sınavlar eğitimde başarıyı ölçmenin yanı sıra, öğrencilerin gelecekteki eğitim yollarını şekillendirmede kilit bir araç olarak değerlendirilir. Öğrencilerin ortaöğretime geçişi konusunda dünya genelinde ülkeler arasında çeşitlilik gösteren sistemler mevcuttur. Her ülke, sosyal yapı, eğitim sistemi, nüfus yapısı ve kültürel değerlerine uygun bir geçiş sistemini benimsemiştir. Bu, farklı ulusların eğitimdeki önceliklerini ve hedeflerini yansıtan bir durumdur (Demir ve Yılmaz, 2019). Bu konuyla ilgili dünyada değişik değerlendirme sınavları yapılmaktadır.

Türkiye, OECD'nin PISA ve TIMSS gibi uluslararası değerlendirme sınavlarında, özellikle matematik alanında, beklenen performansın altında sonuçlar almıştır. 1999'dan 2019'a kadar yapılan TIMSS sınavlarında genellikle ortalama puanın altında kalan Türkiye, 2015 yılında yapılan PISA sınavında 79 ülke arasında matematikte 40. sırada yer almıştır. Bu durum, ülkenin eğitim stratejilerinin gözden geçirilmesi ve matematik öğretimine yönelik iyileştirmeler yapılması ve konu ile ilgili yeni stratejiler geliştirilmesi gerektiğini göstermiştir (MEB, 2019). PISA ve TIMSS gibi sınavlar, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ölçmeye yönelik tasarlanmıştır. Özellikle PISA, matematik okuryazarlığını değerlendirmek amacıyla, öğrencilerin okulda öğrendiklerini günlük yaşam problemlerine uygulama yeteneklerini test eden sorular içerir ve bu soruların günlük hayattaki yansımalarını barındırır. Bu bağlamda sorular, öğrencilerin bilimsel kavramları gerçek hayatta ne kadar etkili kullanabildiklerini belirlemeyi amaçlar (Berberoğlu ve Kalender, 2022). Bu yaklaşım, eğitimde uygulamalı bilginin önemini vurgular ve öğrencilerin yaşam boyu öğrenme becerilerini geliştirmeyi hedefler.

Liselere geçiş sistemi, MEB'in 2018 vizyonu doğrultusunda geliştirilmiş bir sınav sistemidir. Bu sistemle, öğrencilere matematik gibi derslerde günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri problemleri çözmeye, analitik düşünme ve okuduklarını anlama gibi üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılması hedeflenmiştir (Yılmaz ve Şad, 2022). Türkiye'nin 2023 eğitim vizyonu çerçevesinde, MEB tüm sınavların yeniden yapılandırılmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda, matematik öğretim programı ve değerlendirme sistemleri gözden geçirilmiş, özellikle üst düzey düşünme becerilerinin ölçülmesine odaklanan liselere geçiş sistemi hayata geçirilmiştir. Bu sınav, öğrencilerin matematiği günlük problemlere uygulama, kritik düşünme ve analiz yapma yeteneklerini test ederek eğitimde daha uygulamalı ve analitik bir yaklaşımın önünü açmaktadır (Ormancı, 2019). Bu yaklaşım, eğitimin sadece teorik bilgiye değil, aynı zamanda pratik uygulamalara ve gerçek dünya problemlerine de odaklanmasını sağlamayı amaçlar.

Türkiye'de 2018 yılında uygulanmaya başlanan liselere geçiş sınavında matematik alt testinden 20 soru sorulmaktadır. LGS matematik sınavlarının son beş yıllık performansına bakıldığında, öğrencilerin matematikteki net ortalamalarının 2018'den 2022'ye doğru bir düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. Başlangıçta 6,99 olan ortalama, yıllar içinde düşerek 2022'de 4,84'e kadar gerilemiştir. Bu veriler, matematik başarılarında genel bir azalma olduğuna işaret etmektedir. LGS'ye katılım

yüzdelerine bakıldığında ise 2018 yılında %83, 2019 yılında %85,05, 2020 yılında %88,08, 2021 yılında %83,49 ve 2022 yılında ise %83,46 olmuştur. LGS'ye giren öğrencilerin cinsiyete bağlı olarak matematik ortalamalarına baktığımızda ise 2019 yılında matematik sorularını çözen kız öğrencilerin ortalaması 5,07, erkek öğrencilerin ortalaması 5,11'dir. 2020 yılında bu ortalama kızlarda 4,86, erkek öğrencilerin ortalaması 4,92'dir. 2021 yılında bu ortalama kızlarda 4,05, erkeklerde 4,60'tır. 2022 yılında ise matematikte kız öğrencilerin ortalaması 4,60, erkek öğrencilerin ortalaması 4,91 olmuştur. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre başarı durumlarını gösteren verilere baktığımızda kız öğrencilerin matematik alt testinde erkek öğrencilerden daha başarısız oldukları görülmektedir. Özellikle Türkiye'de gerçekleştirilen LGS ile ilgili istatistikler, bu algının varlığını destekler niteliktedir. Zira matematik gibi derslerdeki başarı oranlarının değişimi bu durumu yansıtmaktadır.

Günümüzde söz konusu başarı ve başarısızlık durumu dışında eğitimin başka sorunları da vardır. Zira çağdaş dünyada insanlar arasındaki iletişim dili genel anlamda daha çok dolaylı anlatımın sembollerine dayanmaktadır. Örneğin sembollerin, teknolojinin gelişmesiyle birlikte bireylerin kullandığı elektronik araç-gereç aracılığıyla daha çok kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kişiler bilgisayar, tablet, mobil akıllı telefonlardaki sosyal paylaşım ağlarında sembolleri ve işaretleri kullanarak karşı tarafla iletişimi daha kolay ve anlaşılır bir biçimde sağlayabilmektedir. Sembolik dil olmaksızın insanlar arası ilişkilerde bir iletişimin olması zor görünmektedir. Bu anlamda, dil ekseninde semboller insanlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırmaktadır (Polat, 2022). Sembolik algılar, sembollerin kullanımı yoluyla iletişimde bulunan veya anlayan varlıkların (çoğunlukla insanların) zihninde meydana gelen algılardır. Semboller; herhangi bir nesneyi veya kavramı temsil eden görsel, işitsel veya işaretleyici öğelerdir. Sembolik algılar, bu sembollerin yorumlanması ve anlamlandırılması sürecini ifade eder.

Algıları ölçmek için çeşitli yöntemler mevcuttur. Bunlar arasında metaforları saymak mümkündür. Metaforlar bir durum, kişi ya da nesneye yönelik algıları ifade etmede sıkça kullanılan etkili birer araçtır. Metaforlar, soyut kavramları somutlaştırmada ve bireylerin düşüncelerini derinlemesine anlamada kilit rol oynar. "Metafor" kelimesi, karşıdan karşıya anlamına gelen Yunanca "meta" ve aktarmak anlamına gelen "phor" kelimelerinin birleşiminden oluşur, bu da genel olarak "transfer etmek" anlamına gelir. Bu terim, bir fikri, durumu veya kavramı, onu daha anlaşılır kılmak için başka bir bağlama aktarma pratiğini ifade eder (Rnwick, 2000; Akt. Gür, Hangül ve Kara, 2014). George Lakoff (1987) metaforu, iki kavram arasındaki ilişki ve benzerliği temel alarak birini diğerine benzetme yoluyla açıklar. Bu tanım, metaforların dilde ve düşüncede nasıl bir köprü görevi gördüğünü vurgular, soyut kavramları somutlaştırarak anlaşılır hâle getirir (Gür, Hangül ve Kara, 2014). Betimlenemeyen muğlaklıklarda ve içinden çıkılmaz paradoksal durumlarda metaforlara başvurulması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Çünkü hayatın doğasında bulunan bu flulukları ifade etmenin başkaca bir yolu da yoktur (Gökhan, 2022).

Metafor, Türk Dil Kurumunun tanımına göre, bir kelime veya kavramın genel kabul görmüş anlamının dışında, farklı ve genellikle mecazi bir anlamda kullanılması sürecidir. Bu kullanım, sözcüklerin veya kavramların, yeni ve zenginleştirilmiş anlamlar kazanmasına olanak tanır, dilin ve ifadenin sınırlarını genişletir (URL-1). Metafor, bir olgu veya nesneyi farklı bağlamlarda yeniden ele alarak, onu yeni ve çeşitli açılardan ifade etme kapasitesine sahiptir. Bu dil bilimsel araç, benzetmeler, öğretici ifadeler, imalar ve mecazlar aracılığıyla, sözcüklerin ve kavramların anlamını genişleterek, daha

derin veya farklı yorumlar sunar. Yeni yöntem ve arayışları zenginleştirir. Bu şekilde, metafor, iletişimi zenginleştirir ve dilin esnekliğini gösterir (Eraslan, 2011).

Son dönemlerde Türkiye’de, kavramlara yönelik algıları anlamak amacıyla metafor analizleri giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu tür çalışmalar, özellikle öğrencilerin düşünme süreçlerini aktif hâle getirme ve karmaşık kavramları anlamalarını kolaylaştırma amacı taşır. Metaforlar, soyut fikirleri somutlaştırarak öğrencilerin daha iyi anlamalarına, derinlemesine düşünmelerine ve öğrendiklerini içselleştirmelerine yardımcı olur (Oğuz, 2005). Bu alanda yazılan, Türkiye’de 8. sınıf öğrencilerinin SBS ve TEOG gibi önceki sınavlar hakkındaki görüşlerini ele alan çalışmalar mevcutken, 2018’de başlatılan LGS matematik soruları hakkında öğrenci algılarını metaforlar aracılığıyla inceleyen bir araştırmanın olmaması bir boşluk oluşturmaktadır. Öğrenci, veli ve öğretmenlerin LGS hakkındaki görüşlerini içeren çalışmaların varlığına rağmen, özellikle matematik sorularına yönelik öğrenci algılarının metaforik analizi üzerine çalışmaların alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı anlamına gelir (Ulusoy, 2020). Bu bakımdan söz konusu araştırmanın temel amacı, 8. sınıf öğrencilerinin LGS matematik sorularına ilişkin algılarını metaforlar yardımıyla nasıl ifade ettiklerini ortaya koymaya çalışmaktır.

Bu araştırma, öğrencilerin matematik sorularına dair bakış açılarını derinlemesine anlamayı ve metaforlar aracılığıyla nasıl yorumladıklarını ortaya koymayı hedefler. Bu çerçevede, LGS matematik sorularına ilişkin öğrenci algılarını belirleyen ve bu algıları kategorize eden sorulara yanıt aranacaktır. Araştırma, iki temel soruya odaklanır: İlk olarak, 8. sınıf öğrencilerinin LGS matematik soruları hakkında oluşturdukları metaforların neler olduğunu ve öğrencilerin bu sorulara ilişkin düşünce ve hislerini yansıtan yararlı ifadeleri toplamayı amaçlar. İkinci olarak, öğrenciler tarafından geliştirilen metaforların hangi ortak özellikler etrafında gruplandırılabilirliğini belirlemeyi hedefler. Böylece öğrencilerin matematik sorularına yönelik algılarının derinlemesine analizini yapmayı sağlar.

### 1. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın yapısı detaylandırılmıştır. Bu kapsamda; araştırma modeli, katılımcı grubu, veri toplama yöntemleri, veri toplama süreçleri ve veri analiz yöntemleri gibi temel unsurlar incelenmiştir. Bu yapısal çerçeve, araştırmanın nasıl yürütüldüğüne dair kapsamlı bir bakış açısı sunmuş ve çalışmanın metodolojik temellerini açıklamıştır.

### 2. Araştırma Modeli

Bu çalışmada kullanılan araştırma modeli, nitel araştırma desenlerinden biri olan Olgu Bilim Yaklaşımı’dır. Bu yaklaşım, bireylerin belirli bir konu veya olay hakkında kişisel tecrübelerini, algılarını ve anlamlandırmalarını ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlar. Olgu Bilim çalışmaları, incelenen olayı doğrudan deneyimleyen kişilerin veya grupların görüşlerine dayanarak zengin ve ayrıntılı bilgiler sağlar (Yetim Karaca ve Ada, 2018). Araştırma, LGS matematik sorularına 8. sınıf öğrencilerinin metaforlar aracılığıyla nasıl yaklaştığını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, öğrencilerin matematik sorularını algılama biçimleri metafor kullanımı yoluyla incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu yöntem, öğrencilerin konuya ilişkin derin ve çeşitlendirilmiş görüşlerini toplamaya imkân tanımıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Eğitim bilimlerinde metaforların eğitim araştırmalarında iki temel amaca hizmet ettiği belirtilir: Mevcut durumu tanımlama ve var olan süreçleri iyileştirme. Bu yaklaşım,



eğitimdeki algı ve pratiklerin daha iyi anlaşılmasına olanak tanırken, aynı zamanda eğitim metodolojilerinin ve süreçlerinin geliştirilmesine de katkıda bulunur. Dolayısıyla çalışmamızın amacı, öğrencilerin matematikle ilgili deneyimlerini ve bu deneyimlerin onların üzerlerindeki etkilerini somut bir şekilde ifade etmeyi içermektedir. Bu araştırmayla, öğrencilerin matematiği daha iyi nasıl algıladıkları ortaya çıkacağı beklenmektedir. Bu beklenti için öğrencilerin bu disiplinle ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için de metaforlar ve betimlemeler kullanılmıştır.

### 3. Örneklem

Bu araştırma, 2023-2024 akademik yılında Mardin'in Nusaybin ilçesindeki altı farklı devlet okulunun sekizinci sınıflarında eğitim gören 125 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Zira görüşme sorularına verilen cevaplar tekrarlanıp yeterli düzeye ulaştığında görüşmelere son verilmiş ve bu sayıya ulaşılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce yapılan ön görüşmelerde, katılımcıların “metafor” terimini daha önce duymadıkları ve dolayısıyla anlamını bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu durumu dikkate alan araştırmacı, öğrencilere bu kavramı çeşitli örneklerle açıklamıştır. Çalışma, kolay ulaşılabilir durum örnekleme olarak da bilinen uygun örnekleme yöntemini benimsemiştir. Bu yöntem, özellikle derinlemesine inceleme yapılabilmesi için bilgi bakımından zengin durumların seçilmesini amaçlar. Araştırma sürecinde, araştırmanın hedeflerine en uygun katılımcıların seçilmesi gayesiyle amaçlı örnekleme stratejisi uygulanmıştır (Balcı, 2011). Bu bağlamda, amaçlı örnekleme teknikleri, çeşitli durumların, vakaların ve olayların ortaya çıkarılması ve bu vakaların açıklanması konusunda faydalıdır (Tarhan, 2015). Kolay erişilebilir durum örnekleme veya uygun örnekleme yöntemi kapsamında, araştırmacı, erişimi daha kolay ve pratik olan durumları tercih eder. Bu örnekleme stratejisi, zaman, maliyet ve emek gibi mevcut kısıtlamaları göz önünde bulundurarak yeni duruma uygun örnekleme sürecini basitleştirir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Ayrıca geniş kitlelere ulaşmasına da imkân sağlar.

Araştırma kapsamındaki örneklem grubunun cinsiyet bazında dağılımı aşağıda sunulmuştur: Tablo, sekizinci sınıfta öğrenim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımını göstermektedir.

**Tablo 1.**  
**Örneklem grubundaki öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı**

Araştırmaya katılan toplam Öğrenci sayısı	Araştırmaya katılan Erkek öğrenci sayısı	Araştırmaya katılan Kız Öğrenci sayısı
F 125	60	65
<b>% 100</b>	<b>48</b>	<b>52</b>

Tablo 1’de belirtildiği gibi, araştırmanın katılımcıları arasında toplam 125 öğrenci yer almaktadır; bunlardan 65’i (%52) kız ve 60’ı (%48) erkek olarak dağılım göstermektedir.

### 3.1. Veri Toplama Araçları ve Süreçleri

Araştırma için veri toplama aracı geliştirilirken, bireylerin algılarını açığa çıkarmak için metaforların nasıl bir araç olarak kullanılabilmesine dair önceki çalışmalar gözden geçirilmiştir. Önceki çalışmalarda sıklıkla katılımcıların açık uçlu ifadeleri tamamlamalarının istenmesi yöntemine başvurulduğu görülmüştür. Bu çalışmalardan yola çıkılarak, mevcut çalışmada sekizinci sınıf öğrencilerinin LGS matematik sorularına ilişkin metaforik algılarını ortaya koymak amacıyla, “LGS matematik soruları ... gibidir, çünkü ...” şeklindeki cümle tamamlama yöntemi içeren yarı yapılandırılmış formlar veri toplama aracı olarak tercih edilmiştir. Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Yayın Etiği Kurulu 14/05/2024 tarih ve 142939 sayılı etik kurul kararının akabinde çalışma başlamıştır. Verilerin toplanmasından önce araştırmanın yapılacağı okulların idarecileri ve ilgili ders öğretmenleri ile görüşülmüş, gerekli izin alındıktan sonra uygun gün ve saat kararlaştırılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerle görüşme yüz yüze ve araştırmadan önce yapılmıştır. Söz konusu öğrencilere, süreç sırasında elde edilen kişisel bilgilerin gizli kalacağı anlatılmıştır. Araştırma ile ilgili süreç başlayınca öğrencilere araştırmanın konusu ile ilgili gerekli bilgilendirme ve soruları nasıl cevaplandıracaklarına ilişkin açıklama yapılmıştır. Öğrencilerin konuyla ilgili etkilenmesinin önüne geçmek amacıyla konudan bağımsız örnekler verilmiştir. Örnek formları doldurmaları için her bir öğrenciye 25 dakika süre verilmiştir.

### 3.2. Verilerin Analizi

Öğrencilerin ürettikleri metaforların analizi, içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Bu çalışmaya toplam 125 öğrenci katılmıştır, ancak seçtikleri metaforun gerekçesini açıklamayan veya herhangi bir anlam ifade etmeyen katılımcıların cevapları, analizden çıkarılmıştır. Bu yüzden, soru bazında frekanslar farklılık göstermektedir. Analiz sürecinde, verilen yanıtlar öncelikle kategorilere ayrılmıştır. Kategori oluşturma işlemi sırasında, görüşme formundaki kategoriler, belirlenen metaforların ortak özellikleri ve metaforları açıklayan ifadelerden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kategoriler tablo formatında düzenlenmiş ve toplanan metaforlar, ilgili oldukları kategoriye göre sınıflandırılmıştır. Öğrencilerin hangi metaforu kaç kez kullandığına bakılarak, frekans değerleri hesaplanmıştır.

### 4. Geçerlik ve Güvenirlik

Miles ve Huberman (1994), nitel veri analizinde güvenilirliği sağlamak amacıyla, araştırmacılar arasında uyum ve zamanla ilgili tutarlılığın tespit edilmesini önermektedir. Bu doğrultuda, aynı kodlayıcı tarafından farklı zamanlarda gerçekleştirilen kodlamalar veya farklı kodlayıcılar tarafından aynı dönemde bağımsız olarak yapılan kodlamalar arasındaki uyum, “uyum sağlanan sayı / uyum sağlanan sayı + uyum sağlanamayan sayı” formülü kullanılarak hesaplanır. Araştırmacılar, kodlama kuralları ve yönergeleri belirlendikten sonra, metaforların algı yönünü (negatif, nötr, pozitif) bağımsız olarak kodlayarak tespit etmişlerdir. Bu süreçten sonra, her iki araştırmacının kodladığı metaforların yön belirlemeleri karşılaştırılmıştır. İki farklı kodlayıcı arasında hesaplanan uyum oranı 0,84 olarak bulunmuştur. Ayrıca, araştırmacılardan biri, yanıtları iki hafta arayla iki defa kodlayarak metaforların yönünü yeniden belirlemiştir. Bu kodlayıcı tarafından yapılan iki ayrı analiz arasındaki uyum oranı ise 0,92 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu katsayılar, 0,70’in üzerinde olması

nedeniyle araştırma içindeki ve zamana göre güvenilirliğin sağlanmış olduğunu göstermektedir (Koçak ve Bilecik, 2019). Söz konusu veriler araştırmanın güvenilirlik katsayısını artırmaktadır.

#### 4.1. Etik

“8. Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi” başlıklı çalışmada, hazırlıktan veri toplamaya, analizden sonuçların sunumuna kadar olan süreçte bilimsel etik norm ve prensiplerine titizlikle uyulmuş gerekli yasal ve etik kurulu izinleri alınmıştır. Ayrıca araştırmanın yapıldığı okulların idareleri ile görüşülmüş ve gerekli izinler alınmıştır. Bu çalışma dahilinde kullanılan ve araştırma sonucu elde edilmeyen veri ve bilgilere atıfta bulunulmuş, ilgili kaynaklar kaynakçada açıkça belirtilmiştir. Veriler üzerinde herhangi bir manipülasyon yapılmamış ve çalışma, Yayın Etiği Komitesi (COPE) standartları dahilinde etik yükümlülük ve sorumluluklara uygun olarak yürütülmüştür.

#### 4.2. Bulgular

Bu bölümde, çalışmaya dâhil olan 125 ortaokul sekizinci sınıf öğrencisi tarafından LGS matematik soruları matematik felsefesi bağlamında oluşturulan metaforlara dair bulgular ortaya konmuştur. İlk olarak toplanan metaforlar sunulmuş, ardından bu metaforlar, ilişkili oldukları kavramsal kategorilere göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2.

#### *Araştırmada Elde Edilen Metaforlar ve İlgili Frekansları*

Metafor No	Metaforun Adı	Frekans(f)		Frekans(f) Toplam	Yüzde (%)
		Kız Öğrenciler	Erkek Öğrenciler		
1	Canavar	3	2	5	4
2	Yapboz	5	2	7	5.6
3	Bulmaca	5	6	11	8.8
4	İnşaat	1		1	0.8
5	Uçurtma	1		1	0.8
6	Paragraf	1	1	2	1.6
7	Çiçek	1		1	0.8
8	Oyun	1	1	2	1.6
9	Kavanoz kapağı	1		1	1
10	Gizli şifre	1	1	2	1.6
11	Hayat	1	2	3	2.4
12	Labirent	3	4	7	5.6
13	Akl oyunu	1		1	0.8
14	Renkler	1		1	0.8
15	Kıyamet	1		1	0.8
16	Duvar	1		1	0.8
17	Dağ	3		3	2.4
18	Bitter çikolata	3	2	5	4
19	Kâbus	8	3	11	8.8
20	Çince	1		1	0.8
21	Kördüğüm	1	1	2	1.6

22	Hint filmi	1		1	0.8
23	Saç teli	1	1	2	1.6
24	Deniz	3	2	5	4
25	Baklava	1		1	0.8
26	Bilmece	2		2	1.6
27	Uzay	1		1	0.8
28	Grip	1		1	0.8
29	Ateş	1		1	0.8
30	Cehennem azabı	1		1	0.8
31	Bataklık	1		1	0.8
32	Türk dizileri	1		1	0.8
33	Bulaşık	1		1	0.8
34	Hayal kırıklığı	1	1	2	1.6
35	Milli piyango	1		1	0.8
36	Zekâ küpü	1	2	3	2.4
37	Çamaşır makinesi	1		1	0.8
38	Mikser	1		1	0.8
39	Parkur	1		1	0.8
40	Tren		2	2	1.6
41	Beton		2	2	1.6
42	Uçak		2	2	1.6
43	Ufuk		1	1	0.8
44	Çıkmaz sokak		2	2	1.6
45	Merdiven		1	1	0.6
46	Acı biber		3	3	2.4
47	Zürafa		1	1	0.8
48	Eğlence		2	2	1.6
49	Düşman		1	1	0.8
50	Rüya		1	1	0.8
51	Yarışma		1	1	0.8
52	Basit makine		1	1	0.8
53	Gözlük		1	1	0.8
54	Futbol		1	1	0.8
55	Hikâye		1	1	0.8
56	Savaş		1	1	0.8
57	Meyve kesmek		1	1	0.8
58	Güneş		1	1	0.8
59	Ölümcül hastalık		1	1	0.8
60	Karadelik		1	1	0.8

Tablo 2'ye göre katılımcılar, LGS matematik soruları konusunda toplamda 60 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar arasında "Bulmaca" ve "Kâbus" (f= 11, %8.8) en yaygın olarak kullanılanlar olmuştur. Diğer popüler metaforlar arasında "Yapboz" ve "Labirent" (f=7, %5.6) ile "Bitter Çikolata" ve "Deniz" (f=5, %4) bulunmaktadır. Kız öğrenciler arasında "Kâbus" (f=8), erkek öğrencilerde ise "Bulmaca" (f=6) metaforu daha sık tercih edilmiştir. Öğrenciler tarafından LGS

matematik soruları için geliştirilen metaforlar altı farklı kavramsal kategoriye ayrılmıştır. Bu kategorilere ait metaforlar ve dağılımları Tablo 3'te detaylandırılmıştır.

Aşağıda, çalışmaya dâhil olan öğrenciler tarafından “matematik dersi” konusunda oluşturulan bazı metaforlar ve bu metaforlara dair açıklamalar, katılımcıların kodları ile birlikte sunulmuştur:

Dağ: matematiği çözmek bazen zordur bir dağı aşmak gibi.

Bitter çikolata: soru çözmek acı veriyor ama çözdükçe tatlılaşıyor.

Hayat: varlığını yaşamımızın her alanında sürdürür; matematik becerileriniz geliştikçe, dünya üzerine bakış açınız dönüşür ve dünyayı daha olumlu bir perspektifle görürsünüz.

Labirent: kaybolduğumuzda yolumuzu bulmak için çabalamamız gerekiyor.

İnşaat: bir evi inşa etmek emek ister ve zorlanmak gerekir.

Paragraf: çok uzun.

Gizli şifre: çok ayrıntılı ve zor.

Merdiven: her bir basamağa ulaşmak emek ister, benzer şekilde matematiği kavramak da çaba gerektirir.

Deniz: çok geniş insan boğulacakmış gibi geliyor.

Uzay: kapkara ve sonsuz.

Hayat: matematik bilgisinin eksikliği, hayatımıza anlam katmanın önemli bir yönünü göz ardı etmek anlamına gelir.

Savaş: mücadele ettikçe kazanıyor ve öğreniyorsun.

Beton: asla kırılmayacak sanıyorsun ama sonunda kırılıyor.

Zekâ küpü: beyin geliştiriyor, güzeldir, eğlencelidir.

**Tablo 3.**

***Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin LGS Matematik Sorularına Yönelik Oluşturdukları Metaforların Kategorileri***

Kategoriler	Metafor İsimleri	Metafor Sayısı	Metafor Frekansı (öğrenci sayısı)	Metafor yüzdesi (%)
Rahatsızlık/zorluk Veren durum olarak LGS matematik Soruları	1-Canavar (5), 2-Kavanoz kapağı (1), 3-Çince (1), 4-Baklava (1) 5-Gözlük (1), 6-Güneş (1), 7-Grib (1), 8-Akıl oyunu (1), 9-Zekâ küpü (3), 10-Cehennem azabı (1), 11-Ateş (1), 12-Kâbus (1), 13-Acı biber (3), 14-Bitter çikolata (5)	14	36	23.33
Mücadele/çaba/Emek Olarak LGS Matematik soruları	1-Parkur (1), 2-Çiçek (1), 3 – Milli Piyango (1) 4-Savaş (1), 5-İnşaat (1), 6-Hikâye (1), 7-Labirent (7), 8-Duvar (1), 9-Saç teli (2), 10-Merdiven (1), 11-Düşman (1)	11	18	18.33

Umutsuzluk/ Çözülemez Olarak LGS Matematik soruları	1-Paragraf (2), 2-Gizli şifre (2) 3-Hayat (3), 4-Dağ (3), 5- Kördüğüm (2), 6-Deniz (5), 7-Ölümcül hastalık (1), 8-Bilmece (2), 9-Bataklık (1) 10- Bulaşık (1), 11-Hayal kırıklığı (2), 12-Tren (2), 13-Zürafa (1)	13	27	21.66
Kolay/Dikkat/ Eğlenceli Olarak LGS Matematik Soruları	1-Bulmaca (11), 2- Uçurtma (1) 3-Oyun (2), 4-Renkler (1), 5-Yarışma (1), 6-Basit makine (1), 7-Futbol (1), 8-Meyve kesmek (1), 9-Eğlence (2)	9	22	15
Başarısızlık Olarak LGS Matematik Soruları	1-Kıyamet (1), 2-Beton (2),3- Uçak (2) 4-Çıkmaz sokak (2)	4	7	6.66
Belirsizlik/ gereksizlik Olarak LGS Matematik Soruları	1-Kara delik (1), 2-Yapboz (7), 3-Uzay (1), 4-Hint filmi (1), 5- Türk dizileri (1), 6-Çamaşır makinesi (1), 7-Mikser (1), 8- Rüya (1), 9-Ufuk (1)	9	15	15.00
TOPLAM		60	125	100

Bu çalışmada belirlenen kavramsal kategoriler; LGS matematik sorularının zorlayıcı ve rahatsız edici bir deneyim, mücadele ve çaba gerektiren bir süreç, önemli bir başlangıç noktası, geleceğe dair yön gösterici, başarısızlık kaynağı ve belirsizlik veya gereksizlik hissi uyandıran bir alan olarak algılandığını ortaya koymuştur. 60 metafora yapılan kategorizasyon sonucunda, bu metaforların en büyük bölümünün LGS matematik sorularını zorlayıcı ve rahatsız edici (%23.33) olarak algılandığı kategoriye dâhil olduğu görülmüştür. Çözumsuz ve umutsuzluk veren (%21.66), bu kategoriye, mücadele ve çaba gerektiren (%18.33), kolay ve eğlenceli veya dikkat gerektiren (%15.00), ve belirsizlik veya gereksizlik hissi uyandıran (%15.00) algılar izlemektedir. LGS matematik sorularına ilişkin metaforlar içinde en az rastlanan algı, başarısızlık kategorisi altında (%6.60) yer almaktadır.

##### 5. Kavramsal Kategorilere İlişkin Bulgular

Bu araştırmanın ilgili bölümünde, katılımcı öğrencilerin LGS matematik soruları hakkında oluşturdukları metaforlar, belirlenen kavramsal kategorilere göre değerlendirilip analiz edilmiştir.



### 5.1. Rahatsızlık/ Zorluk Veren Durum Olarak LGS Matematik Soruları

Araştırmanın ana odak noktası olan merkezi sistem sınavlarına yönelik metaforlar arasında, “LGS matematik soruları olarak rahatsızlık/zorluk” ilk kavramsal kategori olarak öne çıkmaktadır. Bu kategoride, 125 öğrenci tarafından toplam 60 metaforun 14’ü (%23.33) oluşturulmuştur, bu bağlamda “rahatsızlık/zorluk” kavramı ile en çok metafor üretilen kategori olmuştur. Bu kategoride en sık rastlanan metaforlar, sıralama olarak; “kâbus” (f=11), “canavar” (f=5), “bitter çikolata” (f=5), “zekâ küpü” (f=3), ve “acı biber” (f=3) şeklinde devam etmektedir. Diğer metaforlar ise “kavanoz kapağı”, “Çince”, “baklava”, “gözlük”, “güneş”, “grip”, “akıl oyunu”, “cehennem azabı”, ve “ateş” şeklinde tekil frekanslarla (f=1) yer almaktadır.

Öğrencilerin ürettiği metaforlar, aşağıda verilen örneklerde olduğu gibi açıklanmıştır:

“LGS matematik soruları; kâbus gibidir. Çünkü çok korkutucu, çözülmesi zordur.”

“LGS matematik soruları; canavar gibidir. Çünkü çok korkutucu.”

“LGS matematik soruları; bitter çikolata gibidir. Çünkü soru çözmek acı veriyor, çözdükçe tatlılaşıyor.”

“LGS, zekâ küpü gibidir. Çünkü gerektiğinden fazla ayrıntıya giriyor.”

“LGS matematik soruları; acı biber gibidir. Çünkü soruları çözemediğimiz zaman acıtıyor, ağlıyoruz.”

“LGS, kavanoz kapağı gibidir. Çünkü açılması zor.”

“LGS matematik soruları; Çince gibidir. Çünkü güzel görünüyor ama anlaşılması ve çözülmesi çok zor.”

“LGS matematik soruları, baklava gibidir. Çünkü önce güzel, sonra çok tatlı şerbetli oluyor, mide bulandırıyor.”

“LGS matematik soruları, gözlük gibidir. Çünkü gözünden çıkarırsan zorlaşıyor.”

“LGS matematik soruları, güneş gibidir. Çünkü yakıyor.”

“LGS matematik soruları; grip gibidir. Çünkü bulaşıcı bir hastalık gibidir.”

“LGS matematik soruları; akıl oyunu gibidir. Çünkü aklımızı kullanıp çözmek gerekiyor.”

“LGS matematik soruları; cehennem azabı gibidir. Çünkü çok zor ve insanı hayal kırıklığına uğrattırıyor.”

“LGS matematik soruları; ateş gibidir. Çünkü çok zor oluyor, yakacakmış gibi.”

### 5.2. Umutsuzluk/çözülemez Olarak LGS Matematik Soruları

LGS matematik soruları ile ilgili oluşturulan üçüncü kavramsal kategori, “Başlangıç, Önemli Bir Adım veya Dönüm Noktası Olarak LGS Matematik Soruları” olarak tanımlanmaktadır. Bu kategoride, toplam 60 metafor içinden 27 öğrenci tarafından üretilen 13 metafor (%21.66) bu düşünceyi yansıtmış, “LGS Matematik Sorularının” önemini belirtmiştir. Bu kategori içinde en sık karşılaşılan metaforlar şunlardır: “deniz” (f=5), “hayat” (f=3), “dağ” (f=3), “paragraf” (f=2), “gizli şifre” (f=2), “kördüğüm” (f=2), “bilmece” (f=2), “hayal kırıklığı” (f=2), “tren” (f=2), ve tek frekansla “bataklık”, “bulaşık”, “zürafa” metaforudur.

LGS matematik sorularına yönelik öğrenciler tarafından üretilen metaforlar değerlendirildiğinde, bu metaforların genelde öğrenciler için aşırı zor ve çözümsüz bir durumu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin LGS matematik soruları hakkındaki algılarına dair örnekler aşağıda verilmiştir:

“LGS matematik soruları, deniz gibidir. Çünkü çok geniş ve içinde boğulacakmışım gibi.”

“LGS matematik soruları, hayat gibidir. Çünkü hayat gibi karmaşık ve çözümsüz.”

- “LGS matematik soruları, dağ gibidir. Çünkü asla aşamayacak gibi.”  
“LGS matematik soruları, paragraf gibidir. Çünkü sorular çok uzun.”  
“LGS matematik soruları, gizli şifre gibidir. Çünkü ayrıntılı ve çok zor.”  
“LGS matematik soruları, kördüğüm gibidir. Çünkü çözülmesi çok zor.”  
“LGS matematik soruları, bilmece gibidir. Çünkü insanın hiç bulası gelmiyor.”  
“LGS matematik soruları, hayal kırıklığı gibidir. Çünkü bir soru çözüyoruz, seviniyoruz, halbuki yanlış çıkıyor.”  
“LGS matematik soruları, tren gibidir. Çünkü çok uzun.”  
“LGS matematik soruları, bataklık gibidir. Çünkü ne kadar çözmeye çalışırsak denklemin içine batıyoruz.”  
“LGS matematik soruları, bulaşık gibidir. Çünkü hayatımız boyunca bitmiyor ve kurtulamıyoruz.”  
“LGS matematik soruları, zürafa gibidir. Çünkü çok uzun.”

### 5.3.Mücadele/ Çaba/ Emek Olarak LGS Matematik Soruları

LGS matematik sorularına yönelik olarak ortaya çıkan ikinci kavramsal kategori, “LGS matematik sorularını bir mücadele, çaba ve emek süreci” olarak tanımlamaktadır. Bu kategoride, toplam 60 metafor arasından 18 öğrenci tarafından üretilen 11 metafor (%18.33) bu kavramı yansıtmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin sık başvurduğu bir kategori olmuştur. Bu metaforlar arasında en sık rastlananlar şöyle sıralanmaktadır: “labirent” (f=7) en önde gelirken, ardından “saç teli” (f=2) ve tek frekansla “çiçek”, “parkur”, “Milli Piyango”, “savaş”, “inşaat”, “hikâye”, “duvar”, “merdiven” ve “düşman” metaforları gelmektedir.

LGS matematik soruları hakkında öğrenciler tarafından üretilen metaforların ikinci kavramsal kategoriye dâhil edilmesiyle, bu metaforların genellikle öğrenciler için bir mücadeleyi, çaba ve emek gerektiren bir süreci temsil ettiği sonucuna varılmıştır. Öğrencilerin bu konudaki ifadelerinden seçilen örnekler aşağıda yer almaktadır:

- “LGS matematik soruları, labirent gibidir. Çünkü yolumuzu bulmak için çabalamak gerekiyor.”  
“LGS matematik soruları, saç teli gibidir. Çünkü en ince ayrıntısına girmemiz gerekiyor.”  
“LGS matematik soruları, çiçek gibidir. Çünkü çok çeşitli.”  
“LGS matematik soruları, parkur gibidir. Çünkü çözerken terliyor, yoruluyorum.”  
“LGS matematik soruları, Milli Piyango gibidir. Çünkü doğru şıkkı bulmak çok zor.”  
“LGS matematik soruları, savaş gibidir. Çünkü mücadele ettikçe kazanıyor ve öğreniyorsun.”  
“LGS matematik soruları, inşaat gibidir. Çünkü bir evi inşa etmek için emek ve zorlanmak gerekir.”  
“LGS matematik soruları; hikâye gibidir. Çünkü sorular çok uzun.”  
“LGS matematik soruları, duvar gibidir. Çünkü asla kırılmayacak sanıyorsun ama sonunda kırılıyor.”  
“LGS matematik soruları, merdiven gibidir. Çünkü soruların cevaplarına adım adım yaklaşıyoruz.”  
“LGS matematik soruları, düşman gibidir. Çünkü onunla mücadele edersen, kazanırsın ve ödülünü alırsın.”

#### 5.4.Kolay/ Eğlenceli/Dikkat Olarak LGS Matematik Soruları

LGS matematik soruları ile ilgili oluşturulan dördüncü kavramsal kategori, “Kolay, Eğlenceli ve Dikkat Gerektiren Olarak LGS Matematik Soruları” şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer kategoriler kadar ilgi olmasa da bu kategori, 22 öğrenci tarafından toplam 60 metafor içinden 9’u (%15) üretilmiştir. Bu metaforlar arasında en çok tekrar edenler sırasıyla; “gelecekteki bulmaca” (f=11), “oyun” (f=2), “eğlence” (f=2), ve tek frekansla “uçurtma”, “renkler”, “yarışma”, “basit makine”, “futbol”, “meyve kesmek” şeklindedir.

Aşağıda, öğrenciler tarafından üretilen bazı metafor örnekleri verilmiştir.

“LGS matematik soruları, bulmaca gibidir. Çünkü çok karmaşık ve eğlenceli.”

“LGS matematik soruları, oyun gibidir. Çünkü aşamalı oluyor, çalışırsan çok kolay kazanırsın.”

“Geleceğe eğlence gibidir. Çünkü çok güzel vakit geçirebilirim.”

“LGS matematik soruları, uçurtma gibidir. Çünkü rengarenk ve parçaların birbirini tamamlaması gerekiyor.”

“LGS matematik soruları, renkler gibidir. Çünkü çok çeşitli.”

“LGS matematik soruları, basit makineler gibidir. Çünkü kolay ve her sorunun bir mantığı var.”

“LGS matematik soruları, futbol gibidir. Çünkü zor ama yapabilirsen eğlencelidir.”

“LGS matematik soruları, meyve kesmek gibidir. Çünkü dikkatli kesilmesi gerekiyor.”

#### 5.5.Belirsizlik/Gereksizlik Olarak LGS Matematik Soruları

LGS matematik sorularıyla ilgili altıncı kavramsal kategori, “Belirsizlik/Gereksizlik Olarak LGS Matematik Soruları” olarak tanımlanmıştır. Bu kategoride, 15 öğrenci tarafından toplamda 9 metafor (%15.00) üretilmiş, öğrencilerin bu konuya dair bakış açısını yansıtmıştır. Bu metaforlar: “Yapboz” (f=7), “Karadelik” (f=1), “Hint filmi” (f=1), “Uzay” (f=1), “Türk dizileri” (f=1), “Çamaşır makinesi” (f=1), “Mikser” (f=1), “Rüya” (f=1), ve “Ufuk” (f=1) şeklindedir. Altıncı kategoride yer alan metaforlar üzerinden, öğrencilerin LGS matematik sorularını gereksiz ve anlamsız buldukları, aynı zamanda belirsizlik yaratan bir durum olarak algıladıkları görülmektedir. Örnek olarak;

“LGS matematik soruları, yapboz gibidir. Çünkü çok karmaşık birbirini tamamlıyor.”

“LGS matematik soruları, kara delik gibidir. Çünkü baktığımda kayboluyorum.”

“LGS matematik soruları, Hint filmi gibidir. Çünkü izledikçe olaylar karışıyor.”

“LGS matematik soruları, uzay gibidir. Çünkü kapkara ve sonsuz.”

“LGS matematik soruları, Türk dizileri gibidir. Çünkü karışık bir olay verip çözümlenmek gibi.”

“LGS matematik soruları, çamaşır makinesi gibidir. Çünkü içine baktıkça her şey birbirine benziyor.”

“LGS matematik soruları, mikser gibidir. Çünkü çok karışık.”

“LGS matematik soruları, rüya gibidir. Çünkü ne göreceğini asla bilemiyorsun.”

“LGS matematik soruları, ufuk gibidir. Çünkü sonu yok gibi.”

#### 5.6.Başarısızlık Olarak LGS Matematik Soruları

LGS matematik soruları ile ilgili oluşturulan beşinci kavramsal kategori, “LGS” ya Başarısızlık” olarak tanımlanmaktadır. Bu kategoride, yalnızca 7 öğrenci tarafından

toplamda 4 metafor (%6.66) üretilerek en az ilginin olduğu kategori seçilmiştir. Bu metaforlar arasında “beton” ve “uçak” (her biri f=2), “çıkılmaz sokak” (f=2) ve “kıyamet” (f=1) bulunmaktadır.

Beşinci kategori altında yer alan metaforların öğrencilerde başarısızlık hissi uyandırdığı görülmektedir. Öğrencilerin LGS matematik soruları hakkındaki algılarına dair örnekler aşağıda yer almaktadır:

“LGS matematik soruları, beton gibidir. Çünkü kırılmaz.”

“LGS matematik soruları, uçak gibidir. Çünkü çok yüksek seviye gerektiriyor.”

“LGS matematik soruları, çıkılmaz sokak gibidir. Çünkü işlem ne kadar yapsak da sonuç çıkmıyor.”

“LGS matematik soruları, kıyamet gibidir. Çünkü kıyameti durdurmaya gücümüz yetmiyor.”

**Tablo 4.**  
**Erkek ve Kız Öğrencilerin “LGS Matematik Soruları” Kavramı Üzerine Oluşturdıkları Geçerli Metaforların Kategori Bazında Dağılımını Gösteren Frekans ve Yüzde Tablosu**

Metaforlar	Kız Öğrenciler		Kategoriler	Erkek Öğrenciler		
	F	%		F	%	
Canavar (3), Kavanoz kapağı (1), Çince (1), Baklava (1), Grip (1), Akıl oyunu (1), Zekâ küpü (1), Cehennem azabı (1), Ateş (1), Kâbus (8), Bitter çikolata (3)	22	33.85	Rahatsızlık/zorluk Veren durum	Canavar (2), Gözlük (1), Güneş (1), Zekâ küpü (2), Kâbus (3), Acı biber (3), Bitter çikolata (2)	14	23.33
Parkur (1), Çiçek (1), Milli Piyango (1) İnşaat (1), Labirent (3), Duvar (1), Saç teli (1),	9	13.85	Mücadele/çaba/Emek	Savaş (1), Hikâye (1), Labirent (4), Saç teli (1), Merdiven (1), Düşman (1)	9	15
Paragraf (1), Gizli şifre (1), Hayat (1), Dağ (3), Kördüğüm (1), Deniz (3), Bilmece (2), Bataklik (1), Bulaşık (1), Hayal kırıklığı (1),	15	23.07	Umutsuzluk/Çözülemez	Paragraf (1), Gizli şifre (1), Hayat (2), Kördüğüm (1), Deniz (3), Ölümcül hastalık (1), Hayal kırıklığı (1), Tren (2), Zürafa (1)	13	21.67
Bulmaca (5), Uçurtma (1), Oyun (1), Renkler (1)	8	12.30	Kolay/Dikkat/Eğlenceli	Bulmaca (6), Oyun (1), Yarışma (1), Basit makine (1), Futbol (1), Meyve kesmek (1), Eğlence (2)	13	21.67

Kıyamet (1)	1	1.54	Başarısızlık	Beton (2), Uçak (2), Çıkılmaz sokak (2)	6	10
Yapboz (5), Uzay (1), Hint filmi (1), Türk dizileri (1), Çamaşır makinesi (1), Mikser (1)	10	15.39	Belirsizlik/gereksizlik	Kara delik (1), Yapboz (2), Rüya (1), Ufuk (1)	5	8.33

Tablo 4'teki analiz incelendiğinde; erkek öğrencilerin en fazla “Rahatsızlık/Zorluk Veren Durum” (%23.33) kategorisinde metafor üretmiştir. Söz konusu incelemede “Belirsizlik/Gereksizlik” (%8.33) kategorisinde ise en az metafor ürettikleri görülmüştür. Kız öğrenciler ise en çok “Rahatsızlık/Zorluk Veren Durum” (%33.85) kategorisinde, en az “Başarısızlık” (%1.54) kategorisinde metaforlar üretmişlerdir. Bu durum hem erkek hem de kız öğrencilerin “LGS Matematik Soruları” kavramını en çok rahatsızlık verici olarak algıladıklarını ortaya koymakta, ancak en az metafor ürettikleri kategorilerin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini işaret etmektedir. Bu, çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun LGS matematik sorularını zorlayıcı bir süreç olarak gördüğünü, fakat metafor üretirken kız öğrencilerin “Başarısızlık” ve erkek öğrencilerin “Belirsizlik/Gereksizlik” kategorilerine daha az başvurduklarını gösterir.

Kategori dağılımları ve metaforlar arasındaki cinsiyet bazlı farklılıklar dikkate alındığında, erkek öğrenciler “Rahatsızlık/Zorluk Veren Durum” kategorisinde “Gözlük”, “Güneş”, “Zekâ Küpü”, “Acı Biber” gibi metaforları kullanırken, kız öğrenciler “Kavanoz Kapağı”, “Çince”, “Baklava”, “Grip”, “Akıl Oyunu”, “Cehennem Azabı”, “Ateş” gibi kendilerine özgü metaforlar ortaya koymuştur. Ayrıca, “LGS Matematik Soruları” hakkında erkek öğrencilerin “Mücadele/Çaba/Emek” (%15.00), “Kolay/Eğlenceli/Dikkat” (%16.66) ve “Başarısızlık” (%10) kategorilerinde daha fazla metafor üretmiş olmalarına karşın, kız öğrenciler “Rahatsızlık/Zorluk Veren Durum” (%33.85), “Umutsuzluk/Çözülemez” (%23.07) ve “Belirsizlik/Gereksizlik” (%15.39) kategorilerinde daha yoğun metaforlar üretmiştir. Erkek ve kız öğrencilerin en çok ve en az ürettiği metafor kategorileri aynı olmasına rağmen diğer kategorilere ait metaforların yüzdelik dağılımı cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Bu durum, LGS matematik sorularının başarısızlık, belirsizlik, umutsuzluk, zorlayıcı ve stres yaratan bir nitelikte olduğunu bundan dolayı öğrencilerin bu soruları çözmede önemli zorluklar yaşadığını göstermektedir.

## 6. Tartışma ve Sonuç

LGS matematik soruları kavramı hakkında ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin ürettikleri metaforları belirlemek ve bu metaforların cinsiyetlerine göre dağılımlarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmaya 60 erkek ve 65 kız olarak toplamda 125 öğrenci katılmıştır. Bu çalışmada sekizinci sınıf öğrencileri, “LGS Matematik Soruları” konusunda toplamda 60 metafor üretmişlerdir. Araştırmada “LGS Matematik Soruları” ile ilgili geçerli metafor oluşturan kız öğrenci sayısı, erkek öğrencilere kıyasla daha yüksektir. Ayrıca, öğrencilerin ürettikleri metaforlar ve bu metaforları açıklarken kullandıkları ifadelerin analizi, literatürdeki bazı çalışmaların aksine, katılan öğrencilerin büyük bir kısmının “LGS Matematik Soruları” konusunda negatif bir tutuma sahip oldukları ve bu durum karşısında kaygılı olduklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmada, öğrencilerin “LGS Matematik Soruları” hakkında geniş bir yelpazede metaforlar kullanarak düşüncelerini ifade etme yeteneğine sahip oldukları gözlemlenmiştir. “LGS Matematik Soruları” olarak bulmaca, canavar, yapboz, labirent, kâbus, bitter çikolata, deniz, dağ gibi ifadelerle çoğu öğrenci metafor oluşturmuştur. Bu çalışmada incelenen öğrenci metaforları, matematik sorularına ilişkin algıları derinlemesine yansıtmaktadır.

Ayrıca 11 öğrenci LGS matematik sorularını metaforlaştırarak “kâbus” kelimesini kullanmıştır. Öğrencilerin metafor üretirken kâbus ifadesini kullanması, onların soruları çözmeye zorlandıklarını göstermektedir. Bu zorluğun onlar için çok ürkütücü bir vaziyet gibi algılamaları düşünmelerinden kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda öğrencilerin “LGS Matematik Soruları” kavramı hakkında metafor üretirken canavar, çıkmaz sokak, akıl küpü, kördüğüm, ateş ve beton gibi ifadeleri kullanmaları öğrencilerin soruları çok karmaşık bir durum olarak gördüğünü soruları çözmeye zorluk yaşadıkları anlamına taşıdığı söylenebilir. “LGS Matematik Soruları” kavramı hakkında 6 erkek öğrencinin bulmaca, 4 erkek öğrencinin labirent, 5 kız öğrencinin bulmaca, 3 kız öğrencinin labirent metaforlarını birlikte kullandıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin LGS matematik sorularına ilişkin algıları ve bu algıların cinsiyete bağlı ön yargıları üzerindeki etkileri incelendiğinde kız ve erkek öğrencilerin soruları genellikle bulmaca ve labirent gibi zorlayıcı metaforlarla ilişkilendirmeleri önemli bir bulgu olarak öne çıkmaktadır. Her iki cinsiyetten öğrenciler için “LGS Matematik Soruları” ifadesi, genellikle korku, zorluk ve uzunluk gibi olumsuz kavramları akıllara getirmektedir.

Bu çalışmada, öğrenciler tarafından üretilen metaforlar altı temel kavramsal kategoriye ayrılmıştır: LGS matematik sorularının yarattığı rahatsızlık ve zorluk (%23.33), bu sorularla ilgili mücadele ve çaba gerektiren süreç (%18.33), soruların çözümsüz ve umutsuz olarak görülmesi (%21.66), soruların eğlenceli ve dikkat çekici olarak değerlendirilmesi (%15), başarısızlıkla ilişkilendirilmesi (%6.6) ve son olarak soruların belirsiz ve gereksiz olarak algılanması (%15)'dir. Bu kategoriler, öğrencilerin LGS matematik sorularına karşı tutumlarının geniş bir yelpazede nasıl dağıldığını ve bu tutumların cinsiyet farkı gözetmeksizin benzer olduğunu göstermektedir. Kız öğrencilerde bu kategoriler yüzdeler olarak büyükten küçüğe doğru sıralanacak olursa rahatsızlık/zorluk, umutsuzluk/çözülemez, belirsizlik/gereksizlik, mücadele/emek/çaba, kolay/eğlenceli/dikkat ve başarısızlık şeklinde olurken, erkek öğrencilerde ise sıralama rahatsızlık/zorluk, umutsuzluk/çözülemez, kolay/eğlenceli/dikkat, mücadele/çaba/emek, başarısızlık ve belirsizlik/gereksiz şeklindedir. Kız ve erkek öğrencilerin her ikisinde de en yaygın rahatsızlık/zorluk kategorisinde metafor üretmeleri “LGS Matematik Sorularının” zor olduğu, rahatsızlık verici bir durum taşıdığı anlamına gelirken, kız öğrencilerin en az başarısızlık kategorisinde metafor üretmeleri, “LGS Matematik Soruları”nın zor, karmaşık ve uzun olmasına karşın çaba göstererek başarabileceklerine inanmalarından kaynaklanmaktadır. Erkek öğrencilerin ise en az belirsizlik/gereksizlik kategorisinde metafor üretmeleri soruları çok karmaşık, anlaşılabilir, saçma ve gereksiz bir şekilde algıladıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin LGS matematik sorularına yönelik algılarını ifade ettikleri en yaygın kategori, soruların zor ve rahatsızlık hissi uyandırdığı yönündedir. Bu kategoride toplamda 36 öğrenci tarafından 14 farklı metafor kullanılmıştır. En sık başvurulan metaforlar arasında “kâbus”, “bitter çikolata”, “canavar”, “zekâ küpü” ve “acı biber” gibi ifadeler öne çıkmaktadır. Bu metaforlar,



öğrencilerin LGS matematik sorularını genellikle karmaşık, ürkütücü ve zor olarak algıladıklarını göstermektedir.

Literatürde yapılan incelemeler, merkezi sınavların öğrenciler üzerinde stres ve kaygı gibi duygusal tepkilere yol açtığını ortaya koymaktadır. Güngör Aytaç ve Kurtoğlu Karataş (2017) bu konu ile ilgili olarak yaptıkları çalışmada, üniversite sınavlarına yönelik metafor analizi yaparak sınavların kaygı ve korku uyandırdığı sonucuna varmışlardır. Duban ve Arısoy (2017) sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada ise sınavların stres, kaygı ve korku yarattığını ve bu durumun öğrencilerin yaşamlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Benzer bir bulgu, Eren ve Tekinarslan (2013) çalışmasında da görülmüş olup, burada sınavların yetişkinlerde bile korku, kaygı ve stres yaratan bir kâbus gibi görüldüğü ifade edilmiştir. Dönmez (2017) çalışmasında, öğrencilerin sınav kaygısıyla dolu bir hayata adapte olmak zorunda kaldıklarını ve bu zorlukla yüzleşmek zorunda olduklarını söylemiştir. Aslan ve Cansever (2009) ise, çocuk yaştaki öğrencilerin merkezi sınavlarla ilk defa karşılaşmalarının onları oyun, aile ve sosyal çevreden uzaklaştırarak sınav merkezli bir yaşama ittiğini ve bu durumun stres, korku ve kaygıya yol açtığını belirtmiştir.

Stres ve kaygı, bazı durumlarda motivasyonu güçlendiren faktörler olarak işlev görebilir. Ancak bir çocuğun hayatının tamamen sınavlara odaklanması ve sınavlara aşırı derecede önem vermesi, bu stres ve kaygı seviyelerinin yükselmesine neden olur ve bu da çocuğun psikolojik sağlığını negatif yönde etkiler (Kebap ve Çenberci, 2020). Stres ve kaygının, belirli koşullar altında motivasyonu artırıcı bir rol oynayabildiği bilinmektedir. Yine de bir çocuğun yaşamının sınav odaklı hâle gelmesi ve sınavların aşırı önemsilmesi, stres ve kaygı düzeylerinde bir artışa sebep olmakta ve bu durum çocuğun psikolojik refahını olumsuz yönde etkilemektedir (Güler vd., 2019). LGS matematik sorularına dair ikinci ana kavramsal kategori, öğrencilerin bu soruları “mücadele, çaba ve emek” gerektiren bir süreç olarak görmeleridir. Bu kategoride, toplam 18 öğrenci tarafından 11 farklı metafor geliştirilmiştir. Bu metaforlardan “labirent” en sık rastlanandır. Bu da öğrencilerin LGS matematik sorularını çözmenin bir labirentten çıkış bulmak kadar zorlayıcı bir mücadele ve çaba gerektirdiği izlenimini verdiğini düşündürmektedir. Karadeniz ve diğerleri (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, sekizinci sınıf öğrencilerinin sınavı bir yarış olarak gördükleri belirlenmiştir. Merkezi sistem sınavlarıyla ilgili öğrenci metaforlarını incelediğimizde bu metaforların genellikle öğrenciler için çaba ve çalışma ihtiyacını ortaya çıkardığını gözlemlemekteyiz.

Merkezi sınavlar, öğrenciler arasında mücadeleyi ve sarf edilen çabayı teşvik etmektedir (Büyüköztürk, 2016). Bu durum öğrencileri başarı için daha fazla mücadele ve yarış içine itmektir (Karaşahinoğlu, 2015). Bu durum, LGS gibi sınavların eğitim sisteminde mücadelecilik bir atmosferi körüklemesi açısından ele alınması gereken önemli bir meseledir. LGS matematik sorularıyla ilgili üçüncü ana kavramsal kategori ise “umutsuzluk/çözülemezlik” olarak belirlenmiştir. Bu kategori altında, 27 öğrenci tarafından 13 farklı metafor üretilmiş olduğu görülmektedir. Bu metaforlardan en yoğun frekansa sahip olanları “deniz”, “dağ” ve “hayat”tır. Bu kategoride öğrencilerin ürettiği metaforların LGS matematik sorularının çok zor, uzun, çözülemez olduğu ve bu durumun da öğrencileri umutsuzluğa sevk ettiği söylenebilir. Dönmez’in (2017) yılında yaptığı çalışma, temel eğitimden ortaöğretime geçiş sürecinde merkezi sınavların öğrencilerin davranış ve yaşamları üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

LGS matematik sorularına ilişkin dördüncü ana kavramsal kategori, soruların “kolay ve eğlenceli” olarak algılandığıdır. Bu kategoride, 18 öğrenci toplamda 11 metafor geliştirmiştir. “Bulmaca”, “oyun” ve “eğlence” en sık karşılaşılan metaforlar arasındadır. Bu durum öğrencilerin LGS matematik sorularını çözme sürecini bir oyun gibi eğlenceli bulduklarını gösterir. Beşinci kavramsal kategori ise başarısızlık’la ilgili LGS matematik sorularıdır. Bu kategoride 7 öğrenci tarafından 4 metafor üretilmiştir: “çıkılmaz sokak”, “uçak”, “beton” ve “kıyamet”. Araştırmanın bulgularına göre, öğrenciler LGS matematik sorularına ön yargılı bir şekilde yaklaşmakta ve onları çözülemeyecek sorular olarak değerlendirmektedir. Çetin ve Ünsal’ın (2019) yılındaki araştırmasına göre, öğrenciler merkezi sınavlarda başarılı olmayacaklarına inanmaktadır. Uşaklı ve Yapıcı’nın (2001) yılındaki çalışması, öğrencilerin sınav kaygısı yaşarken başarılı olmayacaklarına ve sınav sonrasında her şeyin kötüye gideceğine dair olumsuz düşünceler geliştirebileceklerini ortaya koymuştur.

LGS matematik sorularıyla ilgili altıncı kavramsal kategori, “belirsizlik/gereksizlik” olarak tanımlanmıştır. Bu kategoride, 15 öğrenci tarafından 9 metafor üretilmiştir, bunlar arasında “kara delik”, “yapboz” ve “mikser” bulunmaktadır. Bu bulgular, öğrencilerin LGS matematik sorularını kendi için anlamsız ve belirsiz olarak gördüklerini göstermektedir. Baş ve Kıvılcım’ın (2019) çalışması da öğrencilerin merkezi sınavları genellikle sonucu öngörülemeyen bir durum olarak algıladıklarını belirlemiştir.

### 7. Öneriler

Bu araştırmadan hareketle eğitimciler şu önerilerde bulunulabilir:

1. Bu çalışmada, sekizinci sınıf öğrencilerinin LGS matematik sorularına yönelik olumsuz algılarının yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Literatürde de merkezi sınavların eğitim sistemine olumsuz etkileri olduğuna dair araştırmalar mevcuttur.
2. Bu çalışma farklı coğrafi ve sosyoekonomik koşullarda eğitim alan ortaokul öğrencilerine uygulanabilecek niteliktedir. Diğer araştırmalardan ayrılarak, “LGS Matematik Soruları” teması altında, rahatsızlık/zorluk, mücadele/çaba, umutsuzluk/çözülemezlik, kolaylık/eğlence, başarısızlık ve belirsizlik/gereksizlik gibi çeşitli kavramsal kategorileri detaylandırmıştır. Bu kategoriler, onların zengin anlam yelpazesi sayesinde, benzer konularda yapılacak başka araştırmalarda da referans olarak alınabilir.
3. Çalışmanın derinliğini artırmak için öğrencilerden, metaforlarına dayanarak resimler çizmeleri konuyu detaylandırmaları istenebilir.
4. Her yıl milyonlarca öğrencinin katıldığı merkezi sınavlar, tek bir sınavla başarının ölçülmesi nedeniyle stres, kaygı, korku gibi duygusal tepkilere ve rekabetçi bir atmosferde yarışmaya, ayrıca oyun ve sosyal aktivitelerden uzak kalmaya yol açmaktadır. Dolayısıyla bu olumsuz durum söz konusu benzer çalışmalar ile minimize edilebilir.
5. Sınavların yanı sıra öğrencilerin kişisel yetenekleri, sosyal faaliyetlere katılımları, okul içi başarıları ve öğretmen ile velilerin gözlemleri gibi unsurların dikkate alındığı kapsamlı bir değerlendirme sistemi oluşturulabilir.
6. Ortaokul öğrencilerinin sınav kaygısı ve stresi olmadan çocukluklarını doyasıya yaşayabilmeleri ve ders kitaplarının ötesinde, kendi ilgi alanlarına yönelik etkinliklere zaman ayırabilmeleri için tasarlanmış bir sınav yapısının önemi vurgulanabilir.

**Yazar Katkı Oranı Beyanı:** Her üç yazar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

**Çıkar Çatışması:** Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

**Etik Kurulu Onayı:** Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Yayın Etiği Kurulu 14/05/2024 tarih ve 142939 sayılı etik kurul kararı.

#### **Kaynakça**

- Aslan, N. ve Cansever, B. (2009). Ailenin sosyo-demografik özelliklerinin çocuğun okuldaki sosyal etkinliklere katılımı üzerindeki etkileri: Türkiye ve Hollanda arasında karşılaştırmalı bir çalışma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 5(2), 210-226. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eku/issue/5450/73850>
- Balcı, A. (2011). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Pegem Akademi.
- Baş, G. ve Kıvılcım, Z. S. (2019). Türkiye’de öğrencilerin merkezi sistem sınavları ile ilgili algıları: bir metafor analizi çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 639-667. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.8m>
- Berberoğlu, G. ve Kalender, İ. (2005). Öğrenci başarısının yıllara, okul türlerine, bölgelere göre incelenmesi: ÖSS ve PISA analizi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 4 (7), 21-35. <https://genclikbirikimi.org/kunye-32002-ogrenci-basarisinin-yillara-okul-turlerine-bolgelere-gore-incelemesi-oss-pisa-analizi-makale>
- Büyüköztürk, Ş. (2016). Sınavlar üzerine düşünceler. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 345–356. <https://openaccess.hku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11782/2665>
- Çetin, A. ve Ünsal, S. (2019). Merkezi sınavların öğretmenler üzerinde sosyal, psikolojik etkisi ve öğretmenlerin öğretim programı uygulamalarına yansması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 304-323. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018040672>.
- Demir, S. B. ve Yılmaz T. A. (2019). En iyisi bu mu? Türkiye’de yeni ortaöğretime geçiş politikasının velilerin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 164-183. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.43815-445515>
- Doğan, S. ve Oktay, Y. (2022). Liselere Geçiş Sınavı (LGS) Hazırlık Sürecinin Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 963-992. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1054829>
- Dönmez, B. (2017). Türkiye’de temel eğitimden ortaöğretime geçiş sistemine ilişkin bir değerlendirme. *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 13(40), 26–31.
- Duban, N. ve Arısoy, H. (2017). 8. sınıf öğrencilerinin temel eğitimden orta öğretime geçiş (TEOG) sınavına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 67–98. [http://kalemacademy.com/Cms\\_Data/Contents/KalemAcademyDB/Folders/SayiMakaleleri/~contents/PPE2SHSSQJLUP8QR/2017-yazsayisi-makale-004.pdf](http://kalemacademy.com/Cms_Data/Contents/KalemAcademyDB/Folders/SayiMakaleleri/~contents/PPE2SHSSQJLUP8QR/2017-yazsayisi-makale-004.pdf)

- Eraslan, A. (2011). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Model Oluşturma Etkinlikleri ve Bunların Matematik Öğrenimine Etkisi Hakkındaki Görüşleri. *İlköğretim Online*, 10(1), 365-377. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8593/106870>
- Eren, A. ve Tekinarslan, E. (2013). Öğretmen, öğretme, öğrenme, öğretim materyali ve değerlendirmeye ilişkin metaforlar: yapısal bir analiz. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3), 443-467. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/24232/256874>
- Gökhan, Y. (2022). Wittgenstein'in Metafizik Eleştirisi. *Eskiyeni Yayınları*, 63.
- Güler, M., Arslan, Z. ve Çelik, D. (2019). 2018 Liselere giriş sınavına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 337-363 . <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2019.128>
- Güngör-Aytar, F. A. ve Kurtuluş-Karataş, B. (2017). Lise öğrencilerinin 'üniversitesi kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. O. N. Akfırat, D. F. Staub ve G. Yavaş (Eds.), *Current debates in education*, 5, 63-80. London: IJOPEC Publication
- Gür, H., Hangül, T., ve Kara, A. (2014). Ortaokul ve lise öğrencilerinin 'matematik' kavramına ilişkin sahip oldukları metaforların karşılaştırılması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25, 427-444. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2333>
- Karadeniz, O., Er, H. ve Tangülü, Z. (2014). 8. sınıf öğrencilerinin SBS'ye yönelik metaforik algıları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 64-81. <https://acikerisim.bartın.edu.tr/handle/11772/2474>
- Karavaşinoğlu A. (2015). Öğrencilerin metaforik sınav algıları ile velilerin okula yönelik görüşleri arasındaki ilişki. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi], YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WBC656i315e2eV6-EZV1ojUeMbVobXCsGIUGc3zOMnwwRJIDJ7dMnAbQZR5yI6GP>
- Kebab, M. ve Çenberci, S. (2020). Ortaokul öğrencilerinin matematik dersi ve matematik öğretmeni kavramlarına ilişkin metaforik algılarının farklı değişkenlere göre karşılaştırılması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 1565-1589. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2020.-555400>
- Koçak, D., Doğan Gül, Ç., Gül, E. ve Çokluk Bökeoğlu, Ö. (2017). Öğrencilerin sınav kavramına yönelik metaforlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 415-434. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59420/853389>
- Koçak, D. ve Bilecik, T. (2019) Farklı eğitim düzeyindeki öğrencilerin Matematik dersine ilişkin metaforlarının belirlenmesi ve karşılaştırılması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*. 13(2), 909-940. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.544055>
- MEB (2019). PISA 2018 Türkiye ön raporu. Ölçme Değerlendirme Sınav Hizmetleri Müdürlüğü.
- Polat, S., (2022). Din dili açısından dinî semboller bize ne söyler, *Batman Akademi Dergisi* 6/2 227-242, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/batmanakademi/issue/74964/1204327>

- Oğuz, A. (2005). Öğretmen eğitim programlarında metafor kullanma. H. Kıran, (Ed.), XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Denizli, 582-588.
- Ormancı, Ü. (2019). Türkiye'deki ulusal sınavların tanıtımı. S. Çepni (Ed.), PISA ve TIMSS mantığını ve sorularını anlama (2. baskı, ss. 45-110) içinde. Pegem Akademi.
- Öztürk, F. Z. ve Aksoy, H. (2014). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş modelinin 8. Sınıf öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Ordu ili örneği). On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 439-454. <https://doi.org/10.7822/omuefd.33.2.8>
- Ulusoy, B. (2020). 8. sınıf öğrencilerinin liselere geçiş sınavına (LGS) ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(2), 186-202. <https://doi.org/10.51119/ereegf.2020.5>
- Uşaklı H, ve Yapıcı Ş. (2001). Grup rehberliğinin sınav kaygısına etkisi üzerine öğrenci görüşleri. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2. 102-109. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/2453>
- Yetim Karaca, S. ve Ada, S. (2018). Öğrencilerin Matematik Dersine ve Matematik Öğretmenine Yönelik Algılarının Metaforlar Yardımıyla Belirlenmesi. Kastamonu Education Journal, 26(3). 789-800. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.413327>
- Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, 649-669. <https://doi.org/10.16992/ASOS.538>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, F. ve Şad, S. N. (2022). Matematik dersi için beceri temelli soru yazmaya yönelik bir kontrol listesi geliştirme çalışması. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS), 11(2), 363-395. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1068753>

#### Web Kaynakları

URL-1. Erişim: 9 Mart 2024, [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr)



International Journal of Mardin Studies  
Yıl 2024-Cilt:5/Sayı:2 / Year 2024-Volume:5/Issue 2



***Konargöçer Aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka Arasına İskânı (17. ve 19. Yüzyıllar)***

***Settlement of Nomadic Tribes Between Urfa, Mardin, and Raqqa  
(17th and 19th Centuries)***

***Dr. Mehmet Nuri ŞANDA***

*mns2133@hotmail.com*

*https://orcid.org/0000-0003-3800-6996*

**Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliş Tarihi/ Received:** 28 Ağustos 2024 / 28 August 2024

**Kabul Tarihi/ Accepted:** 20 Eylül 2024 / 20 September 2024

**Yayın Tarihi/ Published:** 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

**Yayın Sezonu/ Pub Date Season:** Ekim / October

**Atıf/ Cite as:** Şanda, M.N. (2024). Konargöçer Aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka Arasına İskânı (17. ve 19. Yüzyıllar) *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 148-168. <https://doi.org/10.63046/ijms.1539730>

Şanda, M. N. (2024). Settlement of Nomadic Tribes Between Urfa, Mardin and Raqqa (17th and 19th Centuries). *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 148-168. <https://doi.org/10.63046/ijms.1539730>

**İntihal/ Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

**Yayıncı/ Published by:** Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

**Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).



## Konargöçer Aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka Arasına İskân (17. ve 19. Yüzyıllar) \*

Mehmet Nuri ŞANDA<sup>1</sup>

### Özet

Bu araştırmanın amacı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler ve araştırma-inceleme eserler ışığında Urfa, Mardin ile Rakka arasına iskân edilen aşiretleri tespit etmek ve bu iskânların nedenlerini belirlemektir. Araştırma ağırlıklı olarak 17. ve 19. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsamaktadır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda araştırmada, nitel araştırma metotlarından tarihsel araştırma metodu ve doküman içerik analizi tekniği kullanılarak birçok araştırma eser incelenmiş ve arşiv belgesi transkripsiyon edilerek araştırmaya aktarılmıştır. Arşiv belgelerindeki bilgiler doğrultusunda tablolar oluşturulmuştur. Bu tablolarda aşiretlerin isimleri, nereden geldikleri, nereye yerleştirildikleri, hane sayıları belirtilmiştir. Ayrıca aşiretlerin yerleştirildiği bölgeler renkli haritalar çizilerek somut bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırmada konargöçer aşiretlerin Urfa, Mardin ve Rakka arasında iskân edildikleri köyler, iskân hareketlerinin ekonomik, askerî, idari nedenleri, doğal afetler ve çevresel faktörlerin iskânlara etkileri, aşiretlerin eşkıyalık hareketleri, Urfa, Mardin ve Rakka arasına gerçekleştirilen iskânlar, bu iskânların kalıcı olması için alınan teşvik edici ve zorlayıcı tedbirler üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, Anadolu'nun farklı yerlerinden getirilerek Urfa, Mardin ve Rakka arasına iskân edilen konargöçer Türkmen aşiretleri Suriye ve Irak'tan gelip bölgeyi yağmalayan Aneze, Şemmer gibi Arap aşiretlere karşı birer denge unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca konargöçer aşiretlerin iskân edilmesiyle hem bölgede asayiş tesis edilmiş hem de aşiretler kayıt altına alınarak vergilerini düzenli ödemeleri sağlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı, Urfa, Mardin, Rakka, Konargöçer, İskân.

## Settlement of Nomadic Tribes Between Urfa, Mardin, and Raqqa (17th and 19th Centuries)

### Abstract

This research aims to identify the tribes settled between Urfa, Mardin, and Raqqa in the light of the documents in the Presidential Ottoman Archives and the research-study works and to determine the reasons for these settlements. The research mainly covers the period between the 17th and 19th centuries. In line with the stated objectives, many research works were examined, and archival documents were transcribed and transferred to the research using the historical research method and document content analysis technique from qualitative research methods. Tables were created in line with the information in the archival documents. In these tables, the names

\* Bu makale, Mehmet Nuri Şanda'nın, 2021'de Mersin Üniversitesi'nde Şerife Yorulmaz'ın danışmanlığını yaptığı "Urfa Sancağı ve çevresinde aşiretler (XVIII. ve XIX. yüzyıllar)" isimli doktora tezinden üretilmiştir. This article was produced from Mehmet Nuri Şanda's doctoral dissertation titled "Urfa Sancağ and surrounding tribes (XVIII. and XIX. centuries)" at Mersin University in 2021, supervised by Şerife Yorulmaz.

<sup>1</sup> Dr., Araştırmacı, mns2133@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3800-6996.

of the tribes, where they came from, where they were settled, and the number of households are indicated. In addition, the regions where the tribes were settled were tried to be shown concretely by drawing colored maps. The study focuses on the villages where nomadic tribes were settled between Urfa, Mardin, and Raqqa, the economic, military and administrative reasons for the settlement movements, the effects of natural disasters and environmental factors on the settlements, the banditry movements of the tribes, the settlements between Urfa, Mardin, and Raqqa, and the incentive and coercive measures taken to make these settlements permanent. As a result, the nomadic Turkmen tribes brought from different parts of Anatolia and settled between Urfa, Mardin, and Raqqa were used as a counterweight against the Arab tribes such as Aneze and Shammer who came from Syria and Iraq and plundered the region. In addition, the settlement of nomadic tribes established order in the region and ensured that the tribes were registered and paid their taxes regularly.

**Keywords:** Ottoman, Urfa, Mardin, Raqqa, Nomadic, Settlement.

### Giriş

Bu araştırmada, Urfa ve Rakka arasında gerçekleştirilen iskânların ekonomik, sosyal, idari, çevresel ve demografik nedenleri üzerinde durularak 17. ve 19. yüzyıllar arasında iskâna tabi tutulan aşiretlerin yerleştirildiği bölgeler arşiv belgeleri ve araştırma inceleme eserler ışığında oluşturduğumuz tablo ve haritalarla netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda birçok Osmanlı arşiv belgesi transkript edilmiş ve yorumlanmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen bulgular nesnel bir yaklaşımla bilim dünyası ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Araştırma mekânsal sınırlama anlamında Urfa, Mardin ve Rakka çevresini kapsamaktadır. Tarihsel sınırlama olarak da Osmanlı Devleti'nin 17. ve 19. yüzyıllar arasında kapsamaktadır. Araştırmada tarihsel ve mekânsal sınırlamaya gidilmesinin çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmına yayılmış olan tüm aşiretleri 13. yüzyıldan itibaren araştırmak ve incelemek oldukça zordur. Aşiretlerin çoğu konargöçer olduğu için sürekli hareket halindedir. Bu hareketlilikten dolayı aşiretlerin yaşadığı tüm coğrafyaları incelemek, bu coğrafyalardaki aşiretlere ait belgelere ulaşmak ve bu belgeleri sınıflandırmak oldukça zordur.

Bölgesel alanda yapılan mikro tarih araştırmaları ulusal alanda yapılan makro tarih araştırmalarına temel oluşturmaktadır. Yerel anlamda aşiret ve oymaklarla ilgili yapılan çalışmalar ulusal anlamda yapılan çalışmaları beslemektedir. Bu araştırmanın yerel ölçekte Urfa, Mardin ve Rakka'nın sosyokültürel tarihine ışık tutacağı, ulusal ölçekte ise Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Urfa, Mardin ve Rakka çevresinde yaşayan aşiretlerin birçoğu farklı coğrafyalardan gelip buralara yerleşmişlerdir. Zikredilen yerlerde yaşayan aşiretlerin geçmişine yönelik bazı bilimsel çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar genellikle bir aşirete veya o aşiretin kültürel yapısını incelemeye yöneliktir. Bu durum bölgedeki diğer aşiretlerin göz ardı edilmesine ve bölgenin demografik yapısının nesnel olarak değerlendirilmemesine neden olmuştur. Bu araştırma Urfa, Mardin ve Rakka arasındaki bölgenin demografik yapısı hakkında araştırmacılara fikirler vermesi yönüyle de önem arz etmektedir.

İskân sözcüğü, lügatte *yerleştirme, mesken ve vatan kazandırma, ahaliyi yerleştirmekle imar etme* anlamlarına gelmektedir (Şemseddin Sami: 2007 ve Katırcı, 2020, s. 95-108). Bu sözcük daha geniş anlamıyla bir beşerî yerleşmedir (Doğan, 2009, s. 657-674). Osmanlı Devleti'nde iskân faaliyetleri Batı Anadolu'dan başlamıştır. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde genellikle Rumeli topraklarında fethedilen bölgelere Anadolu'dan konargöçerler nakledilerek dışa dönük bir iskân siyaseti takip edilmiştir (Gülsoy, 2019, s. 41). Osmanlı toplumunu oluşturan sosyal teşekküllerden biri olan konargöçerler, yerleşik yaşamı tam olarak benimsememiş yarı göçebe topluluklardır (Gündüz, 2002; Katırcı, 2017). Sosyal bakımdan *il, el* veya *ulus* adı altında gruplandırılan konargöçerler, *boy, cemaat, oymak* ve *oba* şeklinde kollara ayrılmıştır. Her boyun başında bir bey bulunurdu (Orhonlu, 1963, s. 85).

Duraklama ve gerileme dönemlerinde daha çok aşiret iskânlarıyla uğraşılırken, dağılma döneminde ise dış göçlerle gelen muhacirlerin iskân faaliyetleriyle uğraşmıştır (Kalaycı ve Kızılkaya, 2012, s. 361). İlk iskânlarda amaç fethedilen yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamakken sonraki iskân faaliyetlerinde amaç boş arazileri tarıma açmak, düzensiz ve kontrolden uzak aşiretler üzerinde hâkimiyet kurmak ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamaktır (Arslan, 2001). Osmanlı'nın iskân siyasetindeki amaçlarından biri de ülkenin her köşesini şen ve mamur etme düşüncesi idi (Orhonlu, 1967, s. 96).

15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu'dan Balkanlara doğru birçok iskân hareketi gerçekleşmiştir. Doğudan batıya doğru gerçekleştirilen bu iskân faaliyetlerinde devlet teşvik edici bir etkiye sahiptir. Devletin bu iskânları teşvik etmesinin ve bazen de aşiretleri iskâna zorlamasının sebeplerinden biri de Balkan halklarının Türkleşmesini sağlamak ve Balkanlarda İslamiyet'i yaymaktır. Bu amaçlar doğrultusunda özellikle Konya ve çevresinde yaşayan birçok Avsar Türkü, İstanbul üzerinden Balkanlara doğru iskân edilmiştir. 17, 18 ve 19. yüzyıllardaki iskânlar batıdan ziyade daha çok Suriye'nin kuzeyine ve Anadolu'nun doğu ve güney kesimlerine gerçekleştirilmiştir. Bu iskânların birçok sosyal, ekonomik, idari ve askerî sebebi bulunmaktadır.

## 1. İskân Faaliyetlerinin Nedenleri

### 1.1. Sosyal ve Ekonomik Nedenler

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren siyasi, askerî ve ekonomik yönden zayıflamaya başlamıştır. Bu güç kaybından dolayı çevresindeki devletlerle girdiği savaşlarda yenilgiler almıştır. Alınan yenilgiler sonucunda devletin gelirleri ciddi anlamda azalmış ve ekonomik dengesi bozulmuştur. Dışta alınan yenilgilerin yanında başa geçen idarecilerin ülkeyi iyi yönetememesi içte karışıklıkların artmasına ve dolayısıyla da sosyoekonomik düzenin daha da bozulmasına sebep olmuştur. Bu durumun düzeltilmesi için halktan yeni vergiler alınmış veya var olan vergilerin miktarında artışa gidilmiştir. Olağanüstü durumlarda halktan alınan vergilere *İmdâd-ı Seferiyye Vergisi* örnek gösterilebilir. Yeni vergilerin alınması ve var olan vergi miktarlarının artırılması Osmanlı topraklarında nüfus dalgalanmalarına sebep olmuştur. Üzerlerine yüklenen vergiyi ödeyemeyenler veya ödemek istemeyenler yaşadıkları yerlerde vergi toplamaya gelen memurlara yakalanmamak için o bölgeyi terk edip başka yerlere doğru göç etmişlerdir. Göç eden bu sosyal teşekküller içinde, hane şeklinde göç edenler olduğu gibi mensup olduğu aşiret ve boyla birlikte göç eden sosyal yapılar da

mevcuttu. Hareket halindeki bu sosyal teşekküller, geçtikleri bölgelerdeki yerleşiklerin ekinlerine ve mallarına büyük zararlar vermişlerdir (Halaçoğlu, 1991, s. 28-31).

Osmanlı Devleti, 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan iskânlarla konargöçer aşiretlerden aldığı vergiyi düzenli bir şekilde toplamayı hedeflediği gibi boş toprakları tarıma açmayı ve harap olmuş bölgeleri yeniden yaşanılır kılmayı da hedeflemiştir (Çelik, 1999, s. 49-110). Bu duruma Urfa, Mardin ve Rakka arasında 1865-1866 yıllarında yerleştirilen Benî 'İcil, Benî Amir, Benî Asir, Benî Ayis, Benî Esed, Benî Hüseyin, Benî Muhammed, Benî Naif, Benî Yusuf, Benî Zeyd, Beraki, Cümeyle, Ebu Hâmis, Ebu'l-Asâf, El-Avn, Hacı, El-Cerâd, Havas, Hubeydi, Meşhûr, Na'im, Tammah ve Ubâde aşiretlerine mensup 2.790 hanenin Urfa sancağına yerleştirilmesi örnek gösterilebilir. Bu aşiretler iskân edildikleri Urfa ve Harran çevresinde tarım ve hayvancılıkla uğraşmış ve vergilerini genel olarak düzenli bir şekilde devlete ödemişlerdir (BOA, YEE. 37/46, H.1282).

### 1.2. Askerî Nedenler

Buldukları bölgede vergi ödemek istemeyen Aneze, Tayy ve Şemmer gibi Arap aşiretler 18. yüzyılda Suriye ve Irak çöllerini geçerek Urfa sancağı dâhilindeki kaza ve nahiyeleri yağmalamışlardır. Irak ve Suriye topraklarından Anadolu'ya doğru gelen bu Arap aşiretlerin gasp ve yağma hareketleri Urfa ve Mardin başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni sosyal, idari ve ekonomik yönden istikrarsızlığa sürüklemiştir. Devlet yetkilileri, Arap aşiretlerinin bu gasp ve yağmalarını engellemek amacıyla Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayıp sayıca kalabalık olan ve yaşadıkları bölgelerde asayişsizliğe neden olan Ekrâd ve Türkmen aşiretleri Urfa, Mardin ve Rakka arasında yerleştirmiştir. Doğan Gün'ün çalışmasında aktardığı bilgilere göre, Kürt'ün çoğulu olan Ekrâd kelimesi, Osmanlı resmi yazışmalarında konargöçerleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Cevdet Türkay, Ekrâd, oymak ve aşiretlerin konargöçer olduklarını ve bunların da Türk soyundan geldiklerini iddia etmektedir. Yusuf Halaçoğlu da Ekrâd kelimesinin konargöçer veya yörük ile eş anlamda kullanıldığını, Osmanlı belgelerinde Türk, Kürt ve Ekrâd kelimelerinin etnik bir anlam ifade etmediğini söylemektedir (Gün, 2012, s.33). Devlet, Türkmen ve Ekrâd aşiretleri Aneze, Şemmer ve Tayy gibi Arap aşiretlere karşı askeri bir denge unsuru olarak kullanmıştır. Urfa, Mardin ve Rakka arasında iskân edilen Türkmen ve Ekrâd aşiretler adı geçen Arap aşiretlerle sık sık mücadeleye girmiştir (Orhonlu, 1987, s. 45). Örneğin, Urfa'ya bağlı Birecik ve Suruç kazalarına yerleştirilen Gökçe Öyük Türkmenleri, gasp ve yağma amacıyla gelen Arap Aneze eşkıyasıyla birçok kez çarpışmıştır. Gökçe Öyük Türkmenleri, Aneze eşkıyası karşısında sayıca az oldukları için 1848'de iskân bölgelerini terk edip farklı yerlere doğru göç etmişlerdir (Öğüt, 2008, s. 93).

### 1.3. İdari Nedenler

Konargöçer aşiretler, yaşam tarzlarının kendilerine sunduğu özgür yaşama arzusundan dolayı merkezi idarenin koyduğu kanun ve yasaklara uymak istememişlerdir. Bu sebepten dolayı merkezi ve mahallî idarecilerle aşiret mensupları birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Bu duruma Peştemânî ve Döğër aşiretleriyle mahallî idareciler arasında yaşanan gelişmeler örnek gösterilebilir. 1861 yılında Suruç'ta yaşayan Peştemânî Aşireti'ne mensup hanelerin mal ve hayvanlarına eşkıyalar tarafından saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırıda Peştemânîlilerin çok sayıda mal ve hayvanı eşkıyalar tarafından gasp edilmiştir. Peştemânîlilerin reisi, aşiretinin

mağduriyetini gidermesi amacıyla Suruç kaza müdürüne başvurmuşsa da kaza müdürü eşkıyaya karşı tedbir almayı Peştemânî Aşireti'nden 50 haneyi Birecik ve Rumkale'ye zorunlu iskâna tabi tutmuştur. Aşiret reisi, kaza müdürünün bu kararını sancak merkezindeki idarecilere şikâyet etmiştir (BOA, MVL. 381/133, H.19 Cemâziye'l-âhir 1278). Yine 1862'de Urfa'da Döğer Aşireti'ne mensup 800 hane sancak idaresindeki yöneticilerin baskısından kurtulmak için Siverek çevresine yerleşmek istemiştir. Bu taleplerini mahallî ve merkezi idarecilere birçok kez yazılı olarak iletmışlerdir. Taleplerine olumlu cevap verilmemesi halinde Urfa dışında başka bir yere iskân istediklerini idarecilere bildirmişlerdir (BOA, MVL. 631/19, H.16 Zî'l-hicce 1278).

#### 1.4. Çevresel Faktörler ve Doğal Afetler

İskân faaliyetleri neticesinde yerleşik yaşama geçen konargöçer aşiretler, geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamaya çalışmıştır. İskân edildikleri bölgelerde meydana gelen sel ve deprem gibi doğal afetler tarım konusunda tecrübesiz olan aşiret mensuplarını ciddi anlamda zor duruma düşürmüştür. Doğal afetler sonrasında aşiret mensupları hem devlete vermeleri gereken vergiyi ödeyememiş hem de ailelerinin geçimini temin etmekte zorlanmışlardır. Meydana gelen salgın, hayvan istilası ve doğal afetlerden sonra aşiret reisleri bazen yetkililere başvurup iskân bölgelerinin değiştirilmesini istemiştir. Örneğin, 1865 yılında Döğerli Aşireti'nin reisleri yetkililere başvurarak iskân edildikleri köylerin 6 yıldan beri kımlı olarak adlandırılan böcek ve çekirgelerin istilasına uğradığını ve bu istilanın aşiretlerini çok zor durumda bıraktığını ifade etmişlerdir. Aşiret mensuplarının bu zor durumdan kurtarılması için Siverek'e bağlı Çem nahiyesine iskân edilmelerini talep etmişlerdir (BOA, MVL.719/130, s.1, R.10 Kânûn-ı evvel 1281). Döğerli reislerinin bu talepleri yapılan yazışmalar neticesinde idareciler tarafından kabul edilmiştir (BOA, MVL.719/130, s.3, H.20 Şevvâl 1282).

#### 1.5. Devlet - Aşiret Çekişmeleri

Özgürlüklerine düşkün olan ve yarı göçebe bir yaşam tarzını benimseyen aşiretler, hareket halindeki sosyal teşekküller oldukları için bazen asayiş sorunlarına sebep olmuşlardır.

Konargöçer aşiretler birçok kez göç yolları üzerindeki köy, nahiye, kaza ve sancakları yağmalamış bazen de besledikleri hayvanları yerleşiklerin ekili arazilerine salarak ekinlerine zarar vermişlerdir. İdareciler bu gibi durumlarda genellikle konargöçerleri suçlu bulmuş ve onları farklı bölgelere zorunlu iskâna tabi tutarak cezalandırmışlardır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi envanterinde aşiretlerin bu durumunu anlatan birçok arşiv belgesine ulaşmak mümkündür. Örneğin, Hısın-ı Mansur civarındaki bazı köyleri yağmalayan konargöçer Beydili Türkmenlerine mensup bir miktar hane, ziraatla geçimini sağlayan köylünün ekili tarlalarını tahrip etmiştir. Mahallî idareciler, ekili tarlalara zarar veren bu Beydililerin bir kısmını örfî ve şer'î hukuk çerçevesinde cezalandırmış, bir kısmını da zorunlu iskâna tabi tutmuştur (Orhonlu, 1987, s. 43).

Bozok sancağı dâhilinde konargöçer bir yaşam süren Badlı (Beydili) haneleri taşkınlık yaptıkları için Harran ve Urfa arasındaki bölgeye iskân edilmişlerdir. Harran ve Urfa arasına yerleştirilen bu Beydili haneleri bölgenin iklim şartlarına uyum sağlayamadıkları için firar edip tekrar Bozok civarına göçmüşlerdir. Burada taşkınlıklarına devam ettikleri için bir kez daha Harran çevresine zorunlu iskâna tabi

tutulmuşlardır (BOA DH. MKT, 104/12, H. 23 Muharrem 1311). Yine 1890 yılında Bozok sancağı dâhilindeki Zile kazasında yaşayan Beydili Aşireti'ne mensup 15 hane taşkınlık yaptığı için Rakka ve Urfa arasındaki bölgeye iskân edilmiştir (BOA DH. MKT, 1794/51, H.10 Cemâziye'l-evvel 1308).

## 2. Urfa ve Rakka Çevresine Gerçekleştirilen İskânlar

17. ve 19. yüzyıllar arasında Osmanlı topraklarında yaşayan çok sayıda konargöçer aşiret Halep, Çukurova, Erzurum, Erzincan, İç-el, Karaman, Kıbrıs, Konya, Mersin, Rumeli, Sivas ve Tarsus gibi yerlere iskân edilmiştir. Bu konargöçerlerin önemli bir kısmı da Urfa, Mardin ve Rakka arasındaki bölgeye yerleştirilmiştir.

### 2.1. 17. Yüzyılda Urfa ve Rakka Arasına Gerçekleştirilen İskânlar

Osmanlı Devleti siyasi, idari, ekonomik ve askerî yönden zayıflamaya başlayınca Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan aşiretler buldukları bölgelerde bağımsız hareket etmeye başlamış ve çeşitli asayişsizliklere neden olmuşlardır. Konargöçerlerin sebep olduğu bu asayişsizliklerin önlenmesi; Irak ile Suriye'den gelen Aneze, El Ubeyd, Şemmer ve Tayy gibi Arap aşiretlerin yağma hareketlerinin engellenmesi amacıyla 21 Ocak 1691 tarihinde İstanbul'dan Rakka Beylerbeyi Kadızade Hüseyin Paşa'ya bir ferman gönderilmiştir. Bu fermanla Halep ve İç Anadolu bölgesindeki bazı konargöçer aşiretlerin cemaatleriyle birlikte Rakka, Harran ve Urfa çevresine zorunlu iskâna tabi tutulması istenmiştir. İskân edilen konargöçer aşiret ve cemaatleri şunlardır:

Halep Türkmenlerinden: Ağılı, Arablı, Balabanlı, Bayındır, Begmişli, Bozkoyunlu, Dimlekli, Döğer, Gayru Akl, Gazili, Kabaş, Kadirli, Karaşeyhli, Seçenli, Şeyhler, Tagalı;

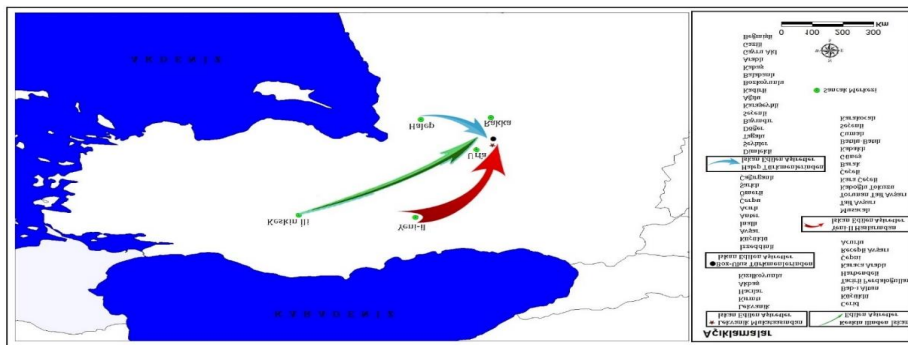
Yeni-il Haslarından: Barak, Çeçeli, Kabağlı Tokuzu, Kara Çeçeli, Karakocalı, Musacalı, Seçenli, Taif Avşarı, Torunan Taif Avşarı ve Beydili Aşireti'ne mensup Batılı, Cumalı, Kabaklı ve Güneş cemaatleri;

Lekvanik Mukâtaasından: Akbaş, Hacılar, Kırıntı, Kızılkoyunlu ve Lekvanik;

Bozulus Türkmenlerinden: Acırlı, Anter, Avşar, Çağıranlı, Çerpu, İnallı, İzzeddinli, Küçüklü, Ömerli ve Şarklı;

Keskin İlinden: Acurlu, Bab-ı Altun, Cerid, Çepni, Harbendeli, Karaca Arablı, Küçüklü, Recepli Avşarı ve Tecirli Perdeloğulları aşiret ve cemaatleridir.

Harita 1: 1691'de Urfa ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiretler





Kaynak: Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı, s.93-99'daki bilgilerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Zorunlu iskâna tabi tutulan konargöçer aşiret ve cemaatler, Rakka ve Urfa arasına gelişigüzel yerleştirilmeyip belirli bir plan çerçevesinde iskân edilmiştir. Bu aşiret ve cemaatlerin bir kısmı Urfa, Bozabâd ve Harran'a yerleştirilirken bir kısmı da Rakka ve Urfa arasında bulunan Belih Nehri'nin batı ve doğusuna iskân edilmiştir. Aşiret ve cemaatlerin yerleştirildikleri bölgeler ve hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**Tablo 1: 17. Yüzyılda Urfa ile Rakka Arasına Yerleştirilen Aşiret ve Cemaatler**

Aşiret/Oymak	İskân Yeri	Aşiret Kethüdası	Hane
<b>Belih Nehri'nin Batı Yakasına İskân Edilenler</b>			
Barak ve Çağıranlı	Salihyye, Yeknib ve Ramman Nehri çevresine	İnal Kethüdâ	300
Kazlı	Rahbe Nehri	-	48
Kara Şeyhli	Ebu Rakka Nehri	Musaşeyhoğlu ve Uğurlu Şeyhoğlu	31
Kara Şeyhli	Ebu Şakka Nehri	Ebuseyf oğlu Emirza Ali ve Ali Abbasoğlu	41
Kara Şeyhli	Arasık Nehri	Assaf Kethüdâ ve Kul İdrisoğlu	81
Kadirli	El Ass Nehri	Sevindik Kethüdâ	36
Döğerli ve Kara Kocahı	Tel Semen Nehri	Ali bin Seyf	42
Bozkoyunlu Ali Beyli	Sehlan Bendi'nin sonuna kadar olan bölge	Seyfhan bin İsmail Bey	226
Bozkoyunlu Kılıç Beyi	Hayabendi, Sehlan nehirleri arası	Firuz Bey Oğlu Şahin Bey	399
Begmişli	Heyşe, Üskürle bendleri	Ganem bin El Hac Ali	136
Arablı	Harime Nehri	Ganem Kethüdâ bin Musa	31
Toplam			1.371
<b>Belih Nehri'nin Doğu Yakasına İskân Edilenler</b>			
Taif Avşarı	Tel-Şemmer ve Tel-Zeydan nehirleri	Receboğlu Bekir Bey bin Halil Bey	257
Kabağılı Tokuzu	Şimine Nehri	Hacı İvaz Kethüdâ	39
Çeçeli	Cedid Nehri	Köse Yakup Kethüdâ	94
Bayındır	Deys ve Atik nehirleri	Halid Kethüdâ	108
Musacalı	Huzeyme Nehri	Bayezid Kethüdâ	513
Dimlekli	Hammam Nehri	Kasımoğlu Satılmış Kethüdâ	136
Toplam			1.147
Güneş	İskân bölgesinde yer kalmadığı için Sarıkamış köyüne iskân edildi.	-	36
Toplam			36
<b>Ruha (Urfa) Şehir Merkezi ve Köylerine İskân Edilenler</b>			
Kızılkoyunlu	Göbekli köyü	Lekvanik'e tabi	11

Kızılkoyunlu	Kabdeğirman köyü	Lekvanik'e tabi	12
Kızılkoyunlu	Köniviranı köyü	Lekvanik'e tabi	10
Kızılkoyunlu	Kızılcı köyü	Lekvanik'e tabi	17
Toplam			50
<b>Bozabâd Nahiyesine İskân Edilenler</b>			
Anterli	Terkozma, Bağviranı, Şeyh Zeliha, Ortaviran, Karaca-viran köyleri ve İlhan Mezrası	-	134
Toplam			134
<b>Harran Nahiyesine İskân Edilenler</b>			
Birvan	Köni Dorcu köyü	Üsttürkânlı'ya tabi	14
Birvan	Tosbağalı köyü	Üsttürkânlı'ya tabi	21
Mamavi	Kazıktepe köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	12
Mamavi	Şebli köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	14
Mamavi	Seksan Viran köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	22
Mamavi	Zibale köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	20
Modanlı	Vahşi ve Savaş Viran diğer adı Köşe Viranı	Ali Bey	15
Modanlı	Küncükıran köyü	Ali Bey	23
Modanlı	Harran nahiyesi ve Göktepe köyü	Ali Bey	48
Modanlı	Cahşi köyü	Ali Bey	23
Modanlı	Gökçe Dorcu ve Çukur Dorcu köyleri	Ali Bey	21
Cemokanlı	Akmeşhed	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	15
Cemokanlı	Yanı Kızıl köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	10
Cemokanlı	Kozan köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	20
Cemokanlı	Ahmet Viranı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	16
Cemokanlı	Akçahan köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	11
Cemokanlı	Köprücük mezraası	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	16
Cemokanlı	Tel Şebib diğer adı Belkapısı	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	22
Cemokanlı	Şürece i Kebir köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	20
Cemokanlı	Şürece i Sağır köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	15
Cemokanlı	Tahir Torcu	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	28
Cemokanlı	Arslantaş'tan Bağdat Kapısı'nın içkalesine kadar	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	39
Cemokanlı	Aygır Torcu	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	21
Cemokanlı	Mağara köyü	Osman Bey bin Şah	16

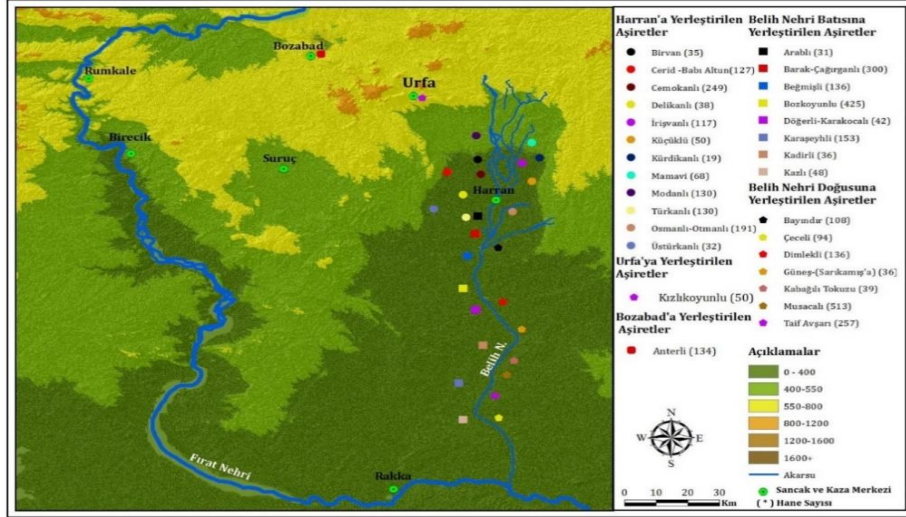
		Hüseyin Bey	
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Tel Hint köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	29
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Sehrinceli köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	29
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Kızıl Humeyre köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	27
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Küçük Minare, Derviş Torucu ve Çukurtorcu	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	46
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Tel Ganem diğer adı Keyran	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	30
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Kaydu köyü	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	13
Otmanlı, Osmanlı ve Hacı Kırılı	Harran Kalesinin Rakka kapısından Halep Kapısına kadar olan yer.	Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey	17
Kürdikanlı	Keberli ve Deynek köyleri	Şedid Bey	19
İrişvanlı	Eski Harran köyü	Abdal Bey	26
İrişvanlı	Menaği ve Ağıl köyleri	Abdal Bey	13
İrişvanlı	Kesne Tepesi köyü	Abdal Bey	18
İrişvanlı	Tel Nasır ve Şah Veli Torucu köyleri	Abdal Bey	31
İrişvanlı	Harran Kalesinin Urfa Kapısından Arslantaş'a kadar	Abdal Bey	29
Delikanlı	Torbali Tımar ve Kurt Tepesi köyleri	Üsttürkânlı'ya tabi	38
Türkânlı	Çataltepe, Tel İdris ve Büyüksıcaşehri köyleri	Üsttürkânlı'ya tabi	59
Türkânlı	Tel Şinan ve Tel Mahrık köyleri	Üsttürkânlı'ya tabi	71
Küçüklü	Aktepe köyü ile Kazıklı ve Zenbur mezraaları	-	50
Cerid ve Bab-ı Altun	Akçakale	Musa Bey bin Ömer	127
Üsttürkânlı	Harran İç Kalesinin Rakka'ya olan kapısına kadar	Murad Kethüdâ	32
Toplam			1.186
<b>Genel Toplam</b>			<b>3.924</b>

Kaynak: Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı, s.117-121.

Urfa ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilen Kazlı, Araplı, Karaşeyhli, Barak, Karakocalı, Begmişli, Kadirli, Çağırğanlı, Döğer, Bozkoyunlu Kılıç ve Ali Beyli cemaatleri Rakka ve Urfa yer alan Belih Nehri'nin batısına 1.371 hane olarak yerleştirilmiştir. Dimlekli, Bayındır, Kabağılı Tokuzu, Çeçeli, Taif Avşarı ve Musacalı aşiretleri Belih Nehri'nin doğusuna 1.147 hane olarak iskân edilmiştir. Güneş Cemaati'nden 36 hanenin Belih Nehri'nin doğu yakasına iskânı planlanmışken iskân alanında yeterli yer olmadığı için bu 36 hane Sarıkamış köyüne yerleştirilmiştir. Mamavi, Badılı (Beydili), Üsttürkânlı Birvan, Türkânlı, Cemokânlı, Otmanlı, Cerid,

Modanlı, Bab-ı Altun, Kürdikânlı, Delikânlı, Küçüklü ve İrişvanlı aşiret ve cemaatleri Harran ve çevresine 1.186 hane olarak iskân edilmiştir. Kızılkoyunlu ve Lekvanik aşiretleri Urfa merkezine 50 hane olarak yerleştirilmiştir. Bozâbâd nahiyesine Anterli Aşireti'nden 134 hane iskân edilmiştir (Çelikdemir, 2001, s. 101-117).

**Harita 2: 1691'de Urfa ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiretler ve Hane Sayıları**



Kaynak: Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı, s.101-117'deki bilgilerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Zorunlu iskâna tâbi tutulan aşiretlerin bir kısmı iskân bölgesine uyum sağlayamadığı için firar ederek önceki yurtlarına doğru gitmişlerdir. Firar edenlerin bir kısmı yakalanarak tekrar iskân bölgesine yerleştirilmiştir. Merkezi ve mahallî idareciler bu firarları engellemek için bazı tedbirlere başvurmuşsa da alınan tedbirler firarları tam olarak engelleyememiştir. Aşiret ve cemaatlerin iskân bölgesinden firar etmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Konargöçerlerin yerleşik yaşam koşullarına alışamaması,
- Aşiret mensuplarının yaşadıkları yeşil ve sulak alanlardan alınıp Irak ile Suriye'deki kurak ve susuz alanlara yerleştirilmesi,
- İskân bölgelerdeki iklim şartlarının sert ve çetin olması,
- Konargöçerlerin hayvanlarını otlatacak yeterli mera ve otlak bulamaması,
- Bazı aşiret ve cemaatlerin yerleştirildiği bölgelerde üzerlerine yüklenen vergileri ödeyememeleri,
- Tayy, El Ubeyd, Şemmer ve Aneze gibi kalabalık aşiretlerin iskâna tâbi tutulan ve sayıca kendilerinden az olan aşiretlere saldırımları, köylerini yağmalamaları, mal ve hayvanlarını gasp etmeleri.

Aşiret ve cemaatlerin iskân bölgesinden firar etmesi hem bölgede devlet otoritesinin zayıflamasına hem de devlet gelirlerin azalmasına sebep olmuştur. İdareciler, firar eden aşiret ve cemaatleri iskân bölgesine dönmeye davet etmiş, bu davete icabet edenlere çeşitli kolaylıklar sağlamıştır. İskân bölgesine dönmemekte ısrar

edenlere de bazı cezai müeyyideler uygulamıştır. Örneğin, 1691'deki Rakka iskânına karşı çıkan Beydili Aşireti'ne mensup Topaluşaklı, Musacalı oymaklarıyla Barak ve Bayındır aşiretleri 3.000 haneyle Fırat'ı geçerek eski yurtlarına dönmek istemişlerdir. Bu durum üzerine Yusuf Paşa, emirindeki bir miktar askerle bu aşiret ve cemaatlerin önünü kesip onları iskân bölgesine dönmeye davet etmiştir. Aşiret ve cemaat mensupları, Yusuf Paşa'nın bu teklifini reddettikleri için iki taraf arasında çatışma çıkmış ve bu çatışmada aşiret mensuplarından 600 kadar kişi ölmüştür. Geri kalanların bir kısmı etraftaki dağlara çekilirken bir kısmı da Yusuf Paşa tarafından yakalanarak iskân bölgesine geri getirilmiştir (Orhonlu, 1987, s. 90).

## 2.2. 18. Yüzyılda Urfa, Mardin ve Rakka Arasına Gerçekleştirilen İskânlar

18. yüzyılda aşiretlerin Urfa ve Rakka arasına iskânı devam etmiştir. İdareciler tarafından sürgün yeri olarak görülen Urfa ve Rakka çevresi genellikle taşkınlık faaliyetlerinde bulunan aşiretlerin cezalandırılması amacıyla kullanılan bölgelerdir. 1700'lü yıllarda Rakka, Harran ve Urfa civarına yerleştirilen aşiretler, iskân nedenleri, hane sayıları ve önceki yurtları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**Tablo 2: 18. Yüzyılda Urfa, Mardin ve Rakka Arasına İskân Edilen Aşiret ve Cemaatler**

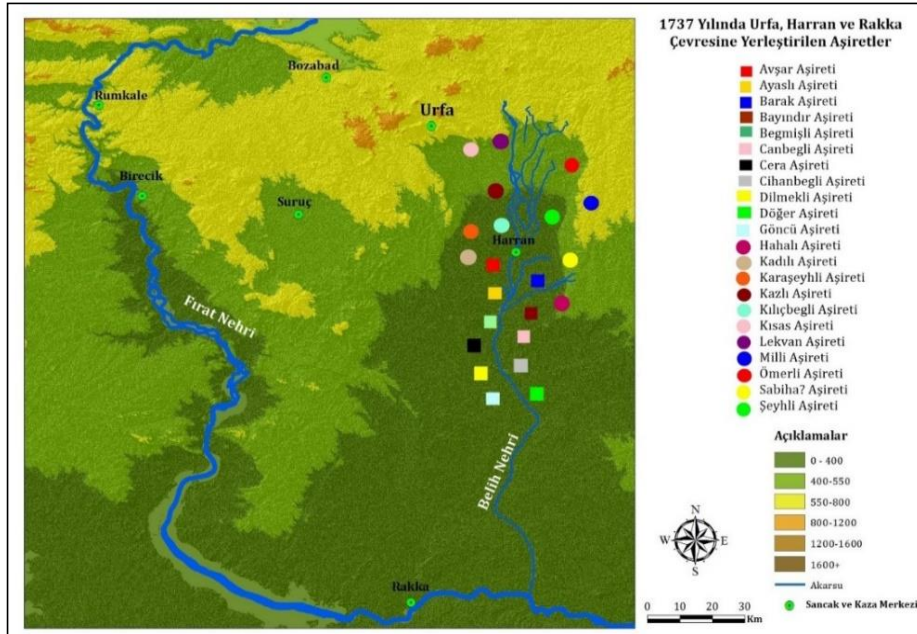
Aşiret-Cemaat Adı	İskân Yılı	İskân Bölgeleri	Yurtları	İskân Nedeni	Hane
Karahisar-ı Sahib sancağının Barçın kazası ile Anadolu eyaletindeki bazı cemaatler	1729	Rakka	-	-	400
Recepîli Avşarına Tabi Süleymanlı, Karaşeyhli, Sarıseydili, Hovadlı?, Akçaalı, Saruhanlı, Hedilli, Burkaemli?, Sarıfakihli, Taşluşağı, Karabudaklı, Yenitekelî, Sofular	1729	Rakka ve Urfa arasına	-	Eşkîyalık	648
İzol Aşireti ve Rakka'daki iskân bölgesinde firar eden Batılı ile Cemokanlı cemaatleri	1719	Rakka	Malatya	Eşkîyalık	170
Danişmendli, Şerefli ve Cerid Aşireti'ne bağlı Tatar ve Azezli	1712 1713	Rakka	-	-	-
Millî Aşireti'nden Bamrân, Dodıkân, Sinikân, Ömergân	1711	Rakka, Mardin	-	Eşkîyalık	-
Bektaşlı Aşireti'ne tabi Zorgânlı	1709	Rakka'da Vâlîde Sultan Çiftliği	-	Eşkîyalık	-
Tecirli	1707	Rakka	Ayas, Berendi ve Kınık	İsyan etme tehlikesi	-
Beydili Türkmenleri	1704	Rakka	-	Musacalı'ya saldırı	-
Jağovalı, Yarçekanlı, Mürdlü ve Divgânlı (Direganlı?)	1700 Başı	Urfa çevresine	Diyarbakır Malatya ve Arapgir	Eşkîyalık	1.000
Zorgânlı	1700 Başı	Urfa, Rakka, Mardin	Malatya Kâhta ve Gerger	Eşkîyalık	-
İlbeğli ve Avşar, Çeçeli, Dokuz, Silsüpür ve Buna Tabi Bab-ı Altun	1700 Başı	Rakka ve çevresine	-	Eşkîyalık	-
Cihanbeğli, Şamaklı ve Güllü-Corlu(?)	1700 Başı	Rakka	Diyarbakır	Eşkîyalık	-

Kaynak: Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 136-138'deki bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere 18. yüzyılda Rakka ve Urfa çevresine çok sayıda aşiret ve cemaat yerleştirilmiştir. Yerleştirilen aşiret ve cemaatler genellikle buldukları yerlerde yaptıkları eşkıyalık hareketlerinden dolayı ıslah edilmek amacıyla Urfa ve Rakka civarına iskân edilmişlerdir. 18. yüzyıldaki iskânlar arasında 1691’de Urfa ve Rakka arasına yerleştirildikten sonra iskân yerini beğenmeyip firar eden Cemokanlı ve Batılı cemaatleri de bulunmaktadır. 1702’den itibaren Belih Nehri çevresine Halep Türkmenleri, Bozulus Türkmenleri, Yeni-il Türkmenleri, Recebli Avşarı, Batılı Aşireti’ne tabi cemaatler, Taif Avşarı’na mensup Fettahlı Dokuzu ve Ali cemaatleri, Cihanbeyli Aşireti’ne tabi Yarçekanlı, Japovâlı, Herdili ve Drejanlı cemaatleri yerleştirilmiştir. Harran’a Harbendeli, İnallı, Köçekli, Mamalı Türkmenleri, Silsüpür Ceridi, Tecirli cemaatlerinden 150’şer hane; Recepli Avşarı’na tabi Dokuz ve Çepni cemaatlerinden 50’şer hane; Diyarbakır’daki Avşar, Aneze, Acurlu, Harpu cemaatlerinden 50’şer hane ve Maraş’taki İzzeddinli cemaatinden de 50 hane iskân edilmiştir (Halaçoğlu, 1991, s. 140).

1737’de Anadolu’nun farklı bölgeleriyle Suriye topraklarındaki Halep’ten Urfa ile Rakka arasındaki Belih Nehri civarına Şeyhli, Sabiha, Ömerli, Lekvan, Kıyas, Milli, Kılıçbegli, Karşeyhli, Kazlı, Kadılı, Hahalı, Döğer, Göncü, Cihanbegli, Dimlekli, Canbegli, Cera, Bayındır, Begmişli, Barak, Ayaslı ve Avşar aşiret ve cemaatleri iskân edilmiştir. 1737’de Belih Nehri çevresine iskân edilen aşiret ve cemaatlerin iskân bölgesi aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

**Harita 3: 1737’de Urfa, Harran ve Rakka Çevresine İskân Edilen Aşiretler**



Kaynak: BOA, D. BŞM. d. 1827, s.4-6, H.14 Zî'l-hicce 1149 (15 Nisan 1737) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.



### 2.3. 19. Yüzyılda Urfa ve Kazalarına Yapılan İskânlar

Osmanlı Devleti'ndeki yöneticiler, 17. ve 18. yüzyıllarda uyguladıkları iskân siyasetinden istedikleri sonucu alamamışlardır. Çünkü iskâna tâbi tutulan aşiret ve cemaatlerin büyük bir kısmı iskân bölgesini terk ederek eski yurtlarına doğru firar etmiştir. Bu firarları engellemek için yöneticiler, Tanzimat döneminde bazı düzenlemelere gitmiştir. Bu doğrultuda atılan adımlardan biri de firarların yaşanmasına ortam hazırlayan yaylak ve kışlağa gidip gelme durumunun 1842'de yasaklanmasıdır (Orhonlu, 1987, s. 281).

19. yüzyılda da Urfa ve kazalarına çok sayıda aşiret ve cemaat iskân edilmiştir. Bu yüzyılda Urfa'ya iskân edilen aşiretlerin çoğu Rumkale, Birecik ve Suruç kazalarıyla Urfa merkez kazasına bağlı Döğerli, Çaykuyu, Harran, Oymaağaç ve Türkmen Colabı nahiyelerine yapılmıştır.

1865-1866'da Urfa'da Anterli, Barak, Beydili (Badılı) ve Şarkevi gibi Türkmen aşiretlerin meskûn olduğu kayıt altına alınmıştır. Harran'a bağlı Türkmen Colabı'nda 810 Türkmen hanenin olduğu ve bunlarının toplam nüfusunun 4.400 olduğu bilinmektedir (BOA, YEE. 37/46, H.1282). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi envanterindeki birçok belgede Urfa ve kazalarında Çepni, Karakeçili, Döğerli, Cihânbeyli ve Avşar gibi Türkmen aşiretlerin yaşadığı belirtilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Urfa'daki Türkmen aşiretler, hane sayıları ve iskân yerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**Tablo 3: Urfa'da İskân Edilen Türkmen Aşiretler(1865-1866 Yılları)**

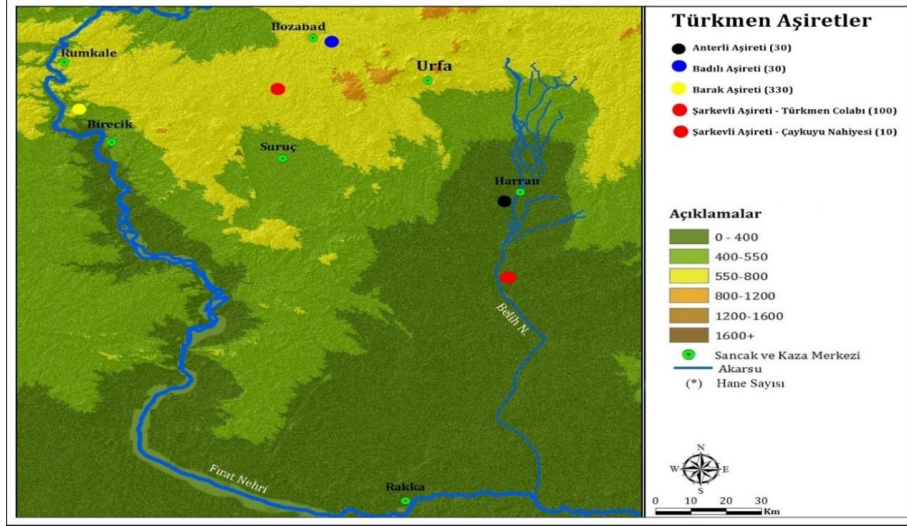
Aşiret Adı	Ekonomik Faaliyeti	İskân Yeri	Hane Sayısı
Şarkevi Aşireti	Ziraat	Çaykuyu nahiyesi	10
Barak Aşireti	Ziraat	Barak nahiyesi – Birecik	330
Anterli Aşireti	Ziraat	Harran nahiyesi	30
Şarkevi Aşireti	Ziraat	Türkmân Colabı-Hamambendi	100
Badılı Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	30
<b>Toplam Hane</b>			<b>500</b>

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 (M.1865-1866)

Tabloda da görüldüğü üzere Şarkevi Aşireti'nden 10 hane Çaykuyu nahiyesine yerleşmişken 100 hanesi de Türkmen Colabı'ndaki Hamambendi köyüne yerleşmiştir. Urfa sancağında Türkmen aşiretleri Çaykuyu, Türkmen Colabı, Harran, Barak ve Bozâbâd nahiyelerine toplamda 500 hane olarak yerleşmiştir. Bu aşiretler iskân bölgelerinde geçimlerini tarımla sağlamışlardır.

Urfa sancağı ve kazalarındaki Türkmen sayısı yukarıdaki tabloda verilenlerle sınırlı değildir. Tabloda verilen sayılar 1865-1866 yıllarında kayıt altına alınan ve ziraatla uğraşan hane sayılarıdır. Aynı arşiv belgesinde “*Urfa şehri ahâlisi ekseri Türk'tür. Birecik, Nizib ve Mizâr ahâlisinin ekseri Türk'tür*” şeklinde kayıtlar da yer almaktadır.

Harita 4: 1885-1886 Yıllarında Urfa'daki Türkmen Aşiretlerin Yaşadığı Yerler



Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında Urfa'daki Ekrâd aşiretleri, hane sayıları ve iskân yerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Urfa'da İskân Edilen Ekrâd Aşiretleri (1865-1866 Yılları)

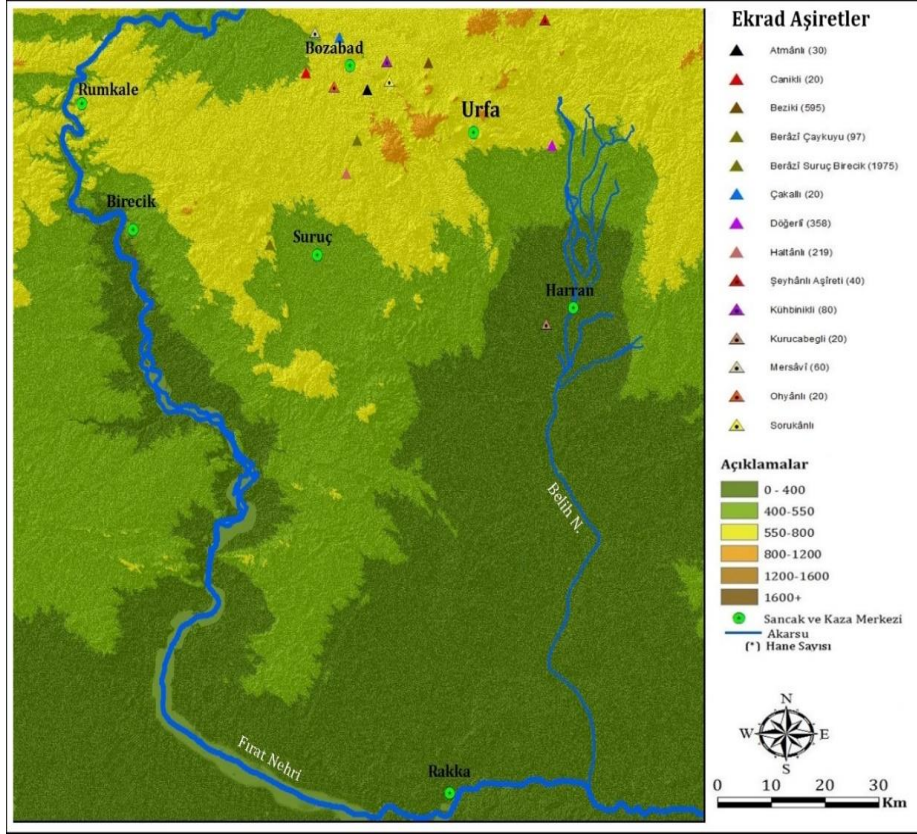
Aşiret Adı	Ekonomik Faaliyeti	İskân Yeri	Hane Sayısı
Sorukânlı Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	-
Mersâvî Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	60
Haltânlı Aşireti	Ziraat	Çaykuyu nahiyesi	163+56
Ohyânlı Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	20
Kurucabegli Aşireti	Ziraat	Harran nahiyesi	20
Karakeçili Aşireti'ne tâbi Şeyhânlı Aşireti	Ziraat	Siverek – Urfa sınırında	40
Kohbinikli Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	80
Çakallı Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	20
Döğەرli Aşireti <sup>2</sup>	Ziraat	Döğەرli nahiyesi	358
Canıklı Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	20
Berâzi Aşireti	Ziraat	Çaykuyu nahiyesi	97
Bizikî Aşireti	Ziraat	Oymaağaç nahiyesi	595
Berâzi Aşireti	Ziraat	Suruç, Birecik kazaları	1975
Atmânlı Aşireti	Ziraat	Bozâbâd nahiyesi	30
<b>Toplam Hane Sayısı</b>			<b>3.534</b>

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)

<sup>2</sup> Kaşgarlı Mahmud'un 24 Oğuz Türk Boyu'nu gösteren listesinde Döğەر boyunun adı geçmektedir.

Tabloda da görüldüğü üzere 1865-1866 yıllarında Urfa'da Ekrâd aşiretlere mensup 3.534 hane ziraatla uğraşmaktadır. Bunlardan 230'u Bozabâd nahiyesinde, 316'sı Çaykuyu nahiyesinde, 1.975'i Birecik ve Suruç kazalarında, 595'i Oymağaç nahiyesinde, 358'i Döğeri nahiyesinde, 20'si Harran nahiyesinde ve 40'ı da Urfa - Siverek hududunda meskûndur. Arşiv belgesinde Çaykuyu nahiyesinin tamamının Haltânlı Aşireti'ne mensup olduğu belirtilmektedir. Haltânlılardan 163 hane Çaykuyu nahiyesine yerleşmiştir. Haltânlıların 56 hanesi de konargöçer olmasına rağmen yerleşik statüde kabul edilmiştir. Konargöçer olan bu 56 hane geçimini hayvancılıkla sağlamış ve yılın belli dönemlerinde hayvanlarıyla çöl tarafına göçmüştür (BOA, YEE. 37/46, H.1282).

**Harita 5: 1885-1886 Yıllarında Urfa'daki Ekrâd Aşiretlerin Yaşadığı Yerler**



Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Urfa sancağı dâhilindeki Arap aşiretler daha çok Harran, Akçakale ve Belih Nehri civarına iskân edilmiştir. Bunun yanında Urfa merkez kazası, Birecik ve Suruç kazasına iskân edilen Arap aşiretleri de bulunmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısında Urfa'daki Arap aşiretler, hane sayıları ve iskân yerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (BOA, YEE. 37/46, H.1282).

**Tablo 5: Urfa'da İskân Edilen Arap Aşiretler (1865-1866 Yılları)**

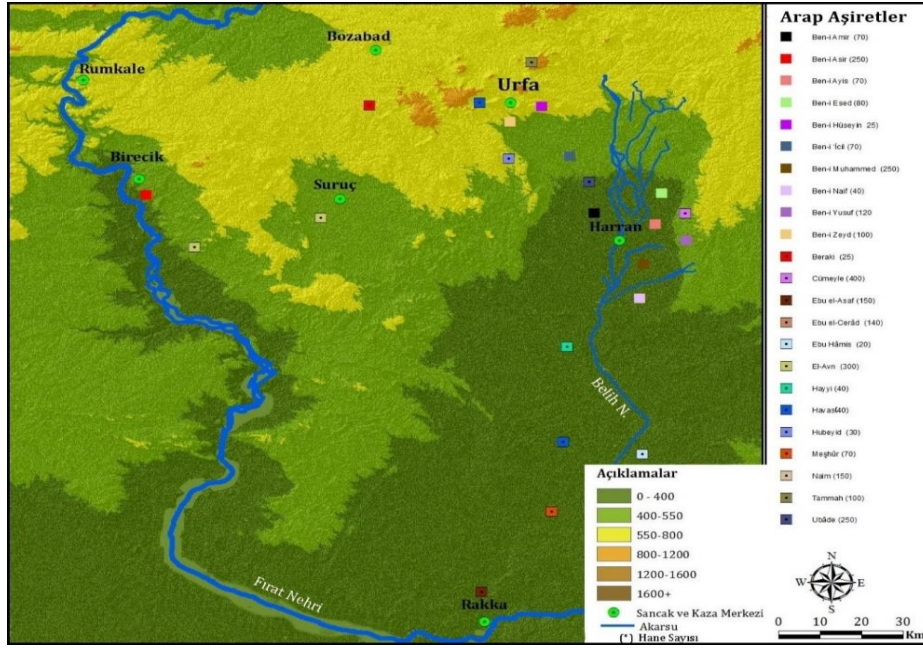
Aşiret Adı	Ekonomik Faaliyeti	İskân Yeri	Hane
'Ubâde Aşireti	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	250
Na'im Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Ziraat ve hayvancılık	Urfa şehri ve etrafında	150
Tammah Aşireti (Benî Kays Aşireti'ne tâbi)	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	100
Hubeydi Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Ziraat ve hayvancılık	Urfa ve Harran arası	30
Meşhûr Aşireti	Ziraat ve hayvancılık	Türkmân Colabı	70
Hayyi Aşireti	Ziraat	Harran Türkmân Colabı	40
Havas Aşireti	Ziraat	Urfa sancağı Türkmân Colabı	40
Ebu Hâmis Aşireti	Ziraat	Türkmân Colabı	20
Ebu'l-Asâf Aşireti	Ziraat	Türkmân Colabı ve Rakka	150
El-Avn Aşireti	Ziraat ve hayvancılık	Suruç ve Fırat civarına	300
Ebu'l-Cerâd Aşireti	Hayvancılık	Suruç kazası ve Fırat Nehri civarına	140
Cümeyle Aşireti (Benî Kays Aşireti'ne tâbi)	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	400
Benî Zeyd Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Ziraat	Urfa içinde ve etrafında	100
Benî Naif Aşireti	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	40
Beraki Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Ziraat ve hayvancılık	Çaykuyu nahiyesi	25
Benî Yusuf Aşireti (Benî Kays Aşireti'ne tâbi)	Hayvancılık	Harran nahiyesi	120
Benî 'İcil Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Ziraat ve hayvancılık	Urfa ve Harran arası	70
Benî Muhammed Aşireti (Benî Kays Aşireti'ne tâbi)	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	250
Benî Ayis Aşireti	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	70
Benî Hüseyin Aşireti (Müteferrik Aşireti)	Ziraat	Urfa etrafına	25
Benî Asir Aşireti	Ziraat	Barak nahiyesinin alt tarafı, Fırat Nehri kıyısı ve Birecik	250
Benî Amir Aşireti	Ziraat	Harran – Ayn-ı Halil köyü	70
Benî Esed Aşireti	Ziraat ve hayvancılık	Harran nahiyesi	80
<b>Toplam Hane Sayısı</b>			<b>2.790</b>

Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866)



Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1865-1866 yıllarında Urfa'da Arap aşiretlerine mensup 2.790 hane meskündür. Bunlardan 1.380 tanesi Harran'a, 250 tanesi Birecik ve Fırat nehri çevresine, 25 tanesi Çaykuyu nahiyesine, 275 tanesi Urfa şehrinin etrafına, 140 tanesi Harran ve Urfa arasına, 280 tanesi Türkmen Colabı ve Rakka arasına, 440 tanesi de Fırat nehri ve Suruç kazası civarında meskündür. İskân edilen Arap haneleri geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamışlardır.

**Harita 6: Urfa Sancağında Kayıt Altına Alınan Arap Aşiretler (1865-1866)**



Kaynak: BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 (M.1865-1866) tarihli arşiv belgesinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

### 3. İskânların Kalıcı Olması İçin Alınan Tedbirler

Urfa, Mardin ve Rakka arasına iskân edilen konargöçer aşiret ve cemaatlerin yerleştirildikleri bölgeye uyum sağlamaları için yetkililer tarafından bazı zorlayıcı ve teşvik edici tedbirler uygulanmıştır. Bu doğrultuda Rakka beylerbeyine ve Urfa mutasarrıfına emirnameler gönderilmiştir. Bu emirnamelerde iskân edilecek aşiret ve cemaatlere geçimlerini sağlamaları için toprak verilmesi (BOA, DH. İD. 2/13, s.4, R.30 Kânûn-ı evvel 1326), onlardan belli bir süreliğine vergi alınmaması (BOA, A.} MKT. UM., 59/97, H.18 Receb 1267), firarların engellenmesi ve firar eden aşiretlerin bulunarak tekrar iskân bölgesine yerleştirilmesi istenmiştir (BOA, MVL, 710/80, H. 24 Muharrem 1282). Ayrıca bu emirnameler dışında aşiret reislerine iskân bölgesinde huzuru sağlamada mahallî idarecilere yardımcı olmaları, vergilerini düzenli ödemeleri ve herhangi bir itaatsizliğe kalkışmamaları için senetler imzalatılmış ve sözleşmeler yapılmıştır. Bu duruma Rakka Beylerbeyi Kadızade Hüseyin Paşa'nın, Rakka iskânını

başarılı kılmak için 1692 yılında Beydili Aşireti'ne tabi Arablı, Badılı, Begmişlü, Bozkoyunlu Alibegli, Bozkoyunlu Kılıçbegli, Dimleklü, Kadırlü, Kara Şeyhlü, Musa Şeyhlü, Musacalu cemaatleriyle Arap aşiretleri arasında bir sözleşme imzalatması örnek verilebilir. Bu sözleşmeye uyulması için her iki tarafın reislerinin belli sayıda hayvanları ve bazı akrabaları rehin alınmıştır (Yalman, 1993, s. 17). 1899'da Suriye topraklarındaki Subatan, Rula, Benî Seher, Bakaya aşiretleri arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve bu anlaşmazlıkların giderilmesi amacıyla 9 Temmuz 1899'da aşiretler arasında anlaşma yapılmıştır (BOA, Y. PRK. UM., 47/25, H.29 Safer 1317).

İskânlar gerçekleştirilmeden önce iskân edilecek aşiretlerin nüfusuna ve yerleştirilecekleri iskân bölgesine uyum sağlayıp sağlayamayacaklarına bakılmıştır. Gerçekleştirilecek iskânın kalıcı olması için aşiret mensuplarına geçimlerini sağlayabilecekleri kadar toprak tahsis edilmiştir. Bu duruma 12 Ocak 1911'de Harran kazasına iskân edilen aşiretlere yapılan toprak taksimatı örnek gösterilebilir. Harran'daki Seyâle Aşireti reisi Salih el Abdullah ve ona tabi 13 kethüda Urfa mutasarrıfına başvurup Harran'daki arâzi-i hâliye (boş ve sahipsiz topraklar) ve arazi-i mahlule (mirasçısı olmayan ve araziyi kullanan kişinin ölümüyle hükümete geçen arazi) topraklarının kendi tabiiyetlerindeki konargöçer hanelere dağıtılmasını istemiştir. Aşiret reislerinin bu talebi mahallî yetkililer tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirilmiş ve Dâhiliye nezareti de Harran İdare Meclisi'nden bu durumla ilgili bir değerlendirme istemiştir. Yapılan yazışmalar neticesinde bir komisyon kurularak Harran'a gönderilmiştir. Bu komisyon Benî Muhammed, Benî Yusuf, Cümeyle, Ebu 'Asâf, Meşhûr, Mücadema, Seyâle ve Türkmen aşiretlerinin durumuyla ilgili bir rapor hazırlayarak ilgililere sunmuştur (BOA, DH. İD. 2/13, s.4, R.30 Kânûn-ı evvel 1326).

### Sonuç

Osmanlı Devleti'nin duraklamaya girmesiyle birlikte ekonomik, askerî ve idari alanda bozulmalar meydana gelmiştir. Bu durum dış politikada fetihlerin durmasına ve yenilgilerin alınmasına etki ederken ülke içinde de asayışsizliklerin artmasına etki etmiştir. 17. yüzyıldan itibaren başa geçen padişah ve idarecilerin ülkeyi iyi idare edememesi toplumsal huzurun daha da bozulmasına sebep olmuştur. İdari, askerî ve ekonomik alandaki bozulmalar ülke içindeki yerleşikler olduğu kadar konargöçer durumdaki aşiretleri de olumsuz etkilemiştir. Devlet otoritesinin taşrada zayıflaması üzerine aşiret reisleri ve kethüdaları buldukları bölgelerde bağımsız hareket etmeye başlamış, çevrelerinde bulunan diğer aşiret ve cemaatlere saldırılar düzenleyip çok sayıda gasp ve yağma olayı gerçekleştirmişlerdir. Gerek merkezde bulunan yöneticiler ve gerekse de taşradaki mahallî idareciler aşiretlerin bu gasp ve saldırılarını durdurmak, sebep oldukları asayışsizliklere son vermek amacıyla bir çözüm yolu olarak zorunlu iskâna başvurmuştur. Bu iskânların bir kısmı Erzurum, Ağrı, Sivas, Malatya, Halep gibi yerlere yapılırken bir kısmı da Urfa, Mardin ve Rakka arasındaki bölgeye yapılmıştır. Araştırmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır: 17. yüzyılda Halep Türkmenlerinden, Yeni-il haslarından, Lekvanik mukâtaasından, Bozulus Türkmenlerinden, Keskin ilinden çok sayıda aşiret Urfa, Mardin ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilmiştir. Bu aşiretlerin iskân yerleri araştırmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

18. yüzyılda Malatya, Diyarbakır, Kâhta, Gerger, Arapgir, Ayas, Berendi, Kınık gibi yerlerde eşkıyalık faaliyetleri ve isyan etme tehlikesinden dolayı Recepli Avşarı, İzol, Tecirli, Batılı, Cemokânlı, Danişmendli, Şerefli, Cerid, Milli Aşireti'nden Bamrân, Dodikân, Sinikân, Ömergân cemaatleri, Bektaşlı Aşireti'ne bağlı Zorgânlı cemaati,



Beydili Türkmenleri, İlbeli, Çeçeli, Dokuz, Silsüpür, Bab-ı Altun, Cihanbegli, Şamaklı, Güllü gibi birçok aşiret/cemaat Urfa, Mardin ve Rakka arasındaki bölgeye iskân edilmiştir.

19. yüzyılda da Anterli, Barak, Beydili (Badılı), Şarkevi Karakeçili ve Döğerli gibi Türkmen aşiretler; Sorukânlı, Mersâvî, Haltânlı, Ohyânlı, Kurucabegli, Şeyhânlı, Kohbinikli, Çakallı, Canikli, Berâzi, Bizikî, Berâzi, Atmânlı gibi Ekrâd aşiretler; Ubâde, Na'imi, Tammah, Hubeydi, Meşhûr, Hayyi, Havas, Ebu Hâmis, Ebu'l-Asâf, El-Avn, Ebu'l-Cerâd, Cümeyle, Benî Zeyd, Benî Naif, Beraki, Benî Yusuf, Benî 'İcil, Benî Muhammed, Benî Ayis, Benî Hüseyin, Benî Asir, Benî Amir ve Benî Esed gibi Arap aşiretler Urfa, Mardin ve Rakka çevresine iskân edilmiştir. Bu yüzyılda Urfa sancağına iskân edilen aşiretlerin çoğu Rumkale, Birecik ve Suruç kazalarıyla Urfa merkez kazasına bağlı Döğerli, Çaykuyu, Harran, Oymağaç ve Türkmen Colabı nahiyelerine yerleştirilmiştir.

Son söz olarak, 17. ve 19. yüzyıllar arasında Urfa, Mardin ve Rakka arasına yapılan iskânların kalıcı olması için merkezi ve mahallî idarelerce bazı teşvik edici ve zorlayıcı tedbirlerin alındığı söylenebilir. Bu doğrultuda, Rakka beylerbeyine ve Urfa mutasarrıfına emirnameler gönderilmiştir. Bu emirnamelerde iskân edilecek aşiret ve cemaatlara geçimlerini sağlamaları için toprak verilmesi, onlardan belli bir süreliğine vergi alınmaması, firarların engellenmesi ve firar eden aşiretlerin bulunarak tekrar iskân bölgesine yerleştirilmesi istenmiştir. Ayrıca bu emirnameler dışında aşiret reislerine iskân bölgesinde huzuru sağlamada mahallî idarecilere yardımcı olmaları, vergilerini düzenli ödemeleri ve herhangi bir itaatsizliğe kalkışmamaları için senetler imzalatılmış ve sözleşmeler yapılmıştır.

### **Kaynakça**

#### **Arşiv Belgeleri**

- BOA DH. MKT, 104/12, H. 23 Muharrem 1311 – M. 6 Ağustos 1893)  
 BOA DH. MKT, 1794/51, H.10 Cemâziye'l-evvel 1308 - M. 22 Aralık 1890)  
 BOA, A.} MKT. UM., 59/97, H.18 Receb 1267 – M. 19 Mayıs 1851)  
 BOA, DH. İD. 2/13, s.4, R.30 Kânûn-ı evvel 1326 – M. 12 Ocak 1911)  
 BOA, MVL, 710/80, H. 24 Muharrem 1282 – M. 19 Haziran 1865)  
 BOA, MVL. 381/133, H.19 Cemâziye'l-âhir 1278 – M. 22 Aralık 1861)  
 BOA, MVL. 631/19, H.16 Zi'l-hicce 1278 – M. 14 Haziran 1862)  
 BOA, MVL.719/130, s.1, R.10 Kânûn-ı evvel 1281 – M. 22 Aralık 1865)  
 BOA, MVL.719/130, s.3, H.20 Şevvâl 1282 – M. 8 Mart 1866)  
 BOA, Y. PRK. UM., 47/25, H.29 Safer 1317 M. 9 Temmuz 1899)  
 BOA, YEE. 37/46, s. 46, H.1282 - M. 1865-1866)  
 BOA, YEE. 37/46, s. 47, H.1282 – M.1865-1866)

### Araştırma – İnceleme Eserler

Arslan, H. (2001). Osmanlı'da nüfus hareketleri (XVI. Yüzyıl): Yönetim, nüfus, göçler, iskânlar, sürgünler. Kaknüs Yayınları.

Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası. Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Divân, (1), 49-110. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25935/273229>

Çelikkemir, M. (2001). Osmanlı Döneminde aşiretlerin Rakka'ya iskânı (1690-1840), [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK TEZ [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=5T1\\_CZ5-UGb9QCmoURec4MnLLJHrgEst9M0W28SN2-FOEloIGuAhNn2pMKr7E9gO](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=5T1_CZ5-UGb9QCmoURec4MnLLJHrgEst9M0W28SN2-FOEloIGuAhNn2pMKr7E9gO)

Doğan, H. (2009). Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin iskânında uyguladığı yöntem ve stratejiler. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Reşat Genç Özel Sayısı-I, (29),657-674.

[https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/tugba.kara/145429/OSMANLI\\_DEVLETINI\\_N\\_RUMELININ\\_ISKANINDA\\_U.pdf](https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/tugba.kara/145429/OSMANLI_DEVLETINI_N_RUMELININ_ISKANINDA_U.pdf)

Gülsoy, E. (2019). XIV-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde iskâna tâbi tutulan grupların hukukî ve ekonomik durumları, İskânda ortaya çıkan problemler, N. İpek, M. Taştemir (Eds.), Osmanlı'da İskân ve Göç, (s.41). Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Gün, D. (2012). XVIII. yüzyılda Antakya'nın sosyal ve ekonomik yapısı (1708-1777). Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Gündüz, T. (2002). "Konar-göçer", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Cilt 26, 161-163. ss.). Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/konar-gocer> (30.08.2024).

Halaçoğlu, Y. (1991). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kalaycı, İ. ve Kızılkaya, O. (2012). Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti ve yerleşim birimleri üzerine bir değerlendirme. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 361-378. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19552/208341>

Katırançı, Ü. (2017). Devlet ve aşiret ilişkilerine bir örnek: Ceridler (1691-1750). Çukurova Araştırmaları Dergisi, 3(1), 52-67. <https://doi.org/10.18560/cukurova.1075>

Katırançı, Ü., (2020). Osmanlı Devleti'nde 1691 yılı iskan siyaseti: Çukurova örneği. Tarih Boyunca Uluslararası Göç ve Göçmenlik. Ege Üniversitesi Yayınevi.

Öğüt, T. (2008). 18-19.yy.'da Birecik Sancağında iktisadi ve sosyal yapı. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖKTEZ. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=ZeTyprYuef2HkaF3xt4wYpOqTL6cxnwlUKQ9rzuPGpUn2B4bUugszu9ZFXGO1aY>

Orhonlu, C. (1963). Osmanlı İmparatorluğu'nda aşiretleri iskân teşebbüsü (1691-1696). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Orhonlu, C. (1967). Osmanlı İmparatorluğunda Derbend teşkilatı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğunda aşiretlerin iskânı, Eren Yayıncılık.

Şemseddin Sami. (2007), Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları.

Yalman, A. R. (1993). Cenup'ta Türkmen Oymakları, Kültür Bakanlığı Yayınları.



International Journal of Mardin Studies  
Yıl 2024-Cilt:5/Sayı:2 / Year 2024-Volume:5/Issue 2



***Anadolu Arkeolojisinde Mardin: Kazandıklarımız, Kaybettiklerimiz ve Kaybedebileceğimiz Değerler***  
***Mardin In Anatolian Archaeology: Gains, Losses, and Values Might Lose***

***Muhammed Eyyub DALAR***

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Öncesi Arkeolojisi ABD*

*m.eyyubdalar@gmail.com*

*<https://orcid.org/0000-0001-6870-6884>*

**Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliş Tarihi/ Received:** 15 Temmuz 2024 / 15 July 2024

**Kabul Tarihi/ Accepted:** 19 Eylül 2024 / 19 September 2024

**Yayın Tarihi/ Published:** 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

**Yayın Sezonu/ Pub Date Season:** Ekim / October

**Atıf/ Cite as:** Dalar, M.E. (2024). Anadolu Arkeolojisinde Mardin: Kazandıklarımız, Kaybettiklerimiz ve Kaybedebileceğimiz Değerler. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 169-193.

<https://doi.org/10.63046/ijms.1516555>

Dalar, M. E. (2024). Mardin In Anatolian Archaeology: Gains, Losses, and Values Might Lose. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 169-193. <https://doi.org/10.63046/ijms.1516555>

**İntihal/ Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

**Yayıncı/ Published by:** Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

**Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

**Anadolu Arkeolojisinde Mardin:****Kazandıklarımız, Kaybettiklerimiz ve Kaybedebileceğimiz Değerler****Muhammed Eyyub DALAR\*****Özet**

Mardin, Güneydoğu Anadolu'nun zengin arkeolojik ve kültürel mirasına ev sahipliği yapmaktadır. Bölgedeki sistemli arkeolojik araştırmalar 1960'lı yıllarda başlamış olmasına rağmen, ilk kazılar 1980'lerde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemden sonra, uzun yıllar boyunca araştırmalar kısıtlı imkânlarla sürdürülmüş; ancak 2005 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı destekli HES baraj projeleri kapsamında başlayıp ilerleyen yıllarda Artuklu Üniversitesinin Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Antropoloji Bölümlerinin başkanlığı ile yerel müze müdürlüklerinin katılımıyla Mardin il ve ilçelerinde geniş çaplı araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, Anadolu arkeolojisi başta olmak üzere, Güneydoğu Anadolu ve Mardin iline ait planlı bakanlık onaylı kazılar, müze kazıları ve kurtarma kazıları ile envanter çalışmaları ele alınarak incelenmiştir. Araştırmalar sonucunda, Mardin ilinde yapılan arkeolojik çalışmalar, bölgenin tarihi ve kültürel kalıntılarını önemli bir noktaya taşıyarak tarih öncesinden İslami dönemlere kadar çeşitli kültürlerle ev sahipliği yaptığını ortaya koymaktadır. Ancak, bu bilimsel araştırmalar ve kazılar neticesinde arkeolojik sit alanlarının baraj inşaatları, kontrolsüz altyapı çalışmaları, kaçak kazılar ve doğal nedenlerden kaynaklanan tahribatlara maruz kaldığı da tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu araştırmanın kültürel miras ve beşerî bilimler alanındaki akademik çalışmalara anlamlı bir katkı sağlaması ümit edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Mardin ilinde yapılan arkeolojik kazı ve araştırmaları değerlendirerek bölgenin kültürel mirasına yönelik tehditleri ortaya koymak ve bu mirasın korunmasının önemine dikkat çekmektir. Çalışma, gelecek kuşaklara aktarılması gereken değerlerin korunmasına dair toplumsal farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Güneydoğu Anadolu, Mardin, Kültürel Miras, Tur Abidin.

**Mardin İn Anatolian Archaeology:****Gains, Losses, and Values Might Lose****Abstract**

Mardin hosts a rich archaeological and cultural heritage in Southeastern Anatolia. Although systematic archaeological research in the region began in the 1960s, the first excavations were not conducted until the 1980s. Subsequently, research was carried out under constrained conditions for many years; however, from 2005 onwards, extensive investigations commenced in Mardin and its districts as part of hydroelectric dam projects, with the collaboration of the Artuklu University's Department of Archaeology and Art History, the Ministry of Culture and Tourism, museum directorates, and other researchers. This study

\* Doktora Öğrencisi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-mail: m.eyyubdalar@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-6870-6884.

examines the ministry and rescue excavations, as well as inventory studies, focusing primarily on Anatolian archaeology, particularly that of Southeastern Anatolia and the province of Mardin. The findings of these investigations underscore the historical and cultural significance of the region's archaeological remains, demonstrating that Mardin has been home to various cultures from prehistoric to the Islamic periods. However, these scholarly investigations and excavations have also brought to light the damage inflicted on archaeological sites due to dam constructions, uncontrolled infrastructure developments, illegal excavations, and natural causes. Consequently, it is anticipated that this research will provide a meaningful contribution to academic discourse in the fields of cultural heritage and humanities. It calls for heightened awareness and conscientious efforts to preserve the values that will be bequeathed to future generations, emphasizing once again the critical importance of protecting these cultural assets.

**Keywords:** Southeast Anatolia, Mardin, Cultural Heritage, Tur Abdin.

### Giriş

Anadolu'da arkeolojik kazı ve araştırmalar, 18. ve 19. yüzyıllarda başlamış olsa da 20. yüzyıldan itibaren sistematik bir şekilde sürdürülmüştür. 1930-1950'lere kadar yapılan erken dönem kazılar, genellikle Ege, İç Anadolu, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşmıştır (Çığ, 1996; Özdoğan, 1982). Güneydoğu Anadolu'da ise ilk araştırmalar 1960'larda başlamış ve erken kazılar 1963'te Diyarbakır, Urfa ve Gaziantep bölgelerinde gerçekleştirilmiştir (Aslanapa, 1961; Çambel ve Braidwood, 1980). Bölgede Mardin özelinde ise ilk sistematik kazılar, 1980'lerden 1990'lara kadar yapılmıştır. 1990'lardan 2005 yılına kadar geçen sürede herhangi bir arkeolojik çalışma gerçekleştirilmemiştir (Ekmen, 1983; Erkanal, 1984; Ahunbay, 1991; Taşkiran, 2005). 2005'ten sonra Mardin'de HES projeleri kapsamında ve Artuklu Üniversitesi Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Antropoloji Anabilim Dallarının kurulmasıyla birlikte kapsamlı araştırmalar, kazılar ve envanter çalışmaları yapılmıştır.

Anadolu'da gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ve bilimsel yayınlar, önemli kazanımlarla birlikte hem olumlu hem de olumsuz eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştiriler, genellikle arkeolojik sit alanlarının korunması, kaçakçılık, izinsiz kazılar, kültürel farkındalık, medya spekülasyonları ve bilimsel çalışmaların yetersizliği gibi konulara odaklanmaktadır (Özdoğan, 1993; Özdemir, 2003; Dinçer, 2015; Çilingiroğlu, 2015; Çilingiroğlu ve Özgüner, 2013; Gülçür, 2017). Anadolu arkeolojisinin temel sorunları olarak kabul edilen bu değerlendirmeler, bu çalışmada Güneydoğu Anadolu'nun tarihî bir merkezi olan Mardin özelinde incelenmiştir. Bu bağlamda, Anadolu arkeolojisinin getirileri ve mevcut sorunları Mardin'deki arkeolojik araştırmalar üzerinden değerlendirilerek ele alınmıştır.

Yapılan değerlendirmeler, Mardin'in Tur Abidin (Kulların Dağı) Dağları'nın sadece Orta Çağ dönemlerinde Hristiyan keşişlerine ev sahipliği



yapmadığını (Palmer, 1990), aynı zamanda Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Demir, Helenistik ve Roma çağlarına kadar uzanan farklı kültürlerle de ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Taşkiran, 2005; Taşkiran ve Kartal, 2009; Ökse vd., 2009; Kartal vd., 2014; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV; Kodaş vd., 2022). Ayrıca bölgenin kültürel coğrafyasının neredeyse her köşesinde; taşınmazlar başta olmak üzere taşınabilir arkeolojik kalıntılarda bulunabileceğini de göstermiştir.

Diğer bir değerlendirme ise 2005 yılından sonra Mardin'de gerçekleştirilen bilimsel kazılar ve araştırmalar, bölgedeki arkeolojik alanların büyük bir kısmının baraj inşaatları, kontrolsüz yapılaşma, defnecilik ve doğal etkenler nedeniyle ciddi tahribata uğradığını ortaya koymaktadır. Yüzey araştırmaları ve envanter çalışmalarından elde edilen veriler, kültürel sit alanlarının inşaat projelerinin etkisi altında kaldığını veya çeşitli sebeplerle zarar gördüğünü net bir şekilde göstermiştir (Ökse vd., 2009; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV; Kodaş vd., 2022).

Modern yapıların, gelecekte kültürel gelişmişliğin bir simgesi olarak arkeolojik değere sahip olacağı düşünülse de günümüzde bulunan kültürel ve arkeolojik değere sahip sit alanlarının korunması, modern zaman için daha büyük sorumluluklar gerektirmektedir. Toplum olarak, medeniyetin ortak mirası olan bu yapıların korunması, kişisel çıkarların ötesinde, ortak çıkarlarımız doğrultusunda düşünülmelidir. Bu çalışmanın, kültürel mirasın geleceği ve beşerî bilimler alanlarına önemli katkılar sunması ve farkındalık oluşturması temenni edilmektedir.

### **Materyal-Metod**

Bu çalışmada temel alınan veriler, Kültür ve Turizm Bakanlığının (KTB) 2006-2023 yıllarına ait yıllık arşiv raporlarından sağlanmıştır<sup>1</sup>. Kazı ve arşiv raporları, bakanlık ve müze kurtarma kazıları hakkındaki bilgiler yıllık olarak düzenlenen, çalışmanın veri setine entegre edilerek tablo ve grafiklerde gösterilmiştir. Grafiklerde Anadolu'nun; Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinin Bakanlık kazıları ile birlikte Müze kurtarma kazıları ayrı veriler olarak alınmış ve grafik sütunlarında gösterilmiştir.

Bakanlığın kazı arşiv raporlarının yanı sıra yayınlamış makale, rapor, bildiri, envanter, kitap, çevrimiçi sitelerde yer alan e-dergi ve e- kitap, haber kaynakları gibi veriler taranarak, tarih sırasına göre değerlendirilmiş ve kronolojik sıralamaya göre bu çalışmada kullanılmıştır.

Mardin ili için bu çalışmada ele alınan sit alanları, bölgede bilinen anıtların (kale, kilise, cami, türbe vb.) dışında kalan, yüzey araştırmalarıyla keşfedilen ve kazılarla bilimsel yayınlarda yer alan çalışmalardır. Bu çalışmada,

<sup>1</sup> <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44150/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-faaliyetleri.html> 12.07.2024.

anıtlar yerine daha az bilinen ve keşfedilmeyi bekleyen sit alanlarına odaklanılmıştır.

Makalede kullanılan veriler, yıllık bazda değişiklik gösterebileceğinden, bu çalışmanın yapıldığı döneme ait güncel verileri içermektedir. Bu sebeple, verilerin sonraki yıllarda veya dönemlerde başka bir çalışmada kullanılması durumunda sorumluluğun yazarlara ait olduğu unutulmamalıdır.

### **1. Anadolu'da ve Diğer Ülkelerde Arkeolojik Araştırmalar ve Yatırımlar**

Anadolu'da ilk arkeolojik kazılar, 17. ve 18. yüzyılların başlarında gerçekleşmiş olup bu çalışmalar genellikle yabancılar tarafından yapılan küçük çaplı kazılar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar, çoğunlukla Ege ve İç Anadolu ile az da olsa Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, Ön Asya ve Klasik Dönem kazıları üzerine yoğunlaşmıştır (Özgünel, 1986; Özdoğan, 2006). Bu dönemlerde kazılarda ortaya çıkarılan pek çok tarihî eser ve hatta anıtsal yapılar yurt dışına çıkarılmıştır (Pergamon Sunağı, Nereidler Anıtı ve Miletos Güney Agora gibi).

Osmanlı Devleti, bu tür taşınmazların kontrolünü sağlamak amacıyla 19. yüzyılda arkeolojik eserlerin korunması için ilk kanunnameleri oluşturmuştur. Bu kanunnameler arasında en çok bilinen, Osman Hamdi Bey tarafından düzenlenen Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir (Özgünel, 1986; Özdoğan, 2006). Yapılan düzenleme ile eski eserlerin alınması ve sit alanlarında kazı yapılması devlet iznine bağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise Türkiye'de eski eserlerin korunması adına önemli yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, eski eserlerin korunması, kaydı, restorasyonu ve yönetimi gibi konuları ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bu kanunla, eski eserlerin korunması için gerekli kurumlar ve mekanizmalar kurulmuştur. 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, "Eski Eser" kavramının yerine "Kültür ve Tabiat Varlıkları" terimini kullanmış ve koruma kapsamını genişletmiştir. Yeni oluşturulan kanunlarla, kültürel ve doğal varlıkların korunması, tescil ve yönetimi konusunda daha geniş ve kapsamlı düzenlemeler getirilmiştir (Nesli, 2018). Anadolu dışında, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde eski eserlerin korunması için yasalar 1830'larda geliştirilmeye başlanmıştır. Fransa, 1841'de tarihi ve estetik değerleri kamulaştırma yoluyla koruma altına alacak yasal düzenlemeleri hayata geçirmiştir (Nesli, 2018, s. 440; Galanakis, 2022, s. 160; Emiliani, 1996, s. 20). İtalya'da 1906-1907 yıllarında kendi eski eser koruma yasalarını oluşturmuştur (Settis, 2015). ABD'de ise 1906'daki Antik Eserler Koruma Yasası ve 1966'daki Ulusal Tarihî Koruma ve Antik Eserler Yasası ile tarihi alanların korunmasında büyük adımlar atılmıştır. İngiltere'de 1882'de çıkarılan Ancient Monuments Protection Act, eski eserlerin korunmasına yönelik ilk yasal adım olmuştur.

1967'de kabul edilen Town and Country Planning Act ile özel yapıların korunması sağlanmış, 1990-1991 yıllarında çıkarılan yasalarla koruma alanları ve tescilli binalar belirlenmiştir (Nesli, 2018). Almanya'da ise modern eski eser koruma politikaları 1962'de çıkarılan Malraux Kanunu ile şekillenmiştir (Nesli, 2018, s. 440-445). İsrail, 1948'de kurulduktan sonra Antiquities Unit'i kurmuş ve 1978'de "The Antiquities Law" yasasını kabul etmiştir (Kersel, 2006).

Belirtilen ülkelerin bugüne dek gerçekleştirdikleri kazı sayıları ve bu kazılara ayrılan bütçeler şu şekilde sıralanmaktadır (Tablo 1): İngiltere, yıllık 3000'den fazla kazı için 4-8 milyon pound ayırmaktadır. Fransa, 2000'den fazla kazı için 200 milyon Euro harcamaktadır. Almanya, 1500'den fazla kazı için 250 milyon Euro, İtalya ise 2500'den fazla kazı için 300 milyon Euro bütçe belirlemektedir. ABD, 1200'den fazla kazı için 500 milyon dolar, İsrail 1000'den fazla kazı için 100 milyon dolar bütçe ayırmaktadır. Türkiye ise 700'den fazla kazı için 250-300 milyon TL bütçe tahsis etmektedir (Tablo 1).

Ülke	Yıllık Arkeolojik Kazı Sayısı	Yıllık Bütçe (yaklaşık)	Yasal Çerçeve	Referans
İngiltere	3,000+	4-8 milyon pound	National Planning Policy Framework (NPPF)	(Darvill, T 2019, s.22-25).
Fransa	2,000+	200 milyon Euro	Code du Patrimoine	Groupe Archéo en Lutte. (2022, March 21)
Almanya	1,500+	250 milyon Euro	Cultural Heritage Protection Laws	Bundesdenkmalamt., 2018 s. 12-15)
İtalya	2,500+	300 milyon Euro	Codice dei Beni Culturali e del Paesaggio	(Istituto Nazionale di Statistica [Istat], 2019; Ragioneria Generale dello Stato [RGS], 2022)
ABD	1,200+	500 milyon dolar	National Historic Preservation Act (NHPA)	(Archaeological Institute of America, 2019)
İsrail	1,000+	100 milyon dolar	Antiquities Law (1978)	(Alef, Y 2017; Emek Shaveh 27.04.2024.)
Türkiye	700+	250-300 milyon TL	2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	(Kültür ve Turizm Bakanlığı. Faaliyet raporu 2023, s. 160-107).

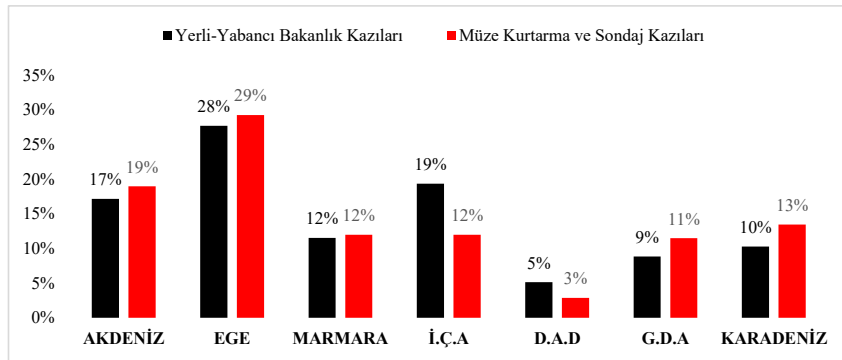
**Tablo 1.** Dünyadaki farklı ülkelere ait arkeolojik kazılar ve bu kazılara ayrılan bütçe miktarları.

Kültürel mirasın korunması, pek çok ülkenin milli mirasını muhafaza etme gayretlerinin temelini oluşturmaktadır. Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan gibi devletler, arkeolojik ve kültürel mirasın muhafazası adına ayrıntılı kanunlar ve yönetmelikler hazırlamışlardır (Nesli, 2018; Galanakis, 2022; Emiliani, 1996). Türkiye'nin "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" (2863 sayılı Kanun) ve Fransa'nın Légifrance başlığı altındaki I. Bölüm (Madde L111-1'den L116-2'ye kadar) gibi mevzuatlar, arkeolojik sit alanlarının belirlenmesi, kaydedilmesi ve korunmasına odaklanmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin her biri, arkeolojik sit alanları ve tarihi eserlerin korunması için çeşitli önlemler almıştır.

Türkiye'de, 2863 sayılı Kanun kapsamında "İkramiye Esasları" bölümü, ihbar veya ele geçirme eylemlerinde bulunan kişilere, bulunan kültürel

varlıkların değerine göre %40 ile %80 arasında ödül verilmesini hükme bağlamıştır<sup>2</sup>. Almanya, İtalya, Norveç ve Hindistan gibi bazı ülkeler de benzer ödül veya teşvik sistemlerine sahiptir. Ancak, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde, kültürel varlıkların korunmasına yönelik daha katı denetimler ve cezalar uygulanmakta ve ödüller genellikle daha düşük oranlarda belirlenmektedir. Bu ülkelerde, vergi indirimleri, hibe programları ve diğer finansal teşvikler gibi dolaylı ödüllendirme yöntemleri tercih edilmektedir. İsrail'de ise kültürel varlıkların korunması için oldukça sert yasal düzenlemeler ve cezalar bulunmakta, izinsiz kazı ve tarihi eser bulma faaliyetlerine karşı caydırıcı önlemler alınmaktadır<sup>3</sup>.

2006 ile 2023 yılları arasında, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 2079 sit alanında kazı çalışmaları yapılmıştır (Şekil 1). Bu kazılardan 408'i yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yürütülen uzun süreli Bakanlık kazılarından, 1671'i ise müze başkanlıklarının üstlendiği kurtarma ve temizlik faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bölgesel dağılıma göre, Akdeniz Bölgesi'nde kazıların %17'si Bakanlık ve müze başkanlığı altında, %19'u ise kurtarma ve sondaj kazıları şeklinde yapılmıştır. Ege Bölgesi'nde her iki türde de kazı oranları %28 ve %29'dur. Marmara Bölgesi'nde bu oranlar her iki türde de %12'dir. İç Anadolu Bölgesi'nde kazıların %19'u Bakanlık ve müze başkanlığı altında, %12'si ise kurtarma ve sondaj kazıları şeklindedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde %5'i yerli-yabancı ve müze başkanlığı altında, %3'ü kurtarma ve sondaj kazıları şeklindedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kazıların %9'u Bakanlık ve müze başkanlığı altında, %11'i ise kurtarma ve sondaj kazıları şeklindedir. Karadeniz Bölgesi'nde ise kazıların %10'u Bakanlık ve müze başkanlığı altında, %13'ü ise kurtarma ve sondaj kazıları şeklinde gerçekleştirilmiştir.



<sup>2</sup> <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5331&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (15.07.2024).

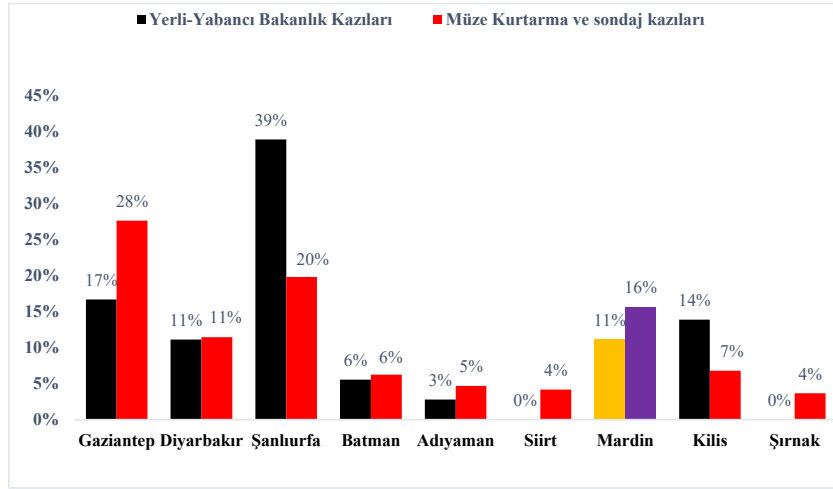
<sup>3</sup> Colchester Treasure Hunting. (03.07.2024). Treasure laws. Retrieved from <https://www.colchestertreasurehunting.co.uk/treasurelaws.htm> (15.07.2024).

**Şekil 1.** 2006-2023 Türkiye’de Bölgelere göre yapılan arkeolojik çalışmaların dağılımı<sup>4</sup>

Güneydoğu Anadolu'daki arkeolojik kazılar ve araştırmalar uzun bir tarihe dayanmaktadır. İlk kazılar, Gaziantep'te 1872, Diyarbakır'da 1961, Şanlıurfa'da 1977, Mardin'de 1980 ve Batman'da 1986 yılında gerçekleştirilmiştir (Hogarth, 1914; Aslanapa, 1961; Armağan, 1983; Hauptmann, 1983). 1960'ların başından 1990'lara kadar, Chicago Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve diğer uluslararası araştırmacılar, Envanter Belirleme ve Baraj Projeleri çerçevesinde bölgede sistematik araştırmalar ve kazılar yapmışlardır (Çambel ve Braidwood, 1980; Benedick, 1980; Algaze, 1989; Algaze, 1991). Bu dönemde, bölge genelinde pek çok yerleşim yeri keşfedilmiştir. Özdoğan (1993), Anadolu'daki ilk sistematik kazıların burada yapıldığını ve araştırmaların sınırlılığını ve yaklaşık 600 yerleşimin su altında kaldığını ifade etmiştir. Algaze vd.,(2012), Ilısu Barajı Projesi'nin yüzey araştırmalarının, Diyarbakır-Cizre-Silopi bölgesinde 75 kadar arkeolojik sit alanının sular altında kalabileceğini gösterdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, 1980 ile 1990 yılları arasında Güneydoğu Anadolu'da yapılan araştırmalarda, Siirt'te 44, Diyarbakır'da 59, Şanlıurfa'da 21, Batman ve Şırnak'ta ve Gaziantep'te (Cizre ve Silopi dahil) toplamda yaklaşık 180 yerleşim yeri tespit edilmiştir (Benedick, 1980; Algaze, 1989; Algaze, 1991).

2006-2023 yılları arasında, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın resmi verilerine göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde yaklaşık 228 yerleşimde arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bu kazılardan 36'sı Bakanlık onaylı yerli-yabancı araştırmacılar tarafından sürekli olarak yürütülenler, 192'si ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile il müzeleri tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarıdır. Bölgesel dağılıma bakıldığında, Gaziantep'te Bakanlık ve müze kazıları %17, kurtarma ve sondaj kazıları %28 oranında; Diyarbakır'da her iki tür kazı da %11 oranında; Şanlıurfa'da Bakanlık ve müze kazıları %39, kurtarma ve sondaj kazıları %20 oranında; Batman'da her iki tür kazı da %6 oranında; Adıyaman'da Bakanlık ve müze kazıları %3, kurtarma ve sondaj kazıları %5 oranında; Siirt'te Bakanlık ve müze kazıları %4, kurtarma ve sondaj kazıları %0; Mardin'de Bakanlık ve müze kazıları %11, kurtarma ve sondaj kazıları %16; Kilis'te Bakanlık ve müze kazıları %14, kurtarma ve sondaj kazıları %7; Şırnak'ta Bakanlık ve müze kazıları %4, kurtarma ve sondaj kazıları %0 oranında gerçekleştirilmiştir (Şekil 2).

<sup>4</sup> <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44150/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-faaliyetleri.html> (18.08.2024).



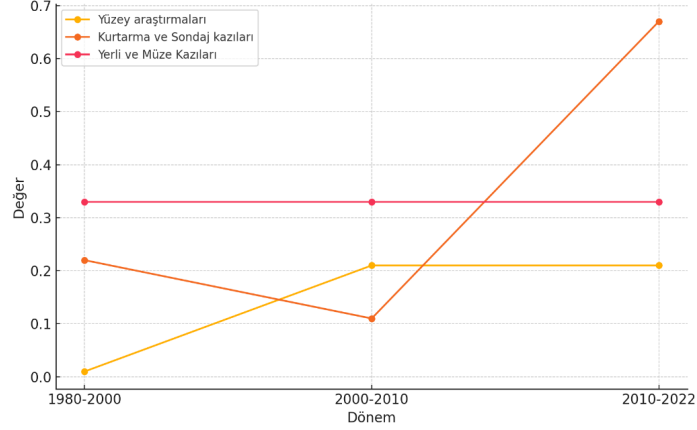
Şekil 2. 2006-2023 Güneydoğu Anadolu'nun illere göre yapılan arkeolojik çalışmaların dağılımı<sup>5</sup>

## 2. Anadolu Arkeolojisinde Mardin Araştırmaları

Son yıllarda, Mardin, Güneydoğu Anadolu'nun arkeolojik çalışmalarında önemli bir konuma yükselmiştir. Bu bölgede, genellikle baraj inşaatları, sondaj çalışmaları ve kaçak kazılar gibi nedenlerle gerçekleştirilen müze kurtarma kazıları sonucunda birçok arkeolojik sit alanı ortaya çıkarılmıştır. Mardin'de 1980-2000 yılları arasında yüzey araştırmaları sınırlı düzeyde başlamış, 2000-2010 yılları arasında artış göstermiş, 2009-2022 yılları arasında ise hafif bir yükseliş yaşanmıştır. Kurtarma ve sondaj kazıları 1980-2000 yılları arasında az sayıda başlamış, 2000-2010 döneminde düşüşler olmuştur, ancak 2010-2022 döneminde önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Yerli-yabancı ve müze kazıları ise 1980-2000 yılları arasında başlayıp 2023 yılına kadar sabit bir seviyede devam etmiştir. Genel olarak, yüzey araştırmaları ile kurtarma ve sondaj kazıları zamanla artmış, özellikle 2010-2022 döneminde kurtarma ve sondaj kazılarında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Yerli ve müze kazıları ise sürekli olarak aynı düzeyde seyretmiştir. Bu durum, özellikle son dönemde kurtarma ve sondaj kazılarının önemli ölçüde arttığını ve yüzey araştırmalarının da yükseliş eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bakanlık ve müze kazıları ise istikrarlı bir şekilde devam etmektedir (Şekil 3).

<sup>5</sup> <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44150/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-faaliyetleri.html> (18.08.2024).





**Şekil 3.** Mardin’de 1980’li yıllardan 2022’lere kadar yapılmış yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları ve uzun süreli yerli ve müze kazılarının gelişimi.

### 2.1. Paleolitik Çağ

Mardin’de Paleolitik Çağ’a dair ilk bulgular, 2004 ve 2013 yıllarında Dargeçit İlisu Baraj projesi kapsamında yapılan yüzey araştırmaları sırasında açık hava yerleşimleri ve mağaralarda tespit edilmiştir (Taşkıran 2005; Taşkıran ve Kartal 2009; Kartal vd., 2014). Bu çalışmalarla birlikte, Mardin Artuklu Üniversitesi Arkeoloji anabilim dalı başkanlığına bağlı araştırmacılar, 2008’den 2023’e kadar süren geniş çaplı yüzey araştırmalarıyla Nusaybin, Mazıdağı, Derik, Artuklu, Kızıltepe ve Nusaybin ilçelerinde Paleolitik döneme ait açık hava ve mağara yerleşimleri tespit etmişler (Coşkunsu 2019; Kodaş vd., 2020; Kodaş vd., 2021; Kodaş vd., 2024).

Tespit edilen yerleşimler; Alt ve Orta Paleolitik’e 55, Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’e ait toplam 22 kadar sit alanı tespit edilmiştir. Bu alanlarda çakmak taşından yapılmış çeşitli kazıyıcılar, delici aletler ve fırlatma uçları tespit edilmiştir.

2010, 2011, 2012 ve 2014 yıllarında Artuklu’da yüzey araştırmalarının yapıldığı Hrbe Helale açık hava alanında Alt ve Orta Paleolitik dönemlere tarihlenen çakmak taşlarından yapılmış çeşitli aletlerin keşfedildiği görülmektedir (Kodaş vd., 2020). Ayrıca, 2020 yılında, Mazıdağı’nın Qesra bölgesindeki Tarin Mağarası yerleşiminin terasında, Geç Epipaleolitik’ten Erken Neolitik döneme geçişi belgeleyen kazıyıcılar, mikrolitler ve uçlar ortaya çıkarılmıştır (Kodaş vd., 2021). Buna benzer bir geçişi dönemini temsil eden diğer bir yerleşim yeri ise Dargeçit’teki Çemka Höyüktür; burada kısa süreli kurtarma kazıları sonucunda Geç Epipaleolitik döneme ilişkin önemli veriler ortaya çıkarılmıştır.Öte yandan, 2023’te Uluköy (Şikefta Elobrahimo)

Mağarası'ndaki kurtarma kazıları, Erken Paleolitik'ten Erken Üst Paleolitik'e kadar bölgede yaşamış insanların taş aletler ve hayvan kalıntılarıyla birlikte dönemin biyolojik ve kültürel bulgularını gün yüzüne çıkarmaktadır. Ayrıca, mağara yerleşiminde Mardin'deki en eski insan türlerinden birine ait olabilecek iskelet kalıntılarının da bulunması beklenmektedir (Kodaş, 2023; Kodaş vd., 2024).

## 2.2. Neolitik Çağ

Mardin'deki Neolitik Çağ araştırmaları, Paleolitik Çağ araştırmaları ile başlamış ve belirlenen alanlarda kurtarma ve daha sonra bakanlık kazıları ile devam etmiştir (Ökse, 2009; Kartal vd., 2014). Bu çalışmalar, İhsu Barajı Projeleri kapsamında ilk olarak Dargeçit bölgesinde başlatılmış, ardından 2019-2022 yılları arasında Mardin'in diğer ilçelerine yayılmıştır. Bu süre zarfında yaklaşık 36 sit alanı belirlenmiş olup, bunlardan 12'si Dargeçit, 10'u Derik, 8'i Kızıltepe ve 6'sı Mazıdağ'ında yer almaktadır.

Mardin'de Neolitik Çağ'a ait arkeolojik çalışmalar, birçok önemli bulgu ve keşifle zenginleşmiştir. İlk olarak, 2008 yılında Dargeçit'teki Boncuklu Tarla'da başlayan yüzey ve sondaj çalışmaları, 2014 yılında kurtarma kazılarıyla devam etmiş ve 2017'den itibaren bakanlık kazısı olarak detaylı bir şekilde yürütülmüştür. Boncuklu Tarla'nın erken tabakaları Epipaleolitik dönemlere ait veriler sunarken, daha sonraki dönemlere doğru Neolitiğe geçişi temsil eden A ve B evrelerine ait mimari yapılar taş aletler, ölü gömme gelenekleri ve çeşitli kişisel takılar gibi kültürel bulgulara ev sahipliği yaparak kapsamlı bilimsel çalışmalara konu olmuştur (Aydın, 2019; Kodaş, 2018; Kodaş vd., 2022; Kodaş, 2023).

Çemka Höyük, Neolitiğe geçişi temsil eden önemli bir yerleşim yeridir. Burada yapılan kazılarda mimari kalıntılar, mikrolitik taş aletler, insan ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Bu bulgular, Yukarı Dicle Havzası'ndaki Neolitikleşme süreçleri ve yerleşik hayata geçişle ilgili toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik yaşam koşulları hakkında önemli veriler sunmaktadır (Kodaş ve Genç, 2019; Kodaş, 2019). Derik'teki Kerküşti Höyük ise Neolitik Çağ'ın geç dönemlerine ait bir diğer önemli yerleşimdir. 1981 yılında keşfedilen bu höyük, Mardin'deki en eski sit alanlarından biri olarak kaydedilmiştir. 2006 ve 2008 yıllarında yapılan çalışmalarda, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e ait insan, hayvan ve geometrik motiflerle süslü seramikler bulunmuştur (Sarıaltun ve Erim-Özdoğan, 2011).

## 2.3. Kalkolitik Çağ

Erken Neolitik Dönem ile başlayan höyükleşme süreci, sit alanlarının en alt katmanlarını oluşturarak, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'de şekillenmiş ve Kalkolitik Dönem'de köy kültüründen kent kültürüne geçişi temsil etmiştir. Genel olarak, Kalkolitik Çağ, kentleşmenin temellerinin atıldığı bir dönem olarak kabul edilir.

Mardin genelinde bu döneme ait yaklaşık 39 sit alanı içerisinde buluntular tespit edilmiştir. Bu buluntu yerlerinin 2'si Artuklu'da, 10'u Dargeçit'te, 12'si Derik'te, 14'ü Kızıltepe'de ve 1'i Mazıdağı'ndadır. Bölgede Kalkolitik döneme ilişkin araştırmalar, Daha önceki çalışmalarla birlikte baraj projeleri, Mardin Kültür Envanteri ve Artuklu Üniversitesi ekiplerinin çalışmaları sayesinde keşfedilmiştir (Ökse vd., 2009; Taşkiran ve Kartal, 2009; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV; Kodaş vd., 2022 ).

Kerküşti Höyük, Kalkolitik Çağ'a ait mimari ve diğer arkeolojik kalıntıların açıkça izlenebildiği önemli bir yerleşimdir. Yerleşimde Çanak Çömlekli tabakalara ait olan Halaf kültürü, daha sonra Erken Kalkolitik Dönem'in Ubaid kültürüne yerini bırakmış ve dönemin özgün mimarisi olan tholos biçimindeki yapılar, seramikler, kemik aletler ve diğer kültürel materyaller gün yüzüne çıkarılmıştır (Sarıaltun ve Erim-Özdoğan, 2011). Diğer yerleşimlerde ise bu döneme özgü seramik parçaları bulunmuş ve bu şekilde tanımlamalar yapılmıştır (Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV; vd., 2022 ).

#### 2.4. Tunç Çağ

Mardin bölgesinde, höyükleşme tabakalarının hemen hemen her katmanında Tunç Çağı'na ait kalıntılar bulunmaktadır. Bu döneme ait bulgular, 2015 yılında Savur, Yeşilli ve Mazıdağı'nda, baraj projelerinin dışında yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Sonraki yıllarda, Artuklu Üniversitesi ve Mardin Müzesi Müdürlüğü ekipleri tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ve envanter kayıt çalışmaları sonucunda yaklaşık 68 sit alanı belirlenmiştir. Bu çalışmalar, bölgedeki Tunç Çağı'nın sosyo-kültürel yapısını ve yerleşim dinamiklerini anlamamıza önemli katkılar sağlamıştır. (Ökse vd., 2009; Taşkiran ve Kartal, 2008; Ay, 2015; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV; Kodaş vd., 2022 ). Bu sit alanlarının 5 Artuklu, 10 Dargeçit, 18 Derik, 27 Kızıltepe, 2 Mazıdağı, 7 Nusaybin ve 1'i Savur'da tespit edilmiştir.

Mardin'de, henüz Tunç Çağlarına ait doğrudan kazısı yapılmış bir yerleşim alanı bulunmamaktadır. Ancak, Gırnavaz, Ilısu, Sürekli (Deamê) ve Büyük Boğaziye Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda Erken, Orta ve Geç Tunç Çağlarına ait katmanlar ile dönemin kültürel materyalleri keşfedilmiştir. Bu höyüklerde bulunan materyaller, Tunç Çağı boyunca bölgede yaşayan toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Armağan, 1983; Ökse vd., 2011; Ökse ve Güngör, 2022b, c. III, 81-82- 90-91; KTB Kurtarma kazıları 2023, Ek 4 ).

## 2.5. Demir Çağ

Demir Çağı, Mardin'de hem araştırma hem de kazı çalışmaları ile detaylı bir şekilde ele alınmış ve çeşitli bilimsel verilerle desteklenmiş bir dönemdir. Mardin genelinde bu döneme ilişkin verilerin sayısı yaklaşık olarak 61'dir. Bu buluntulardan 31'i Kızıltepe, 7'si Dargeçit, 6'sı Artuklu, 6'sı Derik, 1'i Mazıdağı ve 1'i Yeşilli'de bulunmaktadır (Ökse vd., 2009; Ay, 2015; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV; Kodaş vd., 2022 ).

Demir Çağı yerleşimleri arasında, Mardin'de 1980'lerin başında yapılan ilk araştırma ve kazılar Nusaybin'deki Gınavaz Höyük ile başlamıştır. Gınavaz'daki kazılar 1992 yılına kadar devam etmiş ve yerleşim, Orta ve Yeni Asur Dönemlerine ait insan, hayvan, seramik ve mühür kalıntıları üzerine detaylı çalışmalar yapılarak yayınlanmıştır. Ardından 1995'te Artuklu'da Girharrin Höyük ve son olarak 2020 ile 2023 yılları arasında Ilısu ve Büyük Boğaziye Höyük'te kazılar gerçekleştirilmiştir (Şenyurt, 1988; Demirci ve Özenbaş, 1992; Tekkaya, 1993; Russo, 2020).

Kurtarma projesi kapsamında çalışılan diğer iki yerleşim yeri Kumru Tarlası (Zeviya Tivilki) ve Kilokki Tarlası'dır. Buradaki mimari ve diğer kültürel buluntular, yerleşimin Geç Demir Çağı'ndan başlayarak Orta ve Yeni Asur Dönemleri boyunca kullanıldığını göstermektedir (Ökse vd., 2014). Ayrıca, mimari, seramik, botanik, insan kalıntıları ve ölü gömme ile ilgili detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte Mardin'in Yağmurcu (Evrihan) köyünde, Yeni Asur Dönemi'ne tarihlenen dikilitaş üzerinde üç dilli bir kitabe keşfedilmiştir. Kitabede, Asur ordusunun bölgede elde ettiği zaferlerden bahsedilmektedir (Genç ve MacGinnis, 2023).

## 2.6. Helenistik- Roma ve Orta Çağ

Mardin'de Helenistik Dönem'e dair araştırmalar ve keşifler oldukça sınırlıdır. Helenistik Dönem buluntuları, çoğunlukla höyük tabakalarından çıkarılan seramik parçalarıyla doğrulanmıştır. Doğrulan bazı yerlerin sayısı altıdır ve bunlar Dargeçit, Derik ve Mazıdağı ilçelerindeki arkeolojik sit alanlarından elde edilmiştir (Ökse vd., 2009; Ay, 2015; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV).

Mardin'de Roma Dönemi'ne ait kalıntıları hemen hemen her yerde görmek mümkündür. Kaleler, kuleler, höyükler, harabeler, nekropoller, kaya mezarları, taş ocakları ve daha fazlası bu kalıntılar arasında yer alır. Mardin genelinde yaklaşık 134 alanda bu tür kalıntılara rastlanmaktadır. Bu alanların dağılımı şöyledir: Mazıdağı'nda 26, Savur'da 21, Derik ve Artuklu'da 16, Midyat'ta 13, Kızıltepe'de 10, Nusaybin'de 7, Dargeçit ve Ömerli'de ise 4 yerde bulunmaktadır. Mardin'deki Roma dönemine ait ilk kazı çalışması Dara (Anastasiapolis) şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu kazılar, 1986'dan 1991'e kadar aralıklarla devam etmiştir. 2010'dan günümüze kadar ise yerleşim Mardin müze müdürlüğünün başkanlığında kazı çalışmalarına devam etmektedir. Dara'da

Kent surları, agora, mozaikli yapılar, su sarnıçları, köprüler, nekropol alanı ve taş ocakları gibi birçok kalıntıyı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, Dara'da bulunan mimari, seramik ve insan kalıntıları üzerine de oldukça detaylı çalışmalar yapılmıştır (Ahunbay, 1991; Can ve Erdoğan, 2014; Şarbak, 2017, Demirelli ve Alpaslan, 2018).

Dara'nın dışında, kurtarma kazıları sonucunda beş farklı yerleşim alanı ortaya çıkarılmıştır. İlk olarak Artuklu'da bulunan Hırbe Helale Nekropolü'nde, Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait mimari yapılar ve mezarlar keşfedilmiştir (Kodaş, 2018). İkinci olarak, yine Artuklu'da, Roma ve Bizans dönemlerine ait olduğu düşünülen şıra haneler ve ışık alanlarının bulunduğu Çelbira (Kırkkuyu) atölye alanı yer almaktadır (Kozbe ve Güngör, 2022a). Üçüncü yerleşim, Artuklu'nun Akres mahallesinde bulunan mozaik tabanlı bir kırsal Roma villası ve kaya mezarları içeren Kela Hanıma yerleşimidir; burada kaya mezarlarında insanlarla birlikte gömülmüş leopar kalıntıları bulunmuştur (KTB Kurtarma kazıları 2023, Ek 4; Arkeolojik Haber 2023). Dördüncü yerleşim, Derik'te keşfedilen mozaikli yapı olan Bazilika mimarisine sahip Gola yerleşimidir, (Tarkan vd., 2023). Beşinci ve son yerleşim ise Midyat'ta bulunan Matiate yer altı kompleksi olarak bilinir; bu kompleks, dromoslu mezar yapıları, depolama alanları, şaraphaneler ve kandil buluntuları ile Geç Roma ve erken Bizans dönemlerine ait kalıntılar içermektedir (Ersun, 2021).

## 2.7. İslami Çağ

Mardin'de yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar genellikle Roma ve Orta Çağ yapılarının hemen sonrasında veya Orta Çağ yapıları ile iç içe geçmiş tabakalaşmalar içinde bulunmaktadır (Kozbe ve Güngör, 2022a, b, c, d). İslami dönemlere ait veriler, yaklaşık 22 sit alanında keşfedilmiş olup, çoğu Kızıltepe, Dargeçit, Derik, Savur ve Nusaybin gibi yerlerde yer almaktadır. İslami dönem kurtarma kazılarından biri, Artuklu bölgesindeki Geç Osmanlı Dönemi'ne ait Mardin Kalesi'nde yapılmıştır (Dinç ve Yeşilbaş, 2022). Mardin Kalesi'nin dışında, Matiate yerleşiminde ise Geç Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülen çeşitli objeler, sikkeler ve hayvan kalıntıları içeren atık depolama birimleri bulunmuştur. Ayrıca, Mardin Kalesi ve Matiate, Anadolu'da Geç Osmanlı Dönemi'ne ait hayvan kalıntılarının incelendiği ilk iki yerleşim alanıdır (Siddiq, 2023; Dalar ve Siddiq, 2024).

Bölgeler	Alt-Orta Paleolitik Çağ	Üst-Epipleolitik Çağ	Neolitik Çağ	Kalkolitik Çağ	Tunç Çağ	Demir Çağ	Hellenistik	Roma	Orta Çağ-Bizans	İslami Çağ
Artuklu	2			2	5	6		16	10	
Dargeçit	15	3	12	10	8	7	3	4	14	5
Derik			10	12	18	6	2	16	12	5
Kızıltepe	3		8	14	27	31	1	19	22	7
Mazıdağı	31	19	6	1	2	1		26	12	
Midyat								13	3	
Nusaybin	3				7	9		7	10	1
Ömerli								4	2	
Savur					1			21	12	4
Yeşilli						1		8	3	
<b>Toplam</b>	<b>55</b>	<b>22</b>	<b>36</b>	<b>39</b>	<b>68</b>	<b>61</b>	<b>6</b>	<b>134</b>	<b>100</b>	<b>22</b>

**Tablo 2.** Mardin'inin ilçelerine göre tescillenmiş taşınmaz sit alanları (Erkanal, 1984; Ahunbay, 1991; Armağan, 1993; Taşkırıan vd., 2005; Taşkırıan vd., 2009; Ökse vd., 2009; Ökse vd., 2010; Ay, 2015; Kodaş vd., 2018; Coşkunsu, 2019; Kodaş vd., 2020; Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I, 2022c, c. II, 2022b, c. III, 2022d, c. IV)

### Tartışma ve Sonuç

Anadolu'da arkeolojik araştırmalar için ayrılan bütçe, diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Bu durum, çeşitli ekonomik sebepler ve kurumlar arası öncelik dağılımı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Buna rağmen, Türkiye'de 2010 yılından itibaren bakanlık tarafından kazı ve araştırmalar için ayrılan bütçe artış göstermiştir. Ancak, ülkelerin yüzölçümü ve arkeolojik sit alanlarının sayısına bakıldığında, İsrail'de 22,145 km<sup>2</sup>'lik alanda yaklaşık 30,000 sit alanı tescil edilmişken (Alef, 2019), Türkiye'de 783,562 km<sup>2</sup>'lik alanda sadece 24,786 sit alanının tescil edilmiş olması dikkat çekicidir (KTB Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanları, 2024). Mardin'de ise, 1496 tescilli sit alanından sadece 35-40 tanesinde arkeolojik kazı ve çalışmalar yapılmış, ve bunlardan birkaçı için bilimsel yayınlar gerçekleştirilmiştir<sup>6</sup>

Arkeolojik alanların belirlenmesi, kazı çalışmaları ve altyapı projeleri sırasında yeterli sayıda arkeolog veya uzman bulundurulması gereklidir. İngiltere'de "Planlama Politikası Bildirisi 5" (Cambridge City Council, 2024) bu gerekliliği vurgularken, Türkiye'de ise bu zorunluluk genellikle sadece sit alanı olan bölgelerdeki yeni altyapı ve inşaat faaliyetleri için geçerlidir (KTB 37 nolu Karar, 2012). Ancak, Mardin örneğinde, Derik'te 1981'de keşfedilen Kerküşti Höyük, Kızıltepe'de 2009'da keşfedilen Sürekli Höyük (Ekmen, 1983; Erdoğan, 2014) ve Midyat'ta Aktaş Nekropol (Erdoğan vd., 2014) gibi sit alanlarının altyapı çalışmaları sırasında hasar görmesi, yerel yönetimler ile müzeler arasındaki koordinasyon eksikliğini ortaya koymaktadır. Son zamanlarda ise

<sup>6</sup> Bkz. Dara, Ulu Köy (Şikefta İbrahimio), Gınavaz, Mardin Kalesi, Matiate, Hirbe Helala ve Sürekli (Daema) Höyük.



Mardin Belediyesi bünyesinde kurulan KUDEP (Koruma Uygulama ve Denetim Büroları), bu tür sorunların önlenmesine katkıda bulunmuştur.

Arkeolojik sit alanlarına yapılan altyapı çalışmalarının yanı sıra, define avcılarının neden olduğu hasarlar da ciddi boyutlardadır. Türkiye'de kaçak kazıları engellemek amacıyla geliştirilen ödül ve satın alma sistemleri, bu sorunla mücadelede kritik bir rol oynamıştır. Ancak, Özdoğan (2001), bu sistemin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kaçak kazı ve yağmalamayı teşvik edebileceğini, müzelere ağır maliyetler yükleyebileceğini ve define avcılarının kaçak kazı yapma fırsatı tanyabileceğini belirtmiş ve kültürel mirasın korunması adına daha etkin tedbirlerin alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Mardin'de, define avcılarının çeşitli sebeplerle gerçekleştirdiği kalıcı zararlar gözlemlenmektedir. Bölgede, baraj kurtarma kazıları dışında yapılan birçok kazı, define avcılarının kaçak kazı sırasında oluşturduğu hasarın ardından gerçekleştirilmiştir. Bilinen örnekler arasında, Artuklu'da Kela Hanıma, Derik'te Gola yerleşimi, Rabat Kalesi ve Kızıltepe'deki Büyük Boğaziye yerleşimleri bulunmaktadır. Bu alanlar, defincilerin neden olduğu zararların ardından yapılan kurtarma kazılarıyla bilinmektedir. (Kozbe ve Güngör, 2022a s.337; Kozbe ve Güngör 2022c s. 91; Tarkan vd., 2023 s. 7-8)

Paleolitik ve Neolitik Çağ'a dair ilk bulgular, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep ve Batman gibi bölgelerde yoğunlaşmıştır (Algaze vd., 1991; Benedick, 1980). Ancak 1980 ile 2004 yılları arasında Mardin'de Paleolitik ve Neolitik Çağ'a ait kayda değer veriler henüz tespit edilememiştir (Taşkıran, 2004; Kodaş, 2023). Araştırmalar genellikle Ön Asya ve Klasik Dönem yerleşimlerine odaklanmıştır (Gırnavaç ve Dara). Ancak, 2009 sonrasında HES projeleri kapsamında yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar ile birlikte, Mardin Artuklu başta olmak üzere Mazıdağı, Derik, Nusaybin ve Savur ilçelerinde 2020-2022 yılında başlatılan yüzey araştırmaları devam etmektedir. Bu çalışmalar sonucunda, Paleolitik dönemlere ait yeni ve önemli veriler elde edilmiştir (Kodaş vd., 2020).

Mardin'in taşınmaz arkeolojik envanteri 2020-2022 yılları arasında hazırlanmıştır. Toplam 4 ciltlik bu çalışmada, sit alanlarının çoğunda doğal tahribatların yanı sıra insan kaynaklı tahribatlardan da bahsedilmiş ve görseller paylaşılmıştır (Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I; 2022b, c. III; 2022c, c. II; 2022d, c. IV). Bu veriler, Mardin'in Anadolu arkeolojisindeki durumunu vahim bir şekilde göstermektedir. Özdoğan (1993, s. 361; 2008, s. 59), Anadolu'daki arkeolojik sorunlara değinirken, insanların övündükleri uygarlıkları medeniyetin mezarlığına dönüştürdüğünü ifade eder ve bu uygarlıkların sorumluluklarını da üstlenmeleri gerektiğini vurgular. Bu söz, özellikle Mardin için çarpıcı bir anlam taşır. Mardin, "medeniyetin beşiği" olarak anılmakta ancak arkeolojik tahribatlar göz önüne alındığında, bölge Medeniyetler Mezarlığına dönüşme riskiyle karşı karşıya kaldığı da düşünülmektedir.

Mardin'deki eski yapılar uzun süre sahipsiz ve terk edilmiş olarak kalmıştır. Bu yapılar içinde 2009 yılında istinat duvarının yıkılmasıyla ortaya çıkan Şeyh Muhammed Farisi Zaviyesi ile Mardin Kalesinde 2014 yılında kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmış Sultan Hamza Mescidi gibi anıtsallar örnek teşkil etmektedir (Çağlayan, 2020; Dinç ve Yeşilbaş, 2022) Bu ve benzeri anıtsal yapıların içerisinde olan bazıları turizm sektörünün gelişmesiyle restore edilerek otel, motel, kafe gibi işletmeler için cazibe merkezi hâline getirilmiştir. bazıları ise kentleşmeye birlikte yok olmaya yüz tutmaktadır. Ekonomik kalkınma için bu tür girişimler elbette gereklidir; ancak asıl sorun şudur: Bu yapıların bazıları sadece ilgi gördükleri için mi önem kazanmaktadır? İlgi görmeyen yapılar yıkılmalı mı, yoksa ilgi görenler restore edilmelidir mi? Bu durum, arkeolojik ve kültürel mirasın korunması konusunda ciddi bir sorunu ortaya koymaktadır.

#### **Neleri kazandık:**

1980'lerden itibaren çeşitli nedenlerle Mardin'de arkeolojik araştırmalar ve kazılar aralıklarla devam etti. 2009'dan sonra, HES projeleri ve Mardin Artuklu Üniversitesinin bünyesinde Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Antropoloji bölümlerinin kurulmasıyla birlikte, bölgede geniş çaplı yüzey araştırmaları ve kazılar hız kazandı. Bu çalışmalar, Mardin'in kültürel tarihine yönelik en eski çağlarından başlayarak bölgenin gelişiminin anlaşılmasını sağladı.

#### **Bunlardan birkaçına örnek verecek olursak:**

Gurs Vadisi'nde bulunan Ulu Köy Mağarası kazıları, bölgedeki ilk insan kalıntıları başta olmak üzere, Paleolitik Dönem'de insanların Güneydoğu Anadolu'dan Kafkasya'ya yayılımı hakkında ipuçları verdi (Kodaş, 2023; Kodaş vd., 2024 ). Çemka ve Boncuklu Tarla Neolitik Dönem kazıları, avcı-toplayıcılıktan yerleşik hayata geçiş süreci, geçim ekonomileri ve kültürel gelişimlere dair önemli bilgiler sundu (Kodaş ve Genç, 2019; Kodaş, 2019). Gırnava Höyük ise Asur kaynaklarında 'Nabul/Nabur' olarak bilinen yerleşimde, gelişmiş köylerden kent kültürüne geçişin kültürel boyutlarını sergiledi (Erkanal, 1984). Yağmurcu köyünde tespit edilen üç dilli yazıt, bölgede M.Ö. 1200-700 yılları arasında bile çok kültürlü bir toplumun var olduğunu gösterdi (Genç ve MacGinnis, 2023). Dara Antik Kenti, Roma dönemi hidrolik mühendisliğinin erken örnekleri olan köprüler, kaleler, mozaikler, caddeler ve yollar gibi mimari yapılarıyla dikkat çekti (Can ve Erdoğan, 2014). Kela Hanıma olarak bilinen Roma villasında bulunan mozaikler ve kaya mezarda bireylerle birlikte gömülü halde bulunan leopar kalıntıları, dönemin inanç biçimini ve bölgenin biyoçeşitliliğini yansıttı (Arkeolojik Haber, 2023). Matiate yer altı şehrindeki atık alanında bulunan zooarkeolojik veriler, Geç Osmanlı Dönemi'nde Güneydoğu'da, belki de Anadolu'daki bilinen son domuz yetiştiriciliği hakkında önemli bilgiler sundu. (Siddiq ve Dalar, 2024). Mardin Kalesi'nde ortaya çıkarılan cami yapısı, dönemin bölgedeki İslam mimarisinin en güzel örneklerini sergiledi. Ayrıca müzede sergilenen Selçuklu ve Osmanlı

dönemlerine ait etnografik ürünler üzerine son zamanlarda yapılan bilimsel yayımlar, bölgenin kültürel değerlerinin çeşitliliğini gösterdi (Allak, 2021; Allak, 2024). Genel olarak, Mardin'deki bu tarihsel bulgular, bölgenin zengin ve çok yönlü tarihini ve kültürel mirasını daha iyi anlamamıza yardımcı oldu.

#### **Neleri kaybettik:**

Mardin'de Ilısu Barajı kapsamında yürütülen çalışmalar, 2008 yılında başlamış ve 2020 yılına kadar sürmüştür. Proje kapsamında, kazı raporları ve yüzey araştırmalarıyla Mardin sahası içinde yaklaşık 40-45 yerleşim tespit edilmiştir. Bu yerleşimler arasında Boncuklu, Çemka, Kumru ve Kilokki Tarlası gibi alanlara ait detaylı bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, sayısını tam olarak bilmediğimiz birçok sit alanı, barajın suları altında kalmıştır.

Mardin'in hemen hemen bütün ilçelerinde geçmişi en az Roma dönemlerine kadar uzanan taş ocaklarını görmek mümkündür. Ne yazık ki bölgede altyapı ve inşaat çalışmalarının artmasıyla, bu taş ocaklarını eskisi kadar görebilmek pek mümkün değildir. Üstelik bu alanların bazıları tescilli sit alanı statüsünde olmasına rağmen birçoğu mahalle aralarında veya bina yapılarının köşelerinde iyice görünmez ve tanınmaz hale gelmiştir (KTB Kurul Karar: 47.00/359, 2001; KTB Kurul Karar: 561, 2020). Aynı zamanda buradaki sit alanlarına arkeoloji ve sanat tarihi bilim dalları araştırmacıları, Mardin'in geleneksel taş evi mimarisini oluşturan bu taş ocaklarına yeterince ilgi göstermeyerek çalışmalara konu edinmemişlerdir.

Çilingiroğlu (2015, s. 53-54), arkeoloji biliminin yalnızca envanteri tasnif etmek, ölçmek ve tarihlendirmekle ilgili olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla ele geçen veriler veya bulgular, insan davranışlarının temel ilkelerinin bir ürünüdür. Bu davranışları somut materyaller üzerinden analiz ederek insanların davranış kalıplarını ve günümüzde geçerli olabilecek temel ilkeleri bulmamıza yardımcı olabilecek veriler elde edebiliriz. Samuels (2008) ve Hodder (2018) ise arkeolojik verilerin kuramsal olarak yorumlanmasının ve bilginin tarihsel verilerle birlikte çevre-insan ve malzeme ilişkisini açığa çıkarmasının önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle, Mardin'deki taş ocaklarının envanter listesi veya tescillenmesi bir yana, bu taş ocaklarının çalışılması ve Mardin'deki taş yapılarla olan bağlamlarda incelenmesi elzem bir durumdur.

Mardin'de imar çalışmaları sırasında iş makineleri veya molozların altında kalan Şeyh Muhammed Farisi Zaviyesi, Sürekli (Daema) ve Aktaş Nekropol alanı gibi yerlerin bir kısmı (Çağlayan, 2020; Erdoğan, 2014; Erdoğan ve Deniz, 2014), müzeler ve belediye gibi kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle yoğun bir tahribata uğramıştır. Ayrıca, Mardin'de bu ve benzeri yapıları gibi kayıt altına alınmamış birçok sit alanının da hafriyat çalışmaları sırasında kaybedilmiş olması oldukça yüksek bir ihtimaldir.

### **Neleri kaybedebiliriz:**

Daha önceki paragraflarda ele aldığımız kurtarma kazıları, yüzey araştırmaları ve envanter tescilleme çalışmalarında, sit alanlarında görülen doğal ve beşerî kaynaklı tahribatlardan söz edilmektedir (Kozbe ve Güngör, 2022a, c. I; 2022b, c. III; 2022c, c. II; 2022d, c. IV; Kodaş vd., 2022). Ne yazık ki, bölgemizde çeşitli amaçlarla araştırılmış ve tescillenmiş arkeolojik sit alanları ile anıtsal yapılar, gün geçtikçe doğal ve beşerî kaynaklı tahribatlara maruz kalarak geri dönülmez sonuçlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, Mardin gibi gelişim aşamasında olan bir kentte kontrolsüz altyapı ve bina faaliyetleri sit alanlarına büyük zarar verebilmektedir. Ayrıca, ekonomik ve politik nedenlerden dolayı araştırma ve kazı yapılması beklenen birçok sit alanı, korunamamakta ve bu sebeplerle tahrip olmayla karşı karşıya kalmaktadır.

Güneydoğu Anadolu, tarih boyunca birçok medeniyetin kavşağı olmuştur. Mardin ise bu medeniyetlerin bir turnusolu gibi, hemen her yerinde bu kültürlerin izlerine rastlayabileceğiniz bir bölgedir. Modern zamanlarda çok dilli ve çok kültürlü bir topluluğun burada bir arada yaşadığı gibi, Geç Tunç ve Demir Çağ'ında Antik Yunanca, Hititçe, Neo-Aramice, Hurri, ve Babil dilleri konuşulurken, Helenistik ve Roma dönemlerinde Antik Yunanca, Latince, Aramice, Pehlevi ve Süryanice dilleri konuşulmaktaydı (MacGinnis vd., 2012). Şu anda, Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Süryanice dillerinin konuşulduğu bu bölgede, devletler tarih boyunca bölgedeki rollerini oynayarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Elde edilen son bulgulara göre, Yukarı Dicle ve Fırat Havzalarının ortasında bulunan Mardin'in, dünyanın farklı zamanlarında ve farklı bölgelerinde bağımsız olarak gelişen toplumların beşiği olduğunu ve ilerlemenin her aşamasında önemli roller oynadığını söyleyebiliriz. Günümüzde büyük bir sorumlulukla yapılan modern yapılar (barajlar, su kanalları, binalar, yollar), gelecekte arkeolojik değere sahip yapılar olacaktır. Ancak, günümüze yüksek arkeolojik değere sahip olan bölgemizin gelecek nesillere aktarılabilmesi de büyük sorumluluk gerektirmektedir.

Bu çalışma içerisinde Anadolu arkeolojisinde Mardin'in kültürel mirasının korunması açısından birkaç öneride bulunmak gerekirse;

1. Bölgede arkeolojik Kazılar ve araştırmalar İçin Bütçe Artışı: Türkiye genelinde arkeolojik kazılar ve araştırmalar için ayrılan bütçe, diğer ülkelerle kıyaslandığında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, hem merkezi hem de yerel yönetimlerin arkeolojiye yönelik bütçeleri artırmaları, bilimsel araştırmaların daha verimli yürütülmesine olanak tanıyacaktır.
2. Sit Alanlarında Koruma ve İzleme Mekanizmalarının Güçlendirilmesi: Mardin gibi tarihi dokusu zengin olan bölgelerde sit alanlarının korunması adına daha etkili izleme ve müdahale mekanizmaları geliştirilmelidir.

KUDEP gibi kurumların faaliyetleri genişletilmeli ve arkeologlar ile yerel yönetimler arasındaki koordinasyon artırılmalıdır.

3. Definecilik ile Mücadelede Farkındalığın Artırılması: Definecilik faaliyetleri, kültürel mirasın korunması açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle, yerel halk arasında farkındalık çalışmaları artırılmalı, eğitim programları ve kamu spotları gibi yöntemlerle bu faaliyetlerin zararları vurgulanmalıdır.
4. Taş Ocakları ve tarihi kent mimarisinin arkeolojik Değeri Üzerine Çalışmalar: Mardin'deki taş ocakları ve tarihi kent mimarisinin bölgenin kültürel tarihi açısından büyük öneme sahiptir . Ancak, bu alanların tahribatı hızla artmaktadır. Arkeologlar ve sanat tarihçileri, taş ocaklarının korunması ve bilimsel olarak incelenmesi için kapsamlı araştırmalar yürütmelidir.
5. Kontrollü Altyapı Projeleri: Gelişmekte olan bölgelerde, altyapı projeleri arkeolojik sit alanları için büyük bir tehdit oluşturabilir. Yeni projeler hayata geçirilirken, arkeolojik sit alanlarına zarar vermeyecek alternatif çözümler geliştirilmelidir. Yerel yönetimler, arkeolojik danışmanlık süreçlerini zorunlu hale getirmelidir.

Bu çalışmanın, kültürel miras ve beşerî bilimler alanlarında yapılan araştırmalara ve literatüre değerli katkılar sunmasını temenni ediyoruz. Ayrıca, medeniyetin ortak mirası olan bu yapıların korunmasının, kişisel çıkarlardan ziyade ortak çıkarlarımız doğrultusunda olması gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla, Mardin'deki ortak mirasımızı korumak ve yaşatmak için herkesi duyarlı olmaya davet ediyoruz.

### Kaynakça

- Ahunbay, M. (1991). Dara-Anastasiopolis, XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 28 Mayıs-1 Haziran 1990 (ss.391-397). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Allak, F. (2021). Mardin Müzesi'nde Bulunan Son Dönem Madeni Hamayilleri (Muskalklar). Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 35-45. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.925329>
- Allak, F. (2024). Mardin Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Şamdan.Kent Akademisi, 17(2), 514-528. <https://doi.org/10.35674/kent.1409669>
- Alef, Y. (2017). Towards an Inventory for archaeological heritage management in Israel. The International archives of the photogrammetry, remote sensing and spatial Information sciences, 42, 21-25. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLII-2-W5-21-201>
- Alef, Y. (2019). Classification Of Archaeological Sites For Heritage Management Inventory: The Case Of The Ancient Synagogues In The Galilee. ISPRS Annals Of The Photogrammetry, Remote Sensing And Spatial Information Sciences, 4, 17-24. <https://doi.org/10.5194/isprs-annals-IV-2-W6-17-2019>.

- Algaze, G. (1989). A New Frontier: First Results Of The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1988. *Journal Of Near Eastern Studies*, 48(4), 241-281. <https://doi.org/10.1086/373408>
- Algaze, G., Breuninger, R., Lightfoot, C., ve Rosenberg, M. (1991). The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons. *Anatolica*, XVII, 175-240.
- Algaze, G., Hammer, E., Parker, B., Breuninger, R., ve Knudstad, J. (2012). The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Cizre Dam and Cizre-Silopi Plain Survey Areas. *Anatolica*, 38, 1-115. <https://doi.org/10.2143/ANA.38.0.2186349>
- Armağan, E. (1983). Gınavaz kazısının Anadolu arkeolojisindeki yeri ve önemi. İçinde I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (ss. 69-75). *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın*.
- Aslanapa, O. (1961). Diyarbakır Sarayı kazısından ilk rapor 1961. *Türk Arkeoloji Dergisi*, (17), 10-18.
- Ay, E. (2015). Kapsamlı arkeolojik yüzey araştırma projesi (Arkeolojik yüzey Araştırması FEF.08.09; s. 160). T.C Gaziantep Üniversitesi Araştırma Projeleri Yönetim Birimi.
- Aydın, D. (2019). Boncuklu Tarla kurtarma kazısından çıkarılan hayvan kemiklerinin zooarkeolojik analizi [Yüksek lisans tezi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Benedick, P. (1980). Güneydoğu Anadolu Araştırmaları. İçinde (İstanbul ve Chicago Karma Projesi) Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları (ss. 107-193). Edebiyat Fakültesi Basımevi. (İstanbul ve Chicago Karma Projesi) Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları.
- Bundesdenkmalamt. (2018). Fundberichte aus Österreich Band 55 E-Book Berichte 2016. Ferdinand Berger.
- Can, B., ve Erdoğan, N. (2014). Dara: Bizans-Sasani sınırında bir garnizon kenti ve kazıları. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, 347-371.
- Coşkunsu, G. (2019). Hırbe Helale (Harabe Helale) ve Gurs Vadisi. Afrika'dan Dünya'ya Yayılırken Yolu Anadolu'dan Geçen Paleolitik Dönem Atalarımızın Mardin'deki İzleri. *Aktüel Arkeoloji*, C. 67, s. 76-83.
- Çambel, H., ve Braidwood, J. R. (1980). Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları I, İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Yayınları, (2585).
- Çığ, M. İ (1996). Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'de arkeoloji, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Aydın Sayılı Özel Sayısı II Cilt: 9 Sayı: 26, 621-627. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688136>
- Çilingiroğlu Ç. ve G. Özgüner (2013), Değişen Arkeoloji: Teorik Arkeoloji Grubu Türkiye Toplantısı Bildirileri içinde, İstanbul: Ege Yayınları, 105-120.
- Çilingiroğlu, Ç. (2015). Collingwood'un izinde Türkiye arkeolojisinde Malûmatçılık ve Pozitivizm üzerine. *Modus Operandi*, (2), 40-64.



- Çağlayan, M. (2020). Duvarın Arkasındaki Tarih Şeyh Muhammed Farisi Zaviyesi. *International Journal of Mardin Studies*, 1(1), 55-63.
- Dalar, M., ve Siddiq, A. (2024). Matiate: Zooarkeolojik Veriler Işığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geç Osmanlı Dönemi Çok Kültürlü Bir Mahalle. *Roots and Paws Diverse Perspectives on the Past Through Plants and Animals*. METU, 20.
- Darvill, T. (2019). *Archaeology in the PPG16 era: Investigations in England, 1990-2010* (Paperback edition). Oxbow Books.
- Demirci, Ş., ve Özenbaş, M. (1992). Gırnavaz kazılarında alınan insan dişleri üzerinde yapılan morfolojik bir çalışma. VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 13-28.
- Demirelli, E., ve Alpaslan, F. S. (2018). Dara Antik Kenti iskeletlerinin antropolojik analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 1583-1606. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.458453>
- Dinç, F. and Yeşilbaş, E. (2022). Mardin il. Bakanlığı Ç. Ş. (ed.), *Türklerde Çevre ve Şehircilik*, Vol. II. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Dinçer, B. (2015). Basında Arkeoloji: Geyik muhabbeti nereye kadar? *Değişen Arkeoloji*, 1, 159-165.
- Ekmen, A. (1983). Kerküşti 1981 yılı çalışmaları. IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 313-314.
- Emiliani, A. (1996). *Leggi, bandi e provvedimenti per la tutela dei beni artistici e culturali negli antichi stati italiani, 1571-1860*. Bologna: Nuova Alfa.
- Erdoğan, N. (2014). Mezopotamya'nın Bilge Şehri Mardin'den tarihi Aydınlatan Işık: Sürekli Definesi. Mardin Müzesi Yayınları.
- Erdoğan, N., Deniz, M. (2014). Aktaş Mevkii Nekropol Kazısı 2013. 23. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 04-07 Mayıs 2014, Mardin.
- Erkanal, A. (1984). Gırnavaz kazısının Anadolu arkeolojisindeki yeri ve önemi. 1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 69-73.
- Ersun, D. (2021). Matiate (Midyat) yeraltı şehri A-1 ve A-4 mekanlarının işlevine yönelik bir değerlendirme. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 191-220. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.1007461>
- Galanakis, Y. (2022). How (Not) to Protect the Past? Heritage Protection Efforts and Power Struggles in Early Modern Greece.
- Genç, B., ve MacGinnis, J. (2023). The Assyrian Rock Relief at Yağmur (Evrihan) in the Tur Abdin. *Archaeopress Archaeology*. <https://doi.org/10.32028/9781803274225>
- Hauptmann, H. (1983). Lidar Höyük. *Türk Arkeoloji Dergisi*(46), 93-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkarkeolojidergisi/issue/67272/1049586>
- Hodder, I. (2018). Dolanıklık: İnsanlar ile şeyler arasındaki ilişkilerin arkeolojisi. Alfa yay.
- Hogarth, D. G. (1914). *Carchemish: Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, Part I: Introductory*. London: The Trustees of the British Museum.

- Kartal, M. Taşkiran, H., Bulut, K., ve Dinç, O. (2014). "Yontmataş bulgular ışığında Yukarı Dicle Havzası'nda yeni bir Neolitik yerleşim: Boncuklu Tarla." Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 489- 500. <https://dergipark.org.tr/pub/dtcfdergisi/issue/66789/1044485>
- Kersel, M. M. (2006). License to sell: The legal trade of Antiquities in Israel. University of Cambridge.
- Kodaş Ergül, E., Eşref, E., Birkan, G., Dinç Onur, Ç., Çiftçi Yunus, L. K., Erdem Çağdaş, Ş., İpek Bahattin, A., & Aksin Hatip, A. (2024). Uluköy Mağarası kazıları, Mardin/Türkiye: İlk rapor. Arkeoloji ve Sanat, 7(176), 1-16. <http://bevis.beu.edu.tr/yayinlar/9058352/makale>
- Kodaş, E., İpek, B., Genç, B., ve Çiftçi, Y. (2021). A New Pre-Pottery Neolithic Settlement In The Southeastern Anatolia In The Light Of Its Knapped Stone Assemblages: Tarin Cave.
- Kodaş, E. (2018). Hirbe Helale Nekropol Alanı 2018 yılı kazıları. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 3(2), 82-87. <https://dergipark.org.tr/pub/itbhssj/issue/41867/473750>
- Kodaş, E. (2018). Yukarı Dicle'de Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim Yeri: Boncuklu Tarla Kazıları ve İlk Gözlemler. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 158, 7-20.
- Kodaş, E., Yelözer, S., Çiftçi, Y., & Baysal, E. L. (2022). Symbolism in action: Techno-typology, function, and human-artefact dynamics in figured/non-figured bone plaques from Pre-Pottery Neolithic Boncuklu Tarla, Turkey. Journal of Anthropological Archaeology, 65, 101393. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2022.101393>
- Kodaş, E. (2023). The younger Dryas layer at Boncuklu Tarla and the beginning of village life in the upper Tigris Basin. Archaeological Research in Asia, 35, 100460. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2023.100460>
- Kodaş, E. (2019) "Un nouveau site du Néolithique précéramique dans la vallée du HautTigre: résultats préliminaires de Boncuklu Tarla", Neo-Lithics 19: 3-15. [https://www.exorient.org/repository/NEO-LITHICS/e\\_NEO-LITHICS\\_2019\\_Kodas.pdf](https://www.exorient.org/repository/NEO-LITHICS/e_NEO-LITHICS_2019_Kodas.pdf)
- Kodaş, E. (2023). Türkiye'nin güneydoğusundaki Mardin İli'nde Pleistosen hominin işgaline dair yeni kanıt: Şikefta Elobrahimo Mağarası. Antik Çağ , 97 (394), e19. <https://doi:10.15184/aqv.2023.85>
- Kodaş, E., ve Genç, B. (2019). Çemka Höyük: Yukarı Dicle Havzası'nda bulunan yeni bir Ppna ve Geç Epipaleolitik Dönem yerleşim yeri. Anadolu, (45), 211-221. <https://dergipark.org.tr/pub/anatolia/issue/50098/601529>
- Kodaş, E., Genç, B., ve İpek, B. (2020). Mardin-Hirbe Helale Alt Paleolitik Dönem Yontmataş buluntuları. Artuklu İnsan Ve Toplum Bilim Dergisi, 5(1), 53-59. <https://doi.org/10.46628/itbhssj.707175>
- Kodaş, E., Tümer, H., Erdem, Ç., Bilen, A., Labedan Kodaş, C., İpek, B., ... ve Genç, B. (2020). Mardin Province Derik. Mazıdağı and Savur Districts Survey in, 99-117.

- Kodaş, E., Yelözer, S., Çiftçi, Y., ve Baysal, E. L. (2022). Symbolism in action: Techno-typology, function, and human-artefact dynamics in figured/non-figured bone plaques from Pre-Pottery Neolithic Boncuklu Tarla, Turkey. *Journal of Anthropological Archaeology*, 65, 101393. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2022.101393>
- Kozbe, G., ve Güngör, A. (2022a). *Mardin İli Kültür Envanteri Artuklu-Ömerli: C. I.* T.C. Mardin Valiliği Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Kozbe, G., & Güngör, A. (2022b). *Mardin İli Kültür Envanteri Kızıltepe-Derik-Mazıdağı: C. III.* T.C. Mardin Valiliği Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Kozbe, G., & Güngör, A. (2022c). *Mardin İli Kültür Envanteri Midyat-Dargeçit: C. II.* T.C. Mardin Valiliği Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Kozbe, G., & Güngör, A. (2022d). *Mardin İli Kültür Envanteri Savur-Nusaybin-Yeşilli: C. IV.* T.C. Mardin Valiliği Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- MacGinnis, J., Matney, T., ve Koroğlu, K. (2012). Before the flood: startling finds from the Tigris basin. *Current world archaeology*, (50), p-30.
- Nesli, A. (2018). Eski Eserlerin Korunmasının Hukuk Tarihi Yönüyle İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 431-478.
- Ökse, A. T., Görmüş, A., Atay, E., Muluk, Y., Eroğlu, M., Torpil, S ve Kayacan, N. (2009). Iısu Barajı inşaat sahası yüzey araştırmasında belirlenen arkeolojik alanlar. *Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (7), 71-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubaked/issue/57427/813979>
- Ökse, T., Erdoğan, N., Görmüş, A., Atay, E., Öncü, A., Yücel, A., Bayraktar, A., Yücel, B., Levent, H., Akan, H., Erdaş, Y., eroğlu, M., Güneş, A., Atay, Y., Torpil, S., Güneş, Z., Öncü, V., Turan, M., Altun, S., ve Yaman, B. (2014). Iısu Barajı İnşaat Sahası Kurtarma Projesi I: Demir Çağı / Salvage Project of the Construction Area of the Iısu Dam I: The Iron Age.
- Ökse, T., Görmüş, A., Atay, E., ve Erdoğan, N. (2011). Iısu Barajı inşaat sahası 2010 Yılı Kurtarma Kazıları. İçinde 33.Kazı Sonuçları Toplantısı (C. 1, ss. 189-204). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, A. (2003), 'Hayali geçmiş: Arkeoloji ve milliyetçilik, 1923-1945 Türkiye Deneyimi', O. Erdur ve G. Duru (der.) *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?* içinde, İstanbul: Ege Yayınları, 7-26.
- Özdoğan, M.(1982).Doğu Marmara ve Trakya araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*,45),37<https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkarkeolojidergisi/issue/67109/1048070>
- Özdoğan, M. (1993). Türk Arkeolojisinin sorunları ve bazı öneriler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 355-366. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66759/1044084>
- Özdoğan, M. (2001). Türk arkeolojisinin sorunları ve koruma politikaları. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Özdoğan, M., 2006. "Türkiye Arkeolojisine tarihsel süreç içinde bir bakış", *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (eds.) Ünsal Yalçın, Cemal

- Pulak&Rainer Slotta, Deutsches Bergbau-Museum Bochum Yayınları, Bochum: 29-43.
- Özgünel, C., 1986. "Cumhuriyet Döneminde Türk Arkeolojisi", *Belleten Cilt L, Sayı 198*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 895-913. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1929/tur>
- Özgüner, N. P. (2014). Türkiye Arkeolojisinde Problemler ve Farklı Kimliklerin Oluşumu: Kazı Sonuçları Toplantısı Yayınlarının İncelenmesi. In *Changing Archaeology, Proceedings of the 1st TAG-Turkey Meeting*. Istanbul, Ege Yayınları (pp. 105-21).
- Özgüner, N. P. (2015), 'Türkiye Arkeolojisinde kavramsal problemler ve kronolojik kısıtlamalar üzerine', *Modus Operandi: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 217-226.
- Palmer, A. (1990). *Monk and Mason on the Tigris Frontier: the early history of TurAbdin (Vol. 39)*. Cambridge University Press.
- Russo, S. G. (2020). Connecting cultures, dividing countries: a preliminary assessment of the Khabur Ware from Girnavaz Höyük, Southeastern Turkey.
- Samuels, K. L. (2008). Value and significance in archaeology. *Archaeological Dialogues*, 15(1), 71-97. <https://doi.org/10.1017/S1380203808002535>
- Sarıaltun, S., ve Erim-Özdoğan, A. (2011). Studies on the Halaf Pottery of the Kerküştü Höyük. *Anatolia antiqua*. Eski Anadolu, 19(1), 39-52. <https://doi.org/10.3406/anata.2011.1088>
- Siddiq, A. B. (2023). Common Animals for Elite Humans: the Late Ottoman Fauna from Mardin Fortress, Southeastern Anatolia (Turkey). *International Journal of Historical Archaeology*, 27(2), 316-347. <https://doi.org/10.1007/s10761-022-00657-4>
- Şarbak, A. (2017). Dara Geç Roma Dönemi Antik Kenti toplumunun ağız ve diş sağlığı üzerine bir araştırma. *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 10-35. <http://dx.doi.org/10.17740/eas.art.2017-V7-02>
- Şenyurt, S. Y. (1988). Girnavaz Kazıları ışığında Geç Assur Devri Dügme Dipli Vazoları. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1-2), 281-291. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2152911>
- Tarkan, A., Bağlayıcı, V., ve Şan, M. (2023). Mardin ili, Derik ilçesi Gola yerleşim yeri 2020 Yılı Kurtarma Kazısı. İçinde 2018-2020 Yılı Kurtarma Kazıları (ss. 7-25). *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*.
- Taşkıran, H. (2005). Ilısu Baraj Gölü alanında Paleolitik Çağ. 2004 Yılı Yüze Araştırması. İçinde 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı (ss. 2015-2018). *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın*.
- Taşkıran, H., ve Kartal, M. (2009). 2008 Yılı Ilısu Baraj Gövdesi Alanı Yüze Araştırması. İçinde 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı (C. 3, ss. 233-244). *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın*.
- Tekkaya, İ. (1993). 1983-1989 Yılı Girnavaz Kazısında Ele Geçen Hayvan Kemikleri. İçinde 9. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (ss. 195-210). *T. C. Kültür*

ve Turizm Bakanlığı yayın Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayını.

### İnternet kaynakları-ve Kanunameler

Istituto Nazionale di Statistica. (29 Ocak 2019). I musei, le aree archeologiche e i monumenti in Italia. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://www.istat.it/it/archivio/226510>

Budget Economico (2022-2024). Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, [https://www.rgs.mef.gov.it/Documenti/VERSIONI/attivita\\_istituzionali/formazione\\_e\\_gestione\\_del\\_bilancio/bilancio\\_di\\_previsione/budget\\_economico/2022-2024/LB/M140-Budget-LB-2022-2024.pdf](https://www.rgs.mef.gov.it/Documenti/VERSIONI/attivita_istituzionali/formazione_e_gestione_del_bilancio/bilancio_di_previsione/budget_economico/2022-2024/LB/M140-Budget-LB-2022-2024.pdf)

Archaeological Institute of America. (1 Temmuz 2018 - 30 Haziran 2019). Annual Report 2019. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://www.archaeological.org/wp-content/uploads/2020/07/Annual-Report-2019.pdf>

Emek Shaveh. (13 Mayıs 2018). Funding for the Israel Antiquities Authority. Erişim tarihi: 27 Haziran 2024, [https://emekshaveh.org/en/iaa\\_funding\\_en/](https://emekshaveh.org/en/iaa_funding_en/)

Baş B. (29 Mayıs 2017). Türkiye arkeolojisinin sorunları üzerine Prof. Dr. Sevil Gülçür röportajı. Arkeofili. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, [https://arkeofili.com/turkiye-arkeolojisinin-sorunlari-uzerine-prof-dr-sevil-gulcur-roportaji/#google\\_vignette](https://arkeofili.com/turkiye-arkeolojisinin-sorunlari-uzerine-prof-dr-sevil-gulcur-roportaji/#google_vignette)

Colchester Treasure Hunting. (Ocak 2015-Nisan 2018 Arşiv). Treasure laws. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://www.colchestertreasurehunting.co.uk/treasurelaws.htm>

Arkeolojik Haber. (2023, Ağustos 8). Arkeologlar Mardin'de Bir Roma Devri Mezarında Anadolu Pars'ı Kemikleri Buldular. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-arkeologlar-mardinde-bir-roma-devri-mezarinda-anadolu-parsi-kemikleri-buldular-38487/>

Groupe Archéo en Lutte. (21 Mart 2022). Tribune libre: Coupes budgétaires. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://frap-archeo-prog.org/wp-content/uploads/2022/11/GAEL-Tribune-libre-Coupes-budgetaires-21.03.22-PDF.pdf>

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Pub. L. No. Madde 7-8, 2863 Tespit ve tescil 444 (27 Temmuz 1983). Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5331&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>  
<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44150/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-faaliyetleri.html>. Erişim Tarihi 18 Ağustos 2024.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu (İdare ve Faaliyet raporu 123796-662024; s. 308). T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı.



**Rojat Aksoy, Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari**

**Aslıhan Ece PAKÖZ**

Dr. Öğr. Üyesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü,  
Mardin Artuklu Üniversitesi

Asistant Professor, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture  
Mardin Artuklu University

aslihanecipakoz@artuklu.edu.tr  
<https://orcid.org/0000-0002-4806-077X>

**Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Kitap İncelemesi/ Book Review

**Geliş Tarihi/ Received:** 22 Ağustos 2024 / 22 August 2024

**Kabul Tarihi/ Accepted:** 12 Eylül 2024 / 12 September 2024

**Yayın Tarihi/ Published:** 31 Ekim 2024 / 31 October 2024

**Yayın Sezonu/ Pub Date Season:** Ekim / October

**Atıf/ Cite as:** Paköz, A. E. (2024). Rojat Aksoy, Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 194-196. <https://doi.org/10.63046/ijms.1537251>

Paköz, A. E. (2024). Rojat Aksoy, The Stone Nightingales of Barbül: Êzîdîlik-Life-Architecture. *International Journal of Mardin Studies*, 5 (2), 194-196. <https://doi.org/10.63046/ijms.1537251>

**İntihal/ Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

**Yayıncı/ Published by:** Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

**Telif Hakkı&Lisans/ Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

**Rojat Aksoy**, *Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari*, (Diyarbakır: TMMOB Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi, 2013, 120 sayfa, ISBN: 978-605-01-0452-3).

Ezidilerin dini inancı ve sosyal yaşantılarıyla ilgili tarihsel bilgi veren çalışmalar bulunmaktadır. Ancak "Ezidi evleri" ile ilgili bilgiler çok sınırlıdır. Ezidilerin Süryanilerle aynı ya da yakın köylerde yaşamaları sebebiyle Süryani evleri ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmının Ezidi evlerini de kapsadığı düşünülebilir. Ancak mekânlar her kültürde farklı kullanıldığından, bir evin fiziksel özelliklerini tanımlamanın o evde geçen yaşantıyı anlamak konusunda yeterli olmayacağı da akılda tutulmalıdır. Bu kapsamda Rojat Aksoy'un *Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari* isimli kitabı "kırsal mimari" alanında yapılan çalışmalara, "Ezidi evleri"ni de ekleyerek önemli bir katkı sunmuştur. Kitap, yazarın yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Diyarbakır, Mardin, Urfa, Batman Geleneksel Köy Evleri* isimli bu tez, 2009 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi ve Kuramı programında Doç. Dr. Gül Akdeniz danışmanlığında hazırlanmıştır. Tez kapsamında yazar Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Batman illerinde toplam 35 köydeki evleri incelemiştir. Bu köylerin çoğunluğu, sadece Ezidilerin yaşadığı köyler olup geriye kalan köyler ise Ezidilerin, Müslümanlarla ya da Süryanilerle beraber yaşadığı köylerdir.

Ezidi evlerini belgelemeye çalışmanın çeşitli zorlukları bulunmaktadır. Bu zorluklar başta Ezidilerin nüfusunun azalması ve evlerini terk etmek zorunda kalmalarıyla ilgilidir. Türkiye'de çok az tanınan Ezidilerle ilgili tarihsel bilgiler vermek, Ezidilerden geriye kalan mimari mirasın ve Rojat Aksoy'un kitabının önemini daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu kapsamda yapılan araştırmayla ulaşılan kaynaklardan kısa tarihsel bilgilere verilecektir.

Irak, Suriye, İran, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye arasında bulunan bir bölgede yaşadığı bilinen Ezidilerden bugün ülkemizde yaşayanların sayısı oldukça azdır. Bu konuda Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tavus'un Halkı Ezidiler* isimli kitabında Ezidilerin azalan nüfusu ile ilgili yerinde yaptığı gözlemlere dayanarak tarihsel bilgiler verir. Buna göre, 1979 yılında Midyat'ın nüfusunun çoğunluğunu Süryaniler oluşturmakta ve çevresinde pek çok Ezidi ve Süryani köyü bulunmaktadır. 1991 yılında ise Midyat göçün etkisiyle değişmiş ve bir Sünni yerleşim yerine dönüşmüştür. 2001 yılında ise Midyat'taki tüm Ezidi köyleri boştur (Yalkut, 2014, s. 25). Yüksek lisans ve doktora tezinde Ezidiler üzerine çalışan Birgül Açıkyıldız, 2015 yılında yayımlanan *Ezidiler: Bir Toplumun, Kültürün ve Dinin Tarihi* isimli kitabında Ezidilerin tarihi, dini inanışları ve zorunlu kaldıkları göçlerle ilgili bilgiler verir. Açıkyıldız, Ezidilerin tarih sahnesine ilk kez 12. yüzyılda, Kuzey Irak'ın Kürt dağlarında, içe kapalı bir toplum olarak çıkmış olduğunu belirtir. Başlangıçta Zerdüşlük de dâhil çeşitli kültürel ve dinî inanışların mirasçısı olan halk, daha sonra Sufi Şeyhi Adi'nin destekçisi ve müridi olmuştur. Böylece bağdaştırıcı ve kendine özgü bir dinî inanç sistemi geliştirmiştir. Melek Tavus'a (Tavûsî Melek) sevgilerinden dolayı zamanla Ezidiler 'şeytana tapanlar' olarak etiketlenmişlerdir. 13. yüzyıldan itibaren Ezidiler baskılara ve katliamlara maruz



kalmışlardır. Bunun sonucunda Ezidiler küçük ve ezilen, ama günümüze kadar inatla hayatta kalabilmiş bir topluluk olmuştur. Irak, Türkiye ve Suriye sınırındaki dağlık Sincar bölgesinde yaşayan Ezidilerin 3 Ağustos 2014 tarihinden itibaren DEAŞ (İŞİD) terör örgütünün saldırılarına maruz kalmalarıyla, dünyada ve ülkemizde unutulmuş olan adlarından yeniden söz edilmeye başlanmıştır (Açıkyıldız Şengül, 2015, s. 7-16). Bu saldırılardan kaçarak mülteci kamplarında yaşamaya başlayana Ezidilerle ilgili araştırma yapan Tuğba Yaşar, yüksek lisans tez çalışmasında Ezidilerin yaşadığı yerlerle ilgili güncel bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre, saldırılar sonrasında Türkiye'ye 30-32 bin civarında Ezidi gelmiş, bu Ezidilerin bir kısmı daha sonra geri dönmüş ya da Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Türkiye'de kalan 23 bin Ezididen yaklaşık 20 bin kadarı Diyarbakır, Bismil, Çınar, Dicle, Ergani, Silvan, Batman, Siirt, Şırnak, Cizre, Viranşehir, Mardin'de kurulmuş olan kamplara yerleşmiş, geriye kalanlar ise Batman ve Midyat'ta bulunan eski Ezidi köylerindeki ve İdil gibi bazı ilçelerdeki evlere yerleştirilmiştir (Yaşar, 2019, s. 70). Ezidiler her ne kadar 1960'lerden itibaren ekonomik, dinî ve politik nedenlerden dolayı kendi köylerini terk edip başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine göç etmiş ve köyleri harabe hâle gelmiş olsa da çoğu Ezidinin kendi köyleriyle bağı hâlen devam etmektedir. Avrupa'daki Ezidiler özellikle 2000'lerden itibaren, vefat eden yakınlarını, onlar için kutsal olan anavatanlarındaki köylerine getirip defnetmişlerdir (Açıkyıldız, 2023, s. 32).

Bu bilgilerle birlikte, Ezidi mimarisiyle ilgili çalışmaların sınırlı olmasının sebepleri daha net görülebilir. Ezidi mimarisi yok olma riski altındadır. Bu sebeple olmalı, Rojat Aksoy kitabında edebî bir yazı dili kullanmayı seçmiştir. Bu yazı dili, kitabın adından başlayarak, alt başlıklarda ve içerikte görülebilmektedir. Kitabın adındaki "barbül" tavus kuşuna, tavus kuşunun göz adı verilen renkli tüyüne gönderme yapar. Yine kitabın adındaki "taş bülbüller" ifadesi ise yazarın terk edilmiş evlerin sahiplerinin sesini duymaya çalıştığını düşündürür. Bu düşünce alt başlıklarda ve içerikte daha net görülmektedir. Alt başlıklardan birkaçı "Kayıp Taşların Yankısı", "Kubbelerin Yalnızlık Şarkısı", "Taşların Hikayesi"dir. Bu başlıklar, Ezidi evlerindeki yaşamla ilgili gözlem yapılamadığının ancak mimari özellikleri değerlendirerek evlerde geçen yaşamla ilgili yorum yapılabileceğinin ipucunu verir. Bunu kitaptan bir alıntıyla örneklendirmek daha yararlı olur: "Keskin bir sadakat ve içgüdüsel bir yakarıyla hâlâ eski sahiplerini arayan, dokunaklı bir ürperti veren bütün bu sesler arasında gezinirken taşların sesine yaklaştıkça bir şarkının ağır ilerleyen melodisine, bir başka yerde ise bir yılan ışılgına, ısırın bir rüzgâra dönüşen, kayıp giden sonrada tümüyle kesintiye uğrayarak yankılanan bu sesler, belirsizliğe miras bırakılan büyük bir sessizliğin notalarına, oradan da yerini yeni bir acımasızlığa bırakarak, üstlerine çökmek üzere olan akşamın evlere düşen uzun gölgelerini büsbütün yalnızlığıyla gözler önüne seriyordu" (Aksoy, 2013, s. 19).

Yazılara eşlik eden fotoğraflar ise, önceden Ezidilerin yaşadığı ancak sonra boş kalan köyleri, evleri, odaları; duvarlardaki dumanın ya da artık yerinde olmayan eşyaların izlerini ve otlarla kaplı mezarlıkları göstermektedir. Bunun yanında kitabın

son kısmında yazar, yaptığı rölöve çalışmalarından evlerin örnek kat planlarına da yer vermiştir. Kat planları, evlerin fotoğraflarıyla birlikte incelendiğinde Ezidi evlerinin, tek katlı ya da iki katlı taş yapılar olduğu, bu yapıların avlulu ya da avlusuz olabildiği anlaşılmaktadır. Evlerin bir kısmı düz, bir kısmı ise eğimli arazide yer almaktadır. Eğimli arazide yer alan evlerin kimisinde alt kattaki odanın (Şikeft) duvarının bir kısmı zemindeki kayalardan geriye kalan kısmı ise taş duvardan oluşmaktadır. Evlerde tek bir oda (Runistin/Mevan) ya da bu odanın yanında daha küçük bir oda (Geçit/Hevan) bulunmaktadır. Fotoğraflarda kimi evlerin tavanının taş malzemeden yapılmış tonoz olduğu, kimi evlerin ise ahşap kirişlerle düz döşeme olarak yapıldığı görülmektedir. Yapıların üst örtüsü düz toprak damdır. Eve giriş kapısının yanında taştan yapılmış ocak (Tifık) bulunmaktadır. Avlulu evlerde kuyu bulunmaktadır. Kimi yapıların dış cephesinde taş üzerine tavus kuşu figürünün işlendiği görülmektedir. Kimi yapılarda ise tavus kuşu figürü iç mekânda, sıva yapılmış duvar üzerine kalem işi olarak yapılmıştır.

Sonuç olarak din, dil, ırk ayrımı olmadan tüm insanlığın ortak mirasını korumak, insanlık tarihini belgelemek anlamına gelmektedir. Ezidi evleri de tarihsel belgeler olarak değerlendirilmelidir. Rojat Aksoy'un yüksek lisans tez çalışmasından yararlanarak hazırladığı *Barbülün Taş Bülbülleri: Êzîdîlik-Yaşam-Mimari* isimli kitabı, Ezidilerden geriye kalan mimari mirası belgeleyen en kapsamlı çalışmadır. Özetle yazar kitabında, mekânların özelliklerini anlatırken sanatsal betimlemeler kullanarak konuya edebi bir perspektiften yaklaşarak bilgi vermektedir. Bu bilgiler, Ezidi evlerinin iç ve dış mekânlarının, mezarlıklarının fotoğrafları ve yazarın yaptığı rölöve çalışmalarından kat planları ile açıklanmaktadır.

#### **Kaynakça**

Açıkyıldız Şengül, B. (2015). Ezidiler: Bir toplumun, kültürün ve dinin tarihi, (Çev. Zülal Kılıç). Alfa.

Açıkyıldız, B. (2023). "Manifestation of the Yezidi Identity: Cemetery, Symbol, and Memory", *Iran and the Caucasus*, 27, 22-38. <https://doi.org/10.1163/1573384X-02701002>

Aksoy, R. (2009). Güneydoğu Anadolu Bölgesi Diyarbakır, Mardin, Urfa, Batman geleneksel köy evleri, [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=CwVIqqBuz1VkysVpu eogAYVr9YJuKmLZ4wjfzHNn2Nqe9-OwizE4qbjDEB11CrMu>

Yalkut, S. B. (2014). Melek Tavus'un Halkı Ezidiler. Metis.

Yaşar, T. (2019). İki mülteci kampı: Çınar Fidanlık ve Viyana Mattersburg, [Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=5XiSE4yCP\\_gmnukpMEp65Y6d8c5mDQARIGDPH2eLbHXaiKpQg0AdZxJpcEOxh6tH](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=5XiSE4yCP_gmnukpMEp65Y6d8c5mDQARIGDPH2eLbHXaiKpQg0AdZxJpcEOxh6tH).

**Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Ece Paköz,**

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü  
aslihanecepakoz@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4806-077X.